

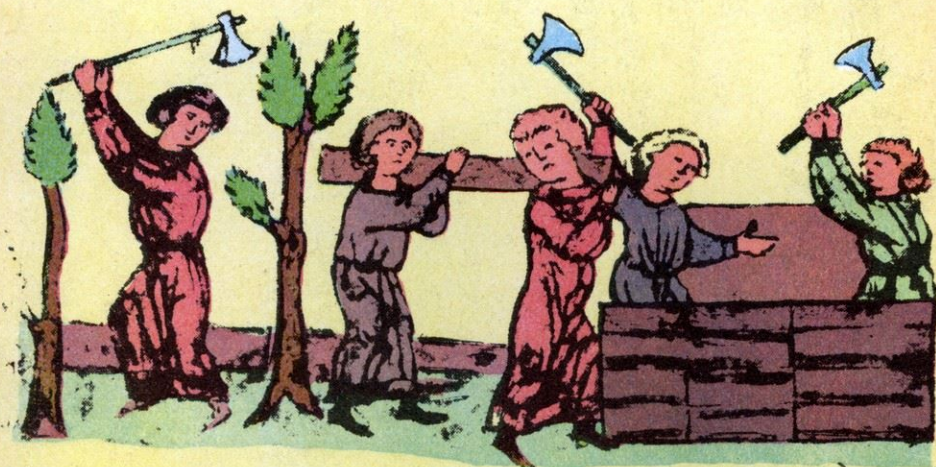
magazin istoric

ANUL XVI Nr. 11 (188) NOIEMBRIE 1982

шаго́рокъ вѣнча́тъ и старшаго и маркоша кнѣзѣ

а.

б.

и маркоша кнѣзѣ и старшаго и маркоша кнѣзѣ
вишавили и люе въ граискоуша. пичиѣмъ и мѣша

в.

и маркоша кнѣзѣ и старшаго и маркоша кнѣзѣ
вишавили и люе въ граискоуша. пичиѣмъ и мѣша

magazin istoric

Revistă de cultură

istorică

Anul XVI

Nr. 11 (188)

noiembrie 1982

Redactor șef

CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct

NICOLAE MINEI

Colegiul redacției

DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIP

VIRGIL CANDEA

NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMÉNY

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

SUMAR

O unică și unitară istorie a poporului român: <i>Ion Popescu-Pufuri</i>	2
Apollonios Sofistul despre Zamolxis: <i>Marius Alexianu</i>	4
Pe urmele lui Bălcescu în Franța: <i>Nicolae Vătămanu</i>	5
Maria Cantacuzino în picturile Panteonului: <i>Mihai Culman</i>	10
Transilvania — străveche vatră românească: <i>Ilie Ceaușescu</i>	12
Congresul socialist din 1915	18
Cantacuzinii munteni: <i>Virgil Căndea</i>	20
Tezaurul de la Ostrovul Mare: <i>Ștefan Burda</i>	23
Kiev — 1500. Spiritul etern al unui oraș: <i>Pavlo Zagrebelni</i>	25
Din nou despre Columb...: <i>Michel Lequenne</i>	29
20 000 000 mărci pentru Garda de fier: <i>Ion Spălățelu</i>	33
Din culisele unui asasinat politic: <i>Eugen Preda</i>	36
Patru secole după Skanderbeg: <i>Gelu Măksutovici</i>	41
Întortocheatul drum al diamanțelor celebre: <i>Ioana Ursu</i>	45
Vrăjitoarea din Geneva	48
Antifascistul Samu Fényes: <i>Livia Dandara</i>	50
În București, acum 50 ani	52
Albert Speer — confesiuni după trei decenii: <i>Cristian Popișteanu, Jacques de Launay</i>	58

• Cărți sosite la redacție... 40 • Concursul Magazin istoric
15 din 45... 40 • Poșta Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

① Pictorul de curte al Cantacuzinilor, Părvu Mutu-Zugravul, a rămas în istoria plasticii românești ca un deschizător de drumuri. Una din frescele sale se află la ctitoria agăi Matei Cantacuzino de la Filipeștii de Pădure (*Cantacuzinii munteni*, p. 20)

② Imagini dintr-o veche cronică rusă: a) Kii, Șciok și Horiv, întemeietorii legendari ai Kievului; b) construcția cetății; c) apărarea de invazia pecenegilor (*Kiev — 1500. Spiritul etern al unui oraș*, p. 25)

③ Torturile cele mai cumplite îi așteptau pe cei bănuți că ar practica vrăjitoria (*Vrăjitoarea din Geneva*, p. 48)

④ Reunind sub comanda sa, alături de oști transilvănene, contingente de ostași din Moldova și Țara Românească, Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei, a reușit să obțină victoria împotriva Imperiului otoman. În imagini: două gravuri de epocă înfățișând primirea de către voievod a unei solii otomane (sus) și oastea lui Iancu în drum spre Varna (*Transilvania — străveche vatră românească*, p. 12)

Va trebui să avem o istorie unitară care să redea corespunzător fiecare etapă de dezvoltare economică-socială, fiecare perioadă istorică și luptele sociale, activitatea politică, să caracterizeze, în lumina adevărului bazat pe fapte și documente, atât rolul claselor sociale, al poporului, cât și al diferiților conducători ai statului și personalități politice, științifice, culturale. În această concepție a unei istorii unice, istoria poporului român va trebui să cuprindă și istoria mișcării muncitorești revoluționare, a Partidului Muncitoresc Social-Democrat, precum și a Partidului Comunist Român. Nu pot exista două istorii, una a poporului și una a partidului. Poporul nostru are o singură istorie, iar activitatea Partidului Comunist Român, ca și a altor partide în diferite perioade, constituie o parte inseparabilă a istoriei patriei.

NICOLAE CEAUȘESCU

O UNICĂ ȘI UNITARĂ ISTORIE A POPORULUI ROMÂN

ION POPESCU-PUȚURI

Frontul istoric, ca și celelalte domenii ale științelor sociale, a cunoscut, fără îndoială, în cei 17 ani de când tovarășul Nicolae Ceaușescu se află în fruntea partidului comunist și a poporului român, succese remarcabile. Acestea sînt cu atât mai notabile dacă privim obiectiv atât moștenirea istoriografiei din România de pînă la 23 August 1944, cât și nivelul cercetării istorice din anii 1944-1955.

Nimeni nu are intenția de a minimaliza școala istorică românească din trecut, cu eminențele ei personalități științifice, A.D. Xenopol, V.A. Urechia, Gr. Tocilescu, V. Părvan, N. Iorga ș.a.

Înfruntînd vitregiile timpurilor, opunîndu-se din răspuneri politici de forță și dictat a marilor imperii din toate punctele cardinale și din toate veacurile, care urmăreau subjugarea și dominarea lui, poporul român n-a avut răgazul să scrie temeinic istoria pe care a trăit-o. Deși multe documente au fost distruse sau au fost luate de cotropitori, multe aflîndu-se și astăzi în arhivele fostelor capitale ale acestor imperii, iar stadiul cercetărilor arheologice, ca prin-

cipal factor documentar, se afla abia la începuturi, marii noștri istorici din trecut, prin capacitatea lor științifică, printr-o muncă fără preget, pilduitoare, în afară de zeci și sute de tomuri de documente istorice, ne-au redat, pe cît au putut, ținînd seama de stadiul de atunci al dezvoltării științelor istorice, cît și de limitele concepțiilor lor filozofice, și numeroase volume de interpretare privind istoria poporului român. Desigur, putem să afirmăm cu obiectivitate că multe aprecieri, concluzii, pagini de sinteză din această zestre istoriografică bogată au rezistat timpurilor, ele contribuind în mod real la înfățișarea, în multe privințe veridică, a trăsăturilor istoriei poporului nostru. Cu toate acestea, multe pagini din zbuciumatul nostru trecut au rămas albe, unele întinzîndu-se pe secole, dacă nu pe milenii. În afară de aceasta, cum e și firesc în toate științele, noile cercetări, noile descoperiri arheologice și documentare, noile aprofundări au depășit uneori cu mult aprecierile lor.

În anii de după revoluția de eliberare socială și națională din august 1944, istoricii mai în vîrstă și cei nou formați, orientîndu-se după metodologia materialismului istoric și dialectic în tratarea fenomenelor social-economice, politice și culturale, continuînd timidele încercări făcute în această privință în perioada anterioară, au reușit, după multe încercări, să prezinte mai veridic istoria poporului român, evidențiînd pe bună dreptate forțele motrice ale transformărilor înnoitoare ale societății, dezvoltarea forțelor de producție, a relațiilor sociale din fiecare etapă istorică, precum și rolul jucat de masele populare în făurirea propriei istorii.

Dar nu despre acest lucru vrem să vorbim acum. Despre acesta poate cu altă ocazie. Aici vrem doar să subliniem că generațiile de istorici din trecut, cît și cele de după august 1944, datorită tocmai epocii în care au trăit, orientărilor generale după care s-au călăuzit și limitelor lor științifice, n-au reușit să prezinte istoria poporului român într-un tot unitar, înțelegînd,

prin aceasta, tratarea proceselor social-economice, politice, culturale — cu rolul maselor populare, al claselor sociale, al diferitelor partide politice și al personalităților lor pentru fiecare perioadă, epocă istorică, într-un singur tot unitar, la scara întregii patrii, a daco-românilor în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Acest fel nou și realist, unicul care respectă legitățile istorice și adevărul, de a trata unitar și organic problemele istoriei patriei este o cerință a reflectării veridice a realităților obiective istorice românești, relevantă pentru prima dată în mod deosebit și argumentat de secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele țării, în Expunerea prezentată la Plenara largită a Comitetului Central din 1-2 iunie 1982. Cu binecunoscuta sa putere de sintetizare a proceselor istorice, a tratării și interpretării lor într-o interdependență dialectică, secretarul general al partidului nostru a evidențiat că dezvoltarea societății românești are un profund caracter legic, că istoria acesteia este rezultatul dezvoltării forțelor de producție, al relațiilor sociale, al luptei de clasă, împotriva asupririi străine, al luptei pentru apărarea ființei naționale, pentru libertate și dreptate socială.

Inînd seama tocmai de aceste legități, istoricul este chemat să le prezinte într-o unitate dialectică, de când s-au manifestat ele pe pământul patriei noastre și până astăzi, într-o continuă dezvoltare și afirmare. O unică și unitară istorie presupune tratarea celor mai vechi civilizații de pe pământul străbunilor ca aparținându-ne direct, organic, nouă, românilor. În concepția secretarului general al partidului, în conformitate cu realitatea istorică, Burebista este fondatorul primului stat centralizat și independent al strămoșilor noștri direcți, al dacilor, deci al nostru. Dacia nu este fara vreunui popor care a trăit cîndva (lăsînd la o parte că unii istorici nici astăzi nu folosesc termenul de popor pentru geto-daci), care a avut o civilizație materială și spirituală remarcabilă în antichitate,

ci este *patria noastră lăsată moștenire nouă de strămoșii noștri*. Noi am avut atunci un stat centralizat și independent în spațiul carpato-danubiano-pontic, în granițele etnice firești. De atunci n-a mai trebuit să-l făurim încă o dată ulterior, ci, datorită vicisitudinilor istoriei, poporul român a luptat din răsuputeri pentru a-l reface mereu și mereu în marginile naturale ale întinderii sale.

Acest mod cu deosebire nou, realist, profund științific, de a înțelege și interpreta o milenară istorie, momentele ei fundamentale, conexiunile ei cu istoria universală este caracteristic gândirii creatoare a președintelui țării noastre.

În acest spirit se cere tratată și evoluția statului la români de-a lungul mileniilor, prezența lui continuă în spațiul carpato-danubiano-pontic. Menționarea în documentele vremii a diferitelor formațiuni politice românești, a unor „țări” ale românilor, în egală măsură la nord dar și la sud de Dunăre, ilustrează cât se poate de grăitor permanența organizației politice statale la români de la statul dac centralizat și independent de sub conducerea lui Burebista, continuînd cu statele independente și suverane ale dacilor liberi, apoi cu formele specifice ale organizării politice din perioada feudalismului timpuriu, acele voievodate sau țări românești, apoi cu Imperiul romano-bulgar din perioada nastiei românești a Asăneștilor, ajungîndu-se la afirmarea lor viguroasă în perioada dinastiilor Basarabilor și Mușatinilor. *Continuitatea și permanența, vieții statale la români sînt o caracteristică a istoriei lor, care numai tratată ca un proces unic și continuu de afirmare se poate înțelege la adevăratele ei dimensiuni.*

In această viziune pe deplin științifică se cere, totodată, a se aplica cu perseverență concepția istorică a primilor croniciari români care au tratat într-un tot organic istoria românilor de prin toate locurile unde sălășluiau, a muntenilor, transilvănenilor și moldovenilor, eliminîndu-se cu desăvîrșire metoda răspîndită ulterior, și rămasă pînă în zilele noastre, de tratare pe

regiuni sau provincii istorice a istoriei unui popor unitar.

De aceea, pentru a avea o privire realistă, unitară, asupra istoriei poporului român, trebuie renunțat la tratările sub titluri de lucrări sau capitole, cum sînt mai toate manualele școlare, lucrările sau tratatele academice, ca: Țările române în secolul al XVII-lea, Principatele române în secolul al XVIII-lea și la alte asemenea fragmentări, însușind-ne sistemul și metodologia moderne ale predării unitare a istoriei, pe bază generalizărilor și sintetizărilor de reală expresivitate și consistență.

Tratăm, pe bună dreptate, Italia în epoca Renasterii, Germania în secolul XV și XVI etc., deși ca entități statale unice acestea au apărut mult mai târziu. N-ar fi mai logic, cu adevărat științific, a trata diferitele epoci sau veacuri din istoria poporului nostru în capitole sau lucrări cu titlul Dacia în secolul X, sau România în secolele X-Y, reunind, astfel, și prin tratare, istoria poporului român în întregul său. Denumirea de Dacia o găsim în continuu de cînd ea a apărut în istorie și pînă în zilele noastre, atît în lucrările istoricilor români, cît și în ale celor străini, o găsim chiar menționată și în diferite atlase și hărți străine.

Glorioasa istorie a poporului nostru ni se va înfățișa astfel firesc ca o unitate indestructibilă, cu o economie dintotdeauna unitară, cu un popor cîstîit, muncitor, de omenie, viteaz, eroic, inteligent, talentat care se găsea la el acasă în întreg spațiul carpato-danubiano-pontic, majoritar din cele mai străvechi timpuri în toate provinciile istorice locuite de el și alături de care, de-a lungul veacurilor, s-au așezat o seamă de alte neamuri, care, datorită ospitalității românilor, conviețuiesc și astăzi cu el.

S-ar pune într-o lumină mai realistă marile procese economice, sociale, politice și culturale la scara întregii țări, procese care, dealtfel, s-au desfășurat obiectiv, nefînd seamă de granițele politice despărțitoare vremelnice. Marile personalități ale istoriei noastre înțețează astfel de a mai fi doar muntene, moldo-

vene sau transilvănene, ci se integrează firesc în coloana eroilor întregului popor român din sinul căruia s-au ridicat și pe care l-au slujit cu devotament și abnegație.

Secretarul general al partidului a subliniat că istoria mișcării muncitorești revoluționare, a partidului politic al clasei muncitoare, a Partidului Comunist Român¹ va trebui să fie tratată ca parte integrantă a istoriei naționale. „Trebuie să înțelegem că partidul nostru nu este în afara națiunii și poporului, că națiunea noastră are o singură istorie, că partidul nostru s-a născut în luptele sociale, în cadrul istoriei poporului; istoria sa este istoria națiunii noastre și deci istoria națiunii este singura istorie care trebuie să oglindească întreaga dezvoltare a poporului nostru”.

Nu mai într-o asemenea concepție profund științifică, indicată în mod genial de secretarul general al partidului nostru, cartea de istorie dobândește un rol major în prezentarea veridică a fenomenelor și faptelor din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat, poporul regăsindu-se cu adevărat pe el atât în momentele grele de luptă acerbă cu cotropitori și cu feluritele greutăți, cât și în epocile de mărire, de victorii, ceea ce contribuie substanțial la educația patriotică, revoluționară a tinerei generații, a maselor largi populare, a întregului popor.

Și din acest punct de vedere, apropiata Conferință Națională a Partidului — întîmpinată cu noi creații în munca întregului popor — dobândește semnificații istorice pentru națiunea noastră. Ea va adopta programul activității politico-ideologice a partidului, la baza căruia se află magistrala expunere a tovarășului Nicolae Ceaușescu, la Plenara largită a C.C. al P.C.R. din 1-2 iunie a.c., devenită pentru toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, document inspirator de mari și glorioase fapte pe măsura epocii Ceaușescu.

¹ Vezi: Ion Popescu-Puțuri, *Anul 1893 și semnificația lui istorică pentru clasa muncitoare și poporul român* (Magazin istoric, nr. 9/1982).

O mențiune necunoscută despre Zamolxis

„LUPTĂ ȘI SUFERINȚĂ PENTRU LIBERTATE”

Numeroasele informații de diferite feluri (literare, epigrafice, arheologice) privind istoria geto-dacilor li se adaugă o stare nementionată pînă în prezent în istoriografia noastră. Este vorba despre Epistola XXVIII (după numerotarea făcută de cunoscutul clasicist R. Hercher, în lucrarea sa *Epistolographi Graeci*, publicată la Paris, în 1873), aparținînd celebrului filozof antic din sec. I e.n. Apollonios din Tyana, cunoscut și sub numele de Apollonios Sofistul. Iată cuprinsul ei:

„Regelui sciților

Zamolxis era om bun și filozof, dat fiind că a fost discipolul lui Pythagoras. Și dacă în acea vreme Romanul [generic sub care se înțelegea Imperiul roman] ar fi fost [s-ar fi purtat] așa [ca acum], de bunăvoie i-ar fi devenit el prieten. Dar dacă se consideră că trebuie luptă și suferință pentru libertate, dobîndește faimă de filozof, adică de om liber”.

Deși succintă, informația aduce o serie de noi elemente în cunoașterea concepției pe care anticii o aveau despre zeul daco-geților, Zamolxis, și a semnificației pe care o atribuiau concepției filozofice a acestuia. Mai întîi, se cuvine precizat faptul că în legătură cu funcția reală a epistolelor a fost purtată o îndelungată controversă în literatura de specialitate, neputîndu-se stabili nici acum dacă erau destinate unor persoane reale sau dacă era vorba, pur și simplu, de utilizarea stilului epistolar, la modă și în alte perioade istorice.

În cazul în care epistola avea totuși o destinație precisă, este greu să specificăm căruia rege „scit” i-ar fi putut fi adresată. Clasicistul german Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf propune identificarea lui cu Decebal, dar este greu de crezut că Apollonios putea să-i confunde pe sciți cu dacii tocmai într-o vreme în care relațiile daco-romane erau, ca să spunem așa, la ordinea zilei. De aceea, ipoteza cea mai verosimilă este aceea care consideră că scrisoarea nu era adresată cuiva anume, fiind doar un artificiu frecvent în genul epistolar.

În ce privește mențiunile despre Zamolxis, acestea reflectă parțial lucruri cunoscute în istoriografia noastră: afirmația că era discipol al lui Pitagora (ceea ce lui Apollonios — filozof neopitagorician — nu putea, desigur, decît să-i strînească afinitatea față de zeul geto-dac). Se mai afirmă, apoi, că Zamolxis era „bun și filozof” — calități care devin un simbol pentru întreaga lume geto-dacică, deoarece, evident, Zamolxis personifica întregul popor dac, așa cum, Romanul personifica Imperiul roman.

De o importanță fundamentală este însă cea de-a doua parte a epistolei, în care Zamolxis — simbol al lumii geto-dacice — apare totodată și ca un simbol al unei orientări politice, al cărei concept fundamental îl constituia libertatea (eleutheria).

Este vorba de o dublă accepție a libertății: pe de o parte, conceptul politic aplicabil unui popor cunoscut în toată antichitatea pentru aspirația neostolă spre neîntîrnare și, pe de altă parte, de conceptul neopitagoreic ce se referă la libertatea individuală. Apelul la Zamolxis ca motiv al libertății apare, așadar, și ca o reacție la tendința unor împărați romani din sec. I e.n. de prigonire a filozofilor (îndeosebi neopitagoreici), care, în operele lor, se ridicau adeseori împotriva autoritarismului imperial.

Cît privește datarea acestei epistole, singurul indiciu este o aluzie destul de limpede la un moment în care Imperiul roman respecta pe deplin libertatea geto-dacilor, de așa manieră încît Zamolxis i-ar fi devenit „de bunăvoie prieten”. Acest moment era în opoziție cu un altul, de încordare supremă a relațiilor, moment contemporan lui Apollonios. Cum filozoful antea o activat cu precădere, în a doua jumătate a sec. I e.n., un asemenea moment fierbinte l-a constituit conflictul din 85-89 e.n. dintre împăratul Domițian și regele geto-dac, Decebal, așadar epistola a fost scrisă, cu probabilitate, în această perioadă.

În concluzie, se poate afirma că această epistolă, neîntîrîtă în circulația istoriografiei noastre pînă în prezent, completează semnificațiile atribuite lui Zamolxis cu aceea de simbol al poporului geto-dac, precum și a orientării politice a acestui popor ce avea drept concept fundamental libertatea, pentru dobîndirea căreia era gata de „luptă și suferință”.

Marius ALEXIANU.

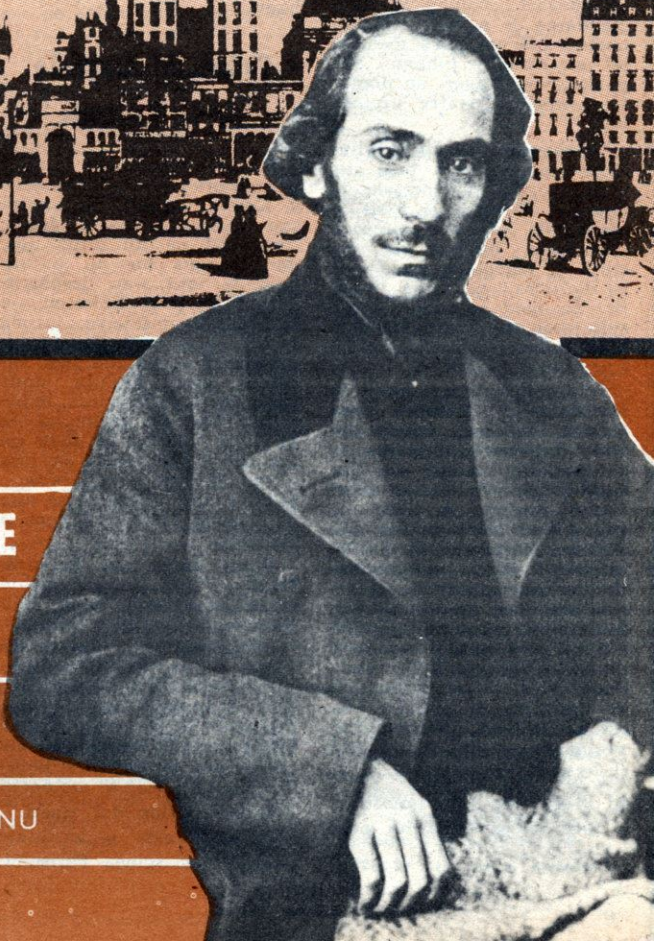
Muzeul județean de istorie din Piatra Neamț

La 130 ani de la prea grabnica lui dispariție, Bălcescu continuă să fie o prezență vie a spiritualității noastre naționale. El nu mai are nevoie de nici o prezentare, aparținând deopotrivă istoriei și conștiinței poporului.

Bibliografia consacrată marelui revoluționar, cărturar și patriot însumează sute de titluri. Este suficient să amintim, spre pildă, admirabila muncă de-o viață a cunoscutului istoric Gheorghe Zane (1897-1977), concretizată în numeroase studii și în volumele ce constituie ediția critică a operei lui Bălcescu. De-a lungul celor peste 15 ani de apariție, în limitele profilului său, Magazin istoric a evocat multiple laturi ale vieții și activității lui Bălcescu: revoluționarul, istoricul, gânditorul, patriotul, publicistul.

Dar ca orice personaj al unei istorii nepieritoare, Bălcescu oferă în continuare cercetăto-

rilor un imens material faptic și de viață. Acest lucru este ilustrat, între altele, și de articolul pe care îl publicăm. Autorul său, Nicolae Vătămanu (1897-1977), nume cunoscut în cercetarea și publicistica noastră istorică, ne propune să ni-l reamintim pe Bălcescu în ipostazele unor mari suferințe fizice și intelectuale, dominat în fiecare clipă de marea lui iubire pentru țară. Autorul aduce numeroase date noi privitoare la viața revoluționarului român, mai cu seamă în perioadele în care acesta s-a aflat în Franța. Textul rețut de noi reprezintă o formă mult prescurtată a unui studiu mai amplu publicat în Caietele Bălcescu. Studia et acta musei „Nicolae Bălcescu”, vol. VII-VIII, 1979. Pentru a păstra cursivitatea lecturii nu am marcat întreruperile de text; titlul, subtitlurile, notele din subsol și completările în paranteze drepte aparțin redacției noastre.

PE URMELE LUI BĂLCESCU ÎN FRANȚA

NICOLAE VĂTĂMANU

Tineretea și suferința...

Pităreasa Zinca Bălcescu, văduvă și posesoare a unei modeste averi imobiliare, s-a gândit să asigure viitorul celui de al patrulea copil al său, Nicolae, făcându-l să intre în oștire, ca iuncăr. Aceasta s-a petrecut în 1838.

După numai un an de serviciu militar, în mai 1839, tânărul în vîrstă de douăzeci de ani cerea voie să plece la Mehadia (azi Băile Herculane), „pentru a face o cură de ape minerale”. S-a pus în legătură această călătorie cu o misiune secretă revoluționară. Dar o călătorie peste hotare putea să servească mai multor scopuri. Pe lângă întîlnirile cu alți revoluționari, Bălcescu avea puțină să-și îngrijească și sănătatea. Pentru că el era cu adevărat bolnav și recomandarea de a merge la Mehadia i-o făcuse însuși medicul șef al oștirii, Johann Nepomuk von Mayer, un doctor bine pregătit pentru vremea lui.

Se considera că apele sulfuroase influențau în bine sistemul nervos și procesele de nutriție; că erau de folos în afecțiunile căilor respiratorii superioare, însoțite de secreții și, îndeosebi, cele care se dezvoltau pe teren limfatic. În mod secundar, apele sulfuroase mai erau indicate și în formele torpide de tuberculoză pulmonară.

În anul următor curei de la Mehadia, Bălcescu era arestat, deoarece fusese dovedit implicat în mișcarea revoluționară condusă de Mitică Filipescu¹. Fusese ținut închis aproape doi ani, în frig și lipsit de hrană, la mănăstirea Mărgineni. Puțina lui rezistență fizică, compromisă de regimul barbar de la închisoare, nu-i dădea preget. În 1844 se vedea silit să facă o nouă cură balneară, de astă dată la Vilcele (jud. Covasna), unde avea să se întîlnească cu prietena sa Luxița Florescu. În 1846, Bălcescu trecea iarăși granița la obișnuita lui cură minerală. Ca și în 1844, și de data aceasta el o întîlnea pe buna lui prietenă Luxița Florescu. Se mai

tenă Luxița Florescu. Se mai găsea, la Budapesta, și cu prietenii revoluționari C. Negri și C.N. Filipescu. După întîlnirile acestea, Bălcescu și-a continuat drumul spre Paris, unde avea să rămîna toată vara.

În toamnă, la 15 octombrie 1846, îi scria fratelui său mai mare, Costache: „Eu sînt sănătos”. Era doar o vorbă anume spusă, pentru a risipi grijile celor de acasă. Căci în curînd avea să fie, cum singur recunoștea, „tare bolnav”.

Recunoașterea de către însuși Bălcescu a bolii sale, în cuvintele pe care le-am citat, a făcut să se afirme că primele semne ale bolii lui Bălcescu ar fi datat din 1846. În realitate, suferința sa de plămîni începuse mai înainte, în 1839, cînd a făcut prima cură de ape minerale, la Mehadia.

Cuibul de dragoste de la Bellevue

Bălcescu o cunoștea de mult pe sora prietenilor săi Costache și Luncu Florescu, pe Luxița sau Luțica. Aceasta fusese căsătorită cu un ofițer rus, dar căsnicia lor nu putuse dura și soții s-au despărțit. Între Luxița și Bălcescu s-a înfiripat o prietenie intimă încă de prin 1843. Cei doi îndrăgostiți se vedeau mai îndelung peste graniță, unde erau ferți de privirile indiscrete. Așa s-a întîmplat în 1844, la Vilcele. În 1846 cei doi tineri s-au văzut la Pisa și la Livorno. În februarie 1847, Luxița Florescu se afla la Neapole, unde va veni și Bălcescu.

Peste cîteva luni, în vară, Luxița Florescu era instalată la Bellevue, lângă Paris; Bălcescu veni la ea, de la Palermo.

Călătorind prin Franța [în 1970], am căutat locurile prin care a trăit, a suferit și, mai rar, s-a bucurat marele nostru Bălcescu. În Paris, aproape că nimic n-a mai rămas. Dar am credința că am găsit, la Bellevue, casa care a adăpostit dragostea celor doi tineri.

Bellevue este o localitate situată în marginea Parisului,

în așa-numita „banlieue” de sud-vest. Ține de Meudon, altă localitate mai mare și mai bine cunoscută, bogată în amintiri istorice și așezată pe coline, deasupra Parisului. Locul era ideal pentru îndrăgostiți și potrivit pentru un suferind de piept ca Bălcescu.

Faimoasa doamnă de Pompadour descoperise farmecul acestui loc, pe care l-a intitulat Bellevue. Îi cumpărase și, în 1748, și-a clădit acolo castelul. Ludovic XV l-a transformat într-o măreață reședință regală. În scurtă vreme, Bellevue a devenit localitate la modă, căutată de Curte, de nobili, ca și de lumea cu dare de mîna. La poalele înălțimilor de la Bellevue curge Sena. Fluviul face aci două insule, dintre care una poartă numele Séguin.

Insula Séguin are forma încovoată a unei semilune. Pe malul stîng al Senei, care prezintă și el aceeași curbă, trece mult circulată „route de Stalingrad”, care altădată se numea „route de Vaugirard”. Am căutat numărul 38 al casei care a adăpostit pe Luxița Florescu și pe Bălcescu. Dar spre surpriza și spre neplăcerea mea, numerele se succedau pînă la 30, după care săreau la cifre mai mari! Am verificat o dată, de două ori, de trei ori. Neînțelegînd ce se întîmpla, am fost nevoit să întreb. Și astfel am aflat că în afară de fosta „route de Vaugirard”, mai există și o „rue de Vaugirard”, chiar în spatele primeia, pe marginea Senei. Începea din „route” și se termina, ceva mai încolo, în aceeași arteră. Dealtfel nu cuprîndea decît vreo șapte-opt case, bineînțeles numai pe o parte, fiindcă cealaltă parte a străzii era formată din malul abrupt al fluviului, acoperit de bălării înalte. Pe scurtă stradă Vaugirard, o singură casă atrăgea atenția prin starea ei mai îngrijită. Aceea de la nr. 38!

Odinioară retrasă de la linia străzii, pentru a face loc grădiniței din față, casa de la nr. 38 a suferit și ea transformări. La origine, „pavilionul”, cum i se spune pe aci unei asemenea case, trebuie

¹ Magazin istoric, nr. 12/1977.

să fi fost cochet și îngrijit. Prima clădire dintre „la route de Stalingrad” și „la rue de Vaugirard” este o casă veche, cu parter și două etaje. În litere șterse de ploii și de vreme se arată că acolo era localul cu firma „Au Martin-Pêcheur”. Cum spunea Bonifaciu Florescu, bun cunosător al locurilor în care a copilărit cu mama sa Luxița, după moartea lui Bălcescu: „din umbrele dumbrăvioarelor de la Bellevue ne îndreptăm ochii spre pereții ce adăpostiseră odinioară acea figură nobilă a patriotismului și istoriei naționale, pe nemuritorul mort la Palermo”.

În localul „Au Martin-Pêcheur” ținea „Hôtel-Restaurant M. Halut. Noces et Banquets”; dar asta de mult... În partea clădirii ce privește spre Sena, există o terasă acoperită, numai bună pentru întins mesele, când soarele coboară spre asfințit, când maul împădurit de peste fluviu se estompa în lumina scăzută. Pictorii care veneau să lucreze în insulă erau, desigur, oaspeții obișnuiți ai restaurantului cu terasă. Niște litere vechi, tăiate în lemn și rămase încă în ținte, păstrează numele unui alt vechi restaurant, poate anterior lui Halut, anume Contesenne.

Ne place să credem că aici se întâlneau uneori cu cei doi îndrăgostiți românii din Paris, în zilele călduroase de vară.

Popasul Luxiței n-a fost de lungă durată; curînd ea a plecat pe neașteptate la Viena, unde s-a întâlnit cu frații ei Costache și Iancu. Împreună s-au înnoptat, în octombrie 1847, în țară. Bălcescu, rămas în Franța, îi scria, în decembrie, apărîndu-se de muștrările iubitei că nu-și îngrijește sănătatea și cerîndu-i iertare pentru suferințele pricinuite.

În anul următor, 1848, Luxița dădea naștere, la Budapesta, unui băiat pe care-l boteza Bonifaciu și-i dădea numele ei de familie, Florescu.

De atunci cei doi îndrăgostiți nu s-au mai văzut, despărțiți mai ales de evenimentele politice. Luxița a mai călătorit la Paris, unde locuia iarna, în rue St. Dominique d'Enfer nr. 22, în rue St. Jacques nr. 147, în rue „Rassin” (Racine), în place du Panthéon; dar vara venea

invariabil la Bellevue, unde o aduceau amintirile fericite. Dacă nu l-a mai putut vedea pe Bălcescu, i-a scris întotdeauna, pînă la tragicul sfîrșit prematur. Martore ale unei scurte perioade de fericire din viața lui Bălcescu, zidurile de la Bellevue mai stăteau încă în picioare. Dar pentru cită vreme încă?

Medici renumiți

În marea ei dragoste pentru bărbatul superior de care își legase viața, chiar în condițiile tainice impuse de obiceiurile vremii, Luxița nu înceta de a stăruî pe lângă Bălcescu să-și îngrijească sănătatea. Pe de altă parte, el însuși înțelegea că trebuia să se rupă din grijile politice, din pasiunea cu care își scria opera istorică, pentru a mai salva ce era de salvat din prea șubreda sănătate ce-i mai rămăsese.

Practica pe atunci la Paris cu mare succes un specialist în bolile pulmonare, profesorul Gabriel Andral. Acesta era profesor al Facultății de medicină și medic la Spitalul Charité. Se făcuse cunoscut prin studiile sale ingenioase asupra compoziției singelui în diferitele stări morbide. Importanța pe care a acordat-o acestui studiu a făcut ca de la el să se instaureze în clinică metoda curentă și obligatorie a examinării compoziției singelui oricărui bolnav internat în spital. Andral s-a impus drept medicul luminat, prudent și cu grijă de sănătatea și viața bolnavilor săi. Faima lui Gabriel Andral a fost cunoscută de românii în trecere sau stabiliți în capitala Franței. El a consultat-o pe Elena Negri, el l-a îngrijit pe Bălcescu și, mai tîrziu, pe Zinca Golescu.

După episodul de la Bellevue, curmat de plecarea neașteptată a Luxiței, care-și dădea seama că va avea un copil, Bălcescu a rămas singur și trist. Gîndurile lui se întorceau cu atît mai mult la boala care-l rodea. Prietenii Vasile și Ion Alecsandri îi reproșau că nu le răspunde la scrisori. Bălcescu încerca să se scuze, dînd vina pe apatia care-l cuprinsese: „Nu știu ce am, ce-mi lipsește, dar văz că m-am

făcut mai apatic, mai leneș, cum n-am fost niciodată. De vreo cităva vreme, mi-e peste puțință de a face cea mai mică mișcare sau lucrare... Nu scriu de loc, nu petrec, nu mă plimb”.

Bălcescu nu înțelegea ce se petrece cu el; dar era fără îndoială febra care-l slăbea și-i măcina puțințele forțe. La rîndul ei, Luxița îl mostra că nu-și caută de sănătate. Din răspunsul lui Bălcescu, în luna decembrie, aflăm că bolnavul recusesse la cunoștințele altui medic, profesorul Louis.

Și acest mare medic, specialist de asemeni în bolile de piept, Pierre-Charles-Alexandre Louis (1787-1872), profesor la Facultatea de medicină din Paris, medic la Spitalul Pitié, a fost nu numai un renumat fiziolog, dar și un fondator de școală medicală. Clinica lui era cercetată nu numai de medicii francezi, dar și de foarte mulți străini, care veneau să învețe și să se perfecționeze la Paris, cucerțiți de adevărul principiilor metodice introduse de Louis în practica medicală.

Cunoaștem din scrisorile lui Bălcescu, deși imperfect, tratamentul pe care i l-a administrat profesorul Louis: „După povăța doctorului Louis, ce am consultat aici, urmez tot acea cură, adică iau niște hăpuri seara, pentru tuse și mă feresc cît pociu de umezeală”. Pentru a-și liniști iubita, Bălcescu adăuga: „Sînt bine, tare bine”. Ceea ce desigur nu era întru totul adevărat. Mai departe scria: „În cele din urmă zile aveam nițică tuse din pricina vremii, dar acum este aici o vreme de primăvară și mi-a trecut tusea”. Se amăgea! Căci dacă i-ar fi fost chiar atît de bine, nu s-ar fi gîndit să schimbe încă o dată medicul. În aceeași scrisoare, Bălcescu îi comunica Luxiței: „O să mă duc cu Papa și la Rostand, numai fiindcă tu ai conștiență în acel doctor”.

Fără îndoială că boala își urma cursul ei cu exacerbari și cu înșelătoare remisiuni. „Hăpurile” recomandate de Louis erau desigur calmante ale tusei, mai ales ale tusei de noapte, care împiedica somnul și nu-i dădea bolnavului posibilitatea de a se reface.

Profesorul Louis îi recomandase să se ferească de umezeală; dar asta, în decembrie și la Paris! Nici vorbă că Louis îi impusese schimbarea de climă, plecarea în sudul mai clement.

Bălcescu făgăduise Luxitei că se va duce să-l consulte și pe profesorul Rostand. Iar ca să o asigure și mai mult îi promitea să se ducă însoțit de Papa. Acest Vasile Papa (1819-1884), un prieten comun, a fost un cunoscut sprijinitor al învățămîntului, un om de bine. El trebuia să o încredințeze pe mult îngrijorata iubită a lui Bălcescu de sforțările ce le făcea acesta pentru a se vindeca.

Acest al treilea medic consultat, profesorul Leon-Louis Rostand (1790-1866), nu era cel mai indicat pentru a-i îngriji boala lui Bălcescu. Era, incontestabil, un medic cult și cu experiență, dar nu era un ftiziolog, așa cum fuseseră ceilalți doi. Totuși l-a ajutat pe Bălcescu cu sfaturile lui, atunci cînd acesta se găsea mai dezorientat.

Medicii erau buni, dar mijloacele medicinei pe care o practicau ei rămăseseră rudimentare. Știința medicală progresase, chiar și în direcția teribilului flagel care-l atinsese pe Bălcescu. Noile cunoștințe priveau însă mai mult clinica tuberculozei și anatomia patologică. În ce privește însă terapeutică, adică ceea ce îl interesa în primul rînd pe bolnav, nici un progres esențial nu se înregistrase. Nu se cunoștea nici agentul cauzal al bolii, nefiind posibil, prin urmare, un tratament specific, așa cum n-a fost nici mai târziu, pînă în zilele noastre, cînd s-au descoperit antibioticele. De aceea tratamentul tuberculozei se mărginea la cură de aer și la calmante ale simptomelor celor mai supărătoare. Dar și în această direcție persistau încă practici medievale, precum lăsarea de sînge a unor bieți bolnavi, și așa prea mult slăbiți de febrele nepotabile. Rămneau în folosință droguri vechi și ciudate, precum kermesul, pe care însuși Andral îl mai recomandă în 1820, ca expectorant în pneumonie. Era străvechiul medicament pe care, sub numele arăbesc de Al-kîr-

mîz, îl prescria la noi în 1728 patriarhului Hrisant al Ierusalimului prietenul său și domnitorul țării, medicul diletant Nicolae Mavrocordat.

„Țara noastră să trăiască!”

Și cu toate acestea, Bălcescu nu făcea tot ce i-ar fi stat în putere pentru a se salva. În primul rînd, nu părăsea Parisul, atît de neprielnic sănătății sale. De ce? Fiindcă se găsea prins în redactarea celei mai de seamă opere istorice a vieții sale, istoria lui Mihai Viteazul. De fiecare dată avea nevoie de încă o documentare și, bineînțeles, pasionat cum era, amîna plecarea spre sud. În Paris dispunea de mari și bine înzestrate biblioteci. Îi cerea prietenului Paul Bataillard cărți, cumpăra el însuși, rupindu-și de la gură banii necesari hranei. Știa că se primejduiește și de fiecare dată cînd vreun prieten îl muștra, el răspundea că viața lui nu interesa, „numai țara noastră să trăiască”.

Este drept că nici evenimentele nu i-au dat răgaz să se îngrijească. Izbucnind revoluția în Franța, Bălcescu a ieșit pe străzi, nemaștiind de odihnă, de masă, de îngrijire. Trei zile și trei nopți a fost în mijlocul poporului, trăind bucuria tuturor francezilor.

Curînd a trebuit să plece la București. Și aci se pregătea o mișcare și Bălcescu nu putea lipsi. În prima jumătate a lunii aprilie 1848 se afla în Capitală. Vor urma cunoscutele cinci luni de frământări politice, în care a trebuit să se ocupe de orice, numai de sănătatea lui, nu! După revoluția a pribegit prin Transilvania și pe la Belgrad, Triest, Atena, Constantinopol. Rătăcirea aceasta i-a cerut mari și de neînchipuit eforturi, emoții distrugătoare, hrană la nimereală.

Dar nu se cruța cîtuși de puțin. A străbătut călare, gonind neconștient, Peninsula Balcanică, de la Constantinopol pînă la Dunăre, în Ungaria și în Serbia, pentru a fi de față la luptele maghiarilor și pentru a obține recunoașterea drepturilor Românilor transil-

văneni!. La capătul unei călătorii extrem de obositoare, a ajuns, la 17 octombrie, în sfîrșit [din nou] la Paris. Într-o lungă scrisoare îi povestea lui Ion Ghica, la 22 octombrie 1848, cum a pribegit prin Transilvania, căutîndu-l pe Avram Iancu, bătînd drumuri de munte, hăituit, ducînd o viață de cîine. „Mă bolnăvisem în munți de urît și de nelucrare, mă apucaseră frigurile și un junghi. Plecai bolnav și osteneala drumului mă făcu sănătos”. Aceeași amarnică amăgăală! „Am trăit rău, dormind tot timpul pe iarba umedă, în ploaie, fără foc, hrănit rău. Viața asta clinească m-a făcut sănătos!”. Măcar să fi fost așa! Dar peste două luni, boala îl încolțea iarăși: „Eu sufer mult aici din pricina climii, care mă supără la piept”. Dar peste numai două săptămîni, aceleași știri amăgitoare: „Spune-i lui Barbu că sînt sănătos!”. Dacă suferea el, dorea ca măcar ai lui, de acasă, să nu sufere.

Iarna a trecut-o la Paris. Însă n-a avut parte de liniște. Interesele superioare ale țării îi luau tot timpul. Ca ministru de externe, în exil, căuta să stabilească relații folositoare, călătorea la Londra¹, întocmea memorii, articole de ziari. Informa străinătatea, dorea ca Apusul să ne cunoască, să ne iubească, să ne ajute. Lupta din răspunțuri, lipsit de bani. Și cu toate acestea, nădeja în viitorul mai bun al patriei nu l-a părăsit nicicînd; de soarta sa personală nici nu voia să audă. În fața țării sale, el nu exista! Își ținea la curent prietenii, cu o corespondență bogată și obositoare. În august 1850 era însă iarăși doborît la pat. Boala continua să-l chinuie, cu unele înșelătoare aparențe de mai bine. În iarna care a urmat, prezența nobilei ființe care a fost Maria Cantacuzino i-a mai îndulcit suferința. „O văd adesea”, scria Bălcescu în decembrie.

Totuși, oricît ar fi voit să se amăgească el însuși asupra stării sale, în februarie 1851 ajunse în situația de a-și mărturisii deschis sinistrele presimțiri. „Eu, iubite Ghica, sufer mult de piept și poate

¹ - Magazin istoric, nr. 6/1979; 7-8/1968.

voi da ortul popii. Doftorii mă asigură însă că am numai plăminele stîng atacat și că, cu îngrijiri multe, mă pot doftorii. Am intrat într-o cură. Domnul știe ce rezultat o ieși". După vreo zece zile comunica aceluiași prieten bun: „Am fost rău bolnav cîteva zile în casă". Ar fi trebuit să se ducă iarăși, pentru interesele țării, la Londra, dar nu putuse: „N-am nici bani, nici sănătate!"

Primăvara a însemnat pentru Bălcescu o epocă de grele încercări. În aprilie zăcuse la pat: „Văd că sufer și primăvara, în loc să-mi facă bine, cum nădăjduiam, mă aruncă de două ori la pat pînă acum". Din nefericire, nu mai avea putere să lucreze, de nimic nu mai era în stare: „Voi să mă ocup de sănătatea mea și nimic de alt". Era însă prea tirziu... La cîteva săptămîni după aceea se auzea același strigăt suprem de deznădejde: „Sînt hotărît a nu mă ocupa decît de sănătatea mea!". Se gîndea la o plecare în Pirinei, unde să facă o cură de ape sulfuroase la Eaux-Bonnes, apoi de acolo să se ducă în Italia să treacă iarna. Credea că ar putea părăsi orașul pe la 15 iunie.

Și, într-adevăr, a plecat din Paris, dar nu în sud, ci la Ville d'Avray. Localitatea aceasta semăna oarecum cu Bellevue. Acolo locuiau frații Nicolae și Ștefan Goleacu, la Grand Châlet, Sentier des Vignes. Bălcescu se instală împreună cu ei. Boala însă nu-i dădea răgaz, schimbarea de aer nu-i aduse îmbunătățirea sperată. „Eu sînt bolnav și foarte îngrijorat", scria el.

Se gîndea din nou să plece la băi. Îi comunica lui Ghica, la 15 iunie: „Sînt tot subred și cred că oi pleca la băi". Încă se mai gîndea la Italia, unde îl chema și pe bunul său prieten. Ar fi vrut să locuiască împreună la Pisa sau la Roma.

Și totuși nu pleca. Rămînea mai departe la Ville d'Avray. Motivul: opera sa, pentru care-i cerea lui Ion Ghica să-i procure echivalentele unor date din calendarul mahomedan. Amîna „pogorîrea spre Italia", în toamnă, prin septembrie...

Abia la 18 septembrie 1851 îl anunță pe prietenul Paul Bataillard că peste o săptămînă pornește la drum. Își punea speranțele în soarele binefăcător al Italiei; măcar de-ar mai căpăta un pic de putere, de care avea atîta nevoie! Biletul, împregnat de tristețea despărțirii, se încheia totuși cu speranța unei revederi mai fericite, în primăvară.

Ultimul popas: Hyères

Bălcescu pornea, în sfîrșit, la drum la 1 octombrie 1851. Se ducea la sud, deși nu știa bine unde se va fixa. Andral îi recomandase Roma. Din scrierile acestui distins profesor rezultă că el socotea mîdi-ul convenabil fizicilor numai pe timpul iernii; vara era convins că le este fatal. Înlătură categoric Marsilia și litoralul mediteranean, localitățile Montpellier, Pau, Bayonne, care totuși se bucurau de renume. Andral dădea preferință insulelor Hyères, care erau mai la adăpost de curenții de aer.

Astfel, lui Bălcescu nu-i mai rămînea decît să se stabilească la Hyères, localitate pe care i-o recomandaseră mai mulți doctori și prieteni.

Starea sănătății lui era cît se poate de rea. „Am fost tot bolnav și destul de rău", i se plîngea el lui Ion Ghica. Și sfîrșea cu nespuse tristețe: „Sănătatea mea s-a dus cu totul și nu cred să o mai redobîndesc".

Drumul spre sud l-a extenuat. Ca și altă dată, Bălcescu și cu [sora sa] Sevastița au călătorit cu diligența pînă la vaporul cu care au coborît, pe Rhône, spre Avignon, în aceleași mizerabile condiții; vaporul murdar, cu acoperișul cabinelor spart, lăsînd să treacă ploaia. Tot drumul a durat o săptămînă și Bălcescu a ajuns zdrobit. Pe deasupra mai și răcise la Marsilia. Nu mai avea putere să întreprindă nimic. De șase luni nu mai putuse lucra.

Localitatea pentru care trebuia să se decidă era orașul Hyères, „la două ore de drum" de la Toulon, scria Bălcescu. În realitate numai 19 kilometri despărteau marea port militar de orașul în care poposea. Hyères se în-

ține pe versantul meridional al unei coline, al cărei vîrf mai poartă încă ruine impunătoare de turnuri crenelate. Orașul este apărat de curenții reci și de vînturi, de către munții din spate; din această cauză climatul este excepțional de blînd, chiar în lunile cele mai reci ale anului. Uneori însă iarna este ploioasă și rece, iar vara căldurile sînt excesive și de durată. Principala arteră, numită pe atunci „avenue des Palmiers", poartă astăzi numele prietenului lui Bălcescu, acela care l-a și găzduit, avenue „Alphonse Denis". Frecventata avenue „Alphonse Denis" era închisă spre răsărit de Chateau-Denis, în care a locuit Bălcescu.

La hotărîrea lui Bălcescu de a se așeza la Hyères, a contribuit puternic sfatul pe care-l primise nu numai de la doctori, dar și de la prieteni. Iar unul dintre acei prieteni a fost Alphonse Denis, care l-a și primit în casa sa, în așa-numitul Chateau-Denis¹.

La început, localitatea nu i-a plăcut lui Bălcescu, din cauza marelui număr de tuberculoși adunați acolo. Odihnuindu-se după marile oboseli ale drumului, s-a simțit chiar mai bine. Speranțele îi reveneau. Doctorul Chassinat [medicul lui Bălcescu, prieten cu A. Denis] se dovedea atent și capabil. Organismul lui Bălcescu încearcă să se întrezeze. Subiectiv, el se simțea mai bine. Făcea glume cu C.A. Rosetti, chemîndu-l la Hyères, unde clima era blîndă și viața ieftină: „Caută să vii să te mai întrezezi puțin, ca să

¹ Personalitatea lui Alphonse Denis merită a fi cunoscută, acesta avînd strînsa legătură cu românii aflați atunci la Paris și nutrinu o deosebită simpatie pentru poporul nostru. A fost ofițer în armata lui Napoleon I, iar după căderea imperiului s-a dedicat literaturii și publicisticii. În 1846, împreună cu Abel Hugo — fratele poetului Victor Hugo — a scos periodicul *Revue de l'Orient* la care au colaborat mai mulți români (colonelul prinț Sturza, Cezar Bolliac) și mulți publiciști filo-români (F. Colson, de Linche, Bilecoec, Poujade, A. Vaillant ș.a.). În 1848, în această revistă a apărut studiul lui Bălcescu *Puterea armată la români*, dar, dintr-o eroare, a fost semnat de A. Vaillant, care efectuase doar traducerea; Bălcescu a intervenit, arătînd că studiul tradus de Vaillant apăruse mai întîi în limba română. În revista ieșeană *Prospărea*, rectificînd astfel eroarea. În aceste împrejurări îl și cunoscuse pe A. Denis.

tragi la pistoale lui Știrbei¹ Se gîdea să o trimită înapoi în țară pe Sevastița, ca să-i fie de ajutor mamei lor, bătrîna pităreasă, slabă și singură. Afîind de acest gînd al său, Vasile Alecsandri se grăbește a-l dezaproba, îndemnîndu-l să o țină pe Sevastița cu el. Îl anunțase că va veni să stea cu el și buna lor prietenă comună, Maria Cantacuzino. În neînsemnatul răgaz obținut, patima scrisului, a desăvîrșirii operei i-a revenit tiranică. Îi cerea mereu lui

Ghica „istoria” lui Kogălniceanu², visa după bibliotecile din Paris. Se gîdea să-și dea la tipar lucrarea.

Această stare de părelnică ameliorare a ținut vreo două luni și jumătate.

La scrisorile nemîngîiate și îndepărtatei Luxița, răspundea acum, cu bunăvoință și prietenie, Sevastița. Din substanțialele ei scrisori vedem aveau traiul de fiecare zi al lui Bălcescu la Hyères. Bolnavul se simțea mai în putere,

¹ Este vorba despre lucrarea *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens*, publicată de Kogălniceanu în 1837 la Berlin.

² Auzile la raporturile dintre emigranții revoluționari și domnitorul Barbu Știrbei.

dormea mai bine, avea poftă de mîncare; îl mai supăra încă febra, dar părea mai împlinit la față. Chiar și durerea din piept îl mai lăsa.

Bălcescu însă n-avea răbdare, vrea să se facă bine cît mai repede. În noiembrie 1851, Bălcescu i-a scris Mariei Cantacuzino să vină să stea cu ei la Hyères. Cînd se simțea mai bine și-i renăștea încrederea, își făcea planuri de viitor. Voia să plece la primăvară spre țară să o vadă pe mamă-sa. Îi plăcea să creadă că o călătorie pe mare i-ar fi completat cura. Dar G. Andral, dacă ar fi

O romîncă în picturile Panteonului

Născută în anul 1822, la Horodniceni-Suceava, Maria, fiica logofătului Nicolae Căntă, s-a stabilit, prin căsătorie, la Alexandru Cantacuzino, la Iași. În preajma anului 1840, unde o găsim în societatea Elenei Negri, Hermionei Asaki, Catincăi Rolla, a tinerilor Alecsandri, Kogălniceanu, Ion Ghica, Costache Negri și a altora.

În anul 1844 se afla printre susținătorii revistei Propășirea, una dintre cele mai importante publicații ale pașoptismului¹. Aici, Nicolae Bălcescu era un colaborator frecvent și pe care Maria se părea că l-a cunoscut la Minjina, moșia lui Negri.

Așa s-a înfiripat prietenia durabilă dintre Maria Cantacuzino și revoluționarii pașoptiști, prietenie consemnată frecvent în corespondența întretinută de exilații de la 1848, care se aflau în Turcia și în Franța. În noiembrie 1850, Vasile Alecsandri scria, din Cernăuți, lui Ion Ghica, la Constantinopol: „Am venit pînă aici spre a însoți pe frate-meu lăncu, care se întoarce la Paris, și pe doamna Maria Cantacuzino, care se va stabili acolo pentru totdeauna”. La 17 decembrie 1850, Bălcescu scria, din Paris, aceluiași Ion Ghica: „Maria Cantacuzino e aici; o văd adesea și m-a rugat așard

să-ți scriu din parte-i că ai face bine să vii aici și i-ai face mare mulțumire”.

În anul următor, o găsim pe Maria în Franța, la Hyères, unde, pentru refacerea sănătății, se afla de mai mult timp și Nicolae Bălcescu.

Scrisorile lui Alecsandri din Paris către Bălcescu sînt grătore. Ele anunță sosirea grăbnică a Mariei în stațiune: „Prietenă noastră va pleca din Paris, îndată ce-i vor sosi banii din țară. Cred că pe la 15 decembrie va sosi la tine [la Hyères]. Te îndemna, iubite Bălcescule... să-i dai tu însuși pîldă întru redobîndirea sănătății... căci prin chipul acesta veți contribui împreună la restatornicirea puterilor noastre”.

La Hyères și Paris s-au adîncit legăturile de prietenie dintre Maria și marele patriot, aflat în ultima și trista perioadă a vieții sale. Este semnificativ, mai cu seamă, scrisoarea Mariei către Alecsandri² în care îl arată pe Bălcescu în ultimele luni de viață, făcîndu-i un fidel portret: „L-am găsit într-o stare de sănătate care nu-i lăsa nici o speranță de vindecare, dar, fie pentru că nu voia să umbrească bucuria vederii, fie pentru că își făcea iluzii, părea plin de curaj, vorbindu-mi de prolec-tele sale de viitor...”

Absorbit în primii ani ai tineretii de chestiuni politice și de preocupări reformatoare

democratice pentru țară, inima sa păstrase o prospețime și o vivacitate a impresiilor extraordinare. Aspirațiile sale erau mari și totdeauna din ele mai frumoase... Se revolta ca de o nedreptate la gîndul de a muri, dar revoltele sale erau lipsite de amărăciune și nu țineau mult; se stăpînea repede și îmi spunea atunci cu acel surd de detașare pe care îl au numai muribunzii: Ce mai contează! Să trăiască țara noastră.

Această urare rezumă toată viața sa.

E bun, nobil și e drept ca memoria sa să fie onorată și ca amintirea sa să trăiască în inima fiecărui romîni.

În noblețea și patriotismul Mariei Cantacuzino, poetul Vasile Alecsandri vedea puritatea și eroismul fiicelor moldave dintotdeauna, căci i-a dedicat versurile din Mărioara, Florioara și Vis de poet.

Maria Cantacuzino frecventa, cu soțul ei, societatea pariziană, fiind invitată la curtea lui Napoleon III de la Palatul Tuileries, iar casa lor, din Avenue de Villiers, era vizitată de cunoscuți scriitori și artiști ca Jules Michelet, Edgar Quinet, Th. Chassériau, Théophile Gautier, ș.a.

Nu pierdea nici un prilej „să-și glorifice meștegurile străbune”.

Așa a cunoscut-o pictorul Pierre Puvis de Chavannes

¹ Magazin istoric, nr. 4/1974; 2/1975.

fost consultat, nu putea fi de aceeași părere.

Așa au trecut cele trei luni de iarnă. Lui Bălcescu i s-a făcut tot mai rău. Lingă bolnav se mai găsea acum încă un prieten, devotatul Alexandru G. Golescu-Arăpila. Sosise la 2 ianuarie 1852 și, de la prima vedere, își dăduse și el seama că prietenul său și cel mai bun dintre revoluționarii români era pierdut. Doctorii și doctoriile nu-l mai puteau salva. Și totuși credinciosul prieten voia să-și păstreze firicelul de speranță. Se legăna în iluzii, ca și Bălcescu, care plănuia mereu întoarcerea în țară. Doctorul, ca

să-l mulțumească, era de părere că poate pleca! Îi spunea că în ciuda tuturor celor întâmplate, boala nu mai avansase de când venise la Hyères.

La 17 martie 1852, Bălcescu îi aducea la cunoștință lui Ghica faptul că zăcuse două luni și jumătate, dar că acum se ridicase din pat, măcar că rămăsese „foarte neputincios”. Avea de gând să părăsească Hyères la 29 aprilie, să petreacă vara în Moldova și iarna în Italia.

Termenul plecării din Hyères se apropia. Bălcescu îi cerea lui Ghica să-i pregătească pentru 10-15 mai două camere la Constantinopol. Bunii

și credincioșii prieteni Maria Cantacuzino și Al. Golescu-Arăpila se întorseseră la Paris.

Tristul capitol Hyères se încheia. Bălcescu credea că poate uita marile suferințe și cumplitele deznădejdi. Sprijinit pe brațele Sevastiței, el urca pe puntea vaporului, cu inima plină de speranțe. Biete speranțe deșarte!

Cu acești pași se despărțea pentru totdeauna de pământul Franței.

Ceea ce va mai urma de aci înainte nu va fi altceva decât o precipitată prăbușire; între 1 mai și 29 noiembrie se va desfășura și acest dureros și grăbit sfârșit.

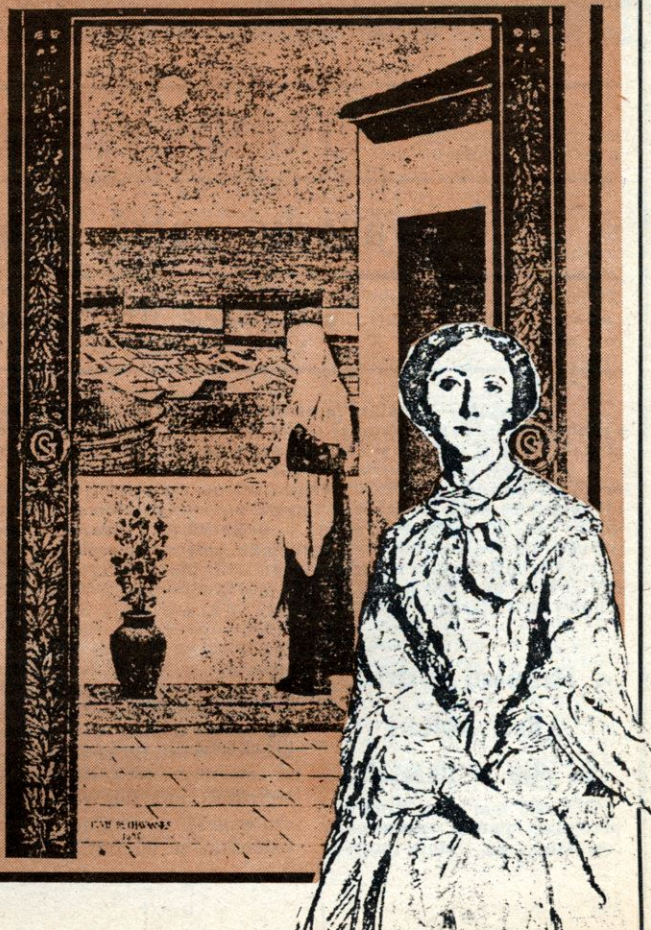
(1824-1898), cu care Maria avea să se căsătorească mai târziu, după moartea lui Alexandru Cantacuzino. Autorul cunoscutelor tablouri Marsilia-colonie grecească, Charles Martel-învăgătorul sarsinilor, Războiul, Munca, Odișna, Iarna, Vara, Ludus pro patria și altele, care sînt expuse în muzeele din Marsilia, Amiens, Lyon, Rouen, la primăria din Poitiers, în amfiteatrul Sorbonei, pe pereții Panteonului de la Paris, la una din marile biblioteci ale Bostonului (S.U.A.) spunea, după cum menționează biografia lui, André Michel și Henry Rouyon: „Tot ce sînt, tot ce am realizat, el îmi dătoază”.

Maria i-a servit ca model pentru numeroase creații. Chipul, silueta, multe din atitudinile și gesturile ei s-au înscris în creațiile pictorului: pinza cu subiect istoric Sfînta Radegonda dă azil poezilor ce împodobește monumentală scară a primăriei din Poitiers, o altă e în mănăstirea Sainte-Croix etc.

Un suprem omagiu i l-a adus Puvis de Chavannes în picturile murale de la Panteonul din Paris, imortalizînd-o în sfînta Genoveva, patroana Parisului. Sînt două picturi amplasate în partea stîngă a peretelui Panteonului. Sfidînd timpul, ochii frumoși ai unei românce, Maria Cantacuzino, luminează și astăzi monumentul închinat gloriilor Franței.

Mihai CULMAN,
Biblioteca centrală de stat

Maria Cantacuzino, desen de Chassériau, și un detaliu din fresca Panteonului din Paris, în care pictorul Puvis de Chavannes a avut drept model pe frumoasa româncă

TRANSILVANIA —

străveche vatră românească

General-maior dr. ILIE CEAUȘESCU

„Rumânii — constata în urmă cu aproape trei secole marele cărturar Constantin Cantacuzino stolnicul — înțeleg nu numai ceștia de aici ce și [cei] den Ardeal, carii încă și mai neaoși sînt, și moldovenii și toți ciții și într-altă parte se află și au această limbă“.

Așadar, încă în urmă cu veacuri, cărturarilor noștri le era limpede faptul că românii — locuind pretutindeni pe întinsul vechii Dacii — erau unul și același popor, aveau una și aceeași origine, indiferent de hotarele nefirești impuse de vitregiile vremurilor sau de forța uneia ori alteia dintre marile puteri. Unitatea de neam — evidentă în limba, obiceiurile, credințele și tradițiile comune, inclusiv ale vieții statale — o resimțeau puternic masele populare, care, cu mîndrie, indiferent din ce zonă a țării erau, se numeau români, afirmînd că vorbesc românește. Cronicari și istorici, călători străini care au străbătut de la un capăt la altul țările române au constatat acest lucru, consemnîndu-l în scrierile lor.

Strămoșii noștri daci iubitori de glie și libertate

Din cele mai vechi timpuri, pămîntul patriei noastre a constituit un teren propice

aparitiei și dezvoltării societății omenești. Cercetările arheologice — cu precădere cele din ultima vreme — au dovedit că încă din zorii îndepărtate ai omenirii, țara noastră a constituit una din vetrele de etnogeneză a omului, că, în paleolitic și mezolitic, oame-

nii acelor timpuri au găsit condiții de viață, au făurit — firește, potrivit cunoștințelor epocii — unelte și alte bunuri ale producției materiale, ca și produse artistice. Apariția agriculturii în epoca neolitică — pămîntul românesc fiind unul dintre primele din Europa unde

De la străbunii geto-daci (dreapta), la sădenii de azi (stînga).
În centru: o imagine a calendarului solar de la Sarmizegetusa

s-au cultivat o serie de plante — și dezvoltarea meșteșugurilor au constituit noi momente în dezvoltarea societății omenești pe meleagurile de azi ale patriei. Colectivitățile umane care au făurit culturi precum Vădastra din Oltenia, Cucuteni din Moldova și Criș din Banat și Transilvania se numărau — prin producția lor materială și culturală — printre cele mai avansate ale lumii de atunci.

Odată cu epoca bronzului, această populație de agricultori și păstori statornic așezată pe acest pămînt începe să fie cunoscută și din izvoarele istorice și literare: ea alcătuia ramura nordică a marii familii a tracilor, în rîndul cărora, către mijlocul mileniului I î.e.n., un rol deosebit de important îl va juca neamul geto-dacilor.

Locuind pe o arie întinsă, geto-dacii s-au dovedit, încă de la prima lor menționare în izvoarele istorice, un popor dornic de libertate, curajos, apărîndu-și cu dîrzenie pămîntul moștenit din moștrămoși. Descriind expediția lui Darius, regele Persiei, autorul antic Herodot, părintele

istoriei¹, arată că geții, pe care îi numește „cei mai drepti și cei mai viteji dintre toți tracii”, au fost singurii care s-au opus perșilor cu puterea armelor. Toate celelalte evenimente militare menționate de izvoarele antice ni-i arată pe geto-daci în chip de vajnici apărători ai patriei și independenței lor. În fața sciților regelui Ateas, a macedonenilor lui Alexandru Macedon și Lisimach sau în fața celtilor, geto-dacii au purtat de fiecare dată lupte îndrăgite pentru apărarea pămîntului strămoșesc. *Setea de libertate și dragostea pentru patrie au constituit, așadar, trăsături fundamentale ale geto-dacilor încă din cele mai vechi timpuri, explicînd perenitatea lor pe acest teritoriu, faptul că nici una din vitregiile care s-au abătut asupra țării nu a putut să-i clintască de pe pămîntul natal.*

Iubitori de libertate, geto-dacii au fost, în egală măsură, iubitori de cultură și civilizație. Meșteșugurile dezvoltate la geto-daci, arta creată de ei i-au situat printre cele mai

evolute popoare ale Europei în acea vreme, civilizația făurită de strămoșii noștri constituind, împreună cu civilizațiile greacă, persană, romană și alte civilizații ale lumii antice, inestimabilul tezaur al culturii lumii vechi.

Evoluția mereu ascendentă din snul societății geto-dacice a dus, în chip firesc, la apariția statului care a atins perioada sa de apogeu în urmă cu peste 2 050 ani, odată cu făurirea statului dac independent și centralizat condus de regele Burebista.

După moartea regelui Burebista (în anul 44 î.e.n.) geto-dacii au avut tot mai dese conflicte cu Imperiul roman, care, în această perioadă, își lărgise considerabil hotarele, cucerind, rînd pe rînd, întregul teritoriu al Peninsulei Balcanice. Vreme de un secol și jumătate, geto-dacii au fost într-o necontenită stare de eroice încordări pentru apărarea țării lor împotriva acestui nou și grav pericol. Conflictul daco-roman a atins punctul culminant în timpul domniei regelui Decebal, care a reușit să refacă unitatea statului geto-dac, al cărui centru continua să ră-

¹ Magazin istoric, nr. 11/1975, 1/1978.

mină Transilvania, cu cetățile din preajma Sarmizegetusei Regia.

În timpul celor două războaie din anii 101-102 și 105-106, poporul dac a uimit pe contemporani prin eroismul său, ca și prin capacitatea militară și spiritul de sacrificiu cu care a luptat și s-a jertfit pentru apărarea demnității sale, a civilizației și dreptului de a trăi liber¹.

Prin cucerirea Sarmizegetusei și transformarea unei părți a Daciei în provincie romană, evoluția societății de pe teritoriul carpato-danubiano-ponctic a cunoscut transformări radicale, împletirea celor două civilizații, cea a dacilor (care au continuat să locuiască neîntrerupt în noua provincie, dar și în teritoriile libere) și cea a coloniștilor romani, dând noua sinteză — poporul român. Așa cum relevă cercetările istorice și arheologice, poporul român este continuatorul direct al poporului dac. În perioada contactului nemijlocit cu civilizația romană, dacii au asimilat definitiv și limba latină, care circula de câteva secole pe aceste meleaguri, precum și elemente ale acestei civilizații, care — prin împletire cu cea autohtonă — au dat naștere civilizației românești — afirmată ca identitate aparte începând din sec. III, atunci când, sub presiunea dacilor liberi și a populațiilor migratoare, precum și a situației interne a imperiului, autoritățile romane s-au văzut nevoite să-și retragă armata și administrația la adăpostul graniței naturale a Dunării. Odată cu armata și administrația, păturile coloniste bogate au părăsit și ele provincia Dacia. Marea masă a populației a rămas însă pe pământul pe care trăia și muncea, unde își avea așezările, unde se știa și se simțea în siguranță. Oricât de răvășit ar fi fost de pustiirile năvălitorilor, acest pământ constituia pentru poporul nou format prin împletirea celor două civilizații — dacică și romană — pământul natal,

patria. Iată de ce pentru noi este limpede că dacii au constituit elementul etnic fundamental al poporului român. Faptul evidențiază cu limpezime stabilitatea autohtonilor ceea ce și-a pus amprenta hotărâtoare, determinantă și asupra relațiilor poporului român cu diferitele neamuri care, din primele secole ale erei noastre, au trecut pe aici sau au viețuit alături de el. Dacă ar fi să ne luăm după „teoria” conform căreia poporul român nu ar fi fost încă „format” la acea dată, ar însemna că el s-a format tot de atâtea ori de câte ori a venit în contact cu alte popoare cu care a conviețuit perioade de timp mai scurte sau mai îndelungate. Or, după cum se știe, românii nu au fost transformați nici în goți, nici în huni, nici în avari, slavi, pecenegi, cumani, tătari, turci sau alte nații care s-au perindat pe pământul românesc! Au suferit, în schimb, influențe mai mici sau mai mari, au preluat de la fiecare din aceste popoare mai mult sau mai puțin (după gradul de cultură și civilizație al fiecăruia dintre ele), după cum, în mod incontestabil, au dat din cultura tuturor popoarelor cu care au venit în contact. Această cu atât mai mult cu cât românii s-au aflat față de toate populațiile migratoare — inclusiv față de turcii otomani — pe un plan superior de civilizație.

Patria primilor

voievozi

Dar dacă neamurile migratoare, fiind pe un plan mai puțin avansat de dezvoltare culturală și socială, nu au putut schimba structural poporul român, ele au încetinit în oarecare măsură procesul evoluției sociale și politice a românilor, temporizare manifestată mai ales în faptul că s-a împiedicat, multă vreme, constituirea unui stat unitar românesc. Poporul nostru însă — așa cum remarcă cu decenii în urmă Nicolae Iorga — „și-a

închipuit țara lui totdeauna în legătură cu întreg trecutul și tot pământul pe care l-au locuit ai lui”. În conștiința maselor populare de pe ambele versante ale Carpaților, noțiunea de „țară românească” însemna toate pământurile pe care s-a plămădit și dezvoltat poporul român din cele mai vechi timpuri și pe care a făcut întreaga sa cultură materială și spirituală.

Cele dintîi voievozdate atestă în izvoarele literare ale vremii au apărut în Transilvania — străvechi pămînt românesc. Încă din perioada de făurire și înflorire a statului dac, Transilvania se afirmase ca parte organică a acesteia, inima lui și principalul centru de rezistență, prin salba de cetăți grupate în Munții Orăștiei în jurul capitalei Sarmizegetusa.

Pe timpul ocupației romane, pe teritoriul Transilvaniei, ca, dealtfel, pe întreg teritoriul Daciei, s-a dezvoltat o intensă viață materială și spirituală. Ulterior, după retragerea aureliană, Transilvania a constituit un puternic centru de rezistență împotriva populațiilor migratoare. De la obștea teritorială, în cuprinsul căreia fiecare membru era dator să ia arma în mînă pentru apărarea pământului strămoșesc (baza „oștii celei mari” din perioada feudală clasică), s-a ajuns, prin cnezate, la voievozdatele menționate pentru întâia oară în împrejurările politice de la sfîrșitul sec. IX. La data menționării lor în izvoarele istorice, ele aveau însă o structură și o organizare avansată, ceea ce ne determină să considerăm că se formaseră cu câteva secole mai devreme. Așadar, din antichitate și pînă în pragul mileniului II e.n., teritoriul de la nord și vest de Carpați, scaldat de apele Mureșului, Tîrnavelor, Someșului și Crișurilor, a constituit neîntrerupt un teritoriu locuit, muncit și apărat de români care au înfruntat aprige încercări și au trăit vremuri de grea restriște sub diferiți năvălitori, dar care nu au fost niciodată înfrinți și nu și-au părăsit nicicînd locurile natale străbune.

¹ Magazin istoric, nr. 9/1976 și 7/1980.

Patrie a primilor voievozi români, Transilvania a constituit o *terra blacorum* (o „tară românească”), cu toate atribuțiile pe care strămoșii le confereau acestei noțiuni, masele populare nepierzând nici un moment sentimentul înrădăcinării lor în trecutul patriei: „noi sîntem de aici” este o expresie ce poate fi întâlnită în toate părțile Transilvaniei, exprimînd succint conștiința neîntreruptei continuități. „În anumite documente ungurești — arată tot Nicolae Iorga — se întîlnește pomenirea țării sau a pădurii românilor. Nu trebuie să ni le închipuim cu caracter local, ci în legătură cu această concepție așa de veche, așa de vastă, așa de dreaptă și așa de fecundă care este a țării românești, de caracter național și de configurație geografică naturală”.

Conștiința unității indisolubile a tuturor românilor și a pămînturilor locuite de ei nu a venit din senin, ci era rodul unei tradiții transmise prin viu grai de secole. A mărturisit-o fără echivoc și împăratul Austriei Iosif II¹, care arată că „acești săraci supuși români care sînt fără îndoială cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Ardealului, aceștia sînt maltratați de fiecare — ori dacă este ungur, ori dacă este sas — fiind copleșiți de toate nedreptățile”.

Trei secole de rezistență

Acești români, despre care și contele maghiar Teleki recunoștea în 1791 că sînt „locuitorii cei mai vechi ai Transilvaniei”, și-au făurit istoria într-un climat complex și contradictoriu, marcat printr-o aprigă luptă de-a lungul a aproape trei secole cu feudalitatea maghiară. Cum se știe, după o migrație desfășurată în mai multe etape și sub presiunea mai multor popoare, spre sfîrșitul sec. IX, mai precis în anul 896, populația fino-ugrică a maghiarilor a trecut din Atelküz, situat în stepele dintre Nistru și Nipru, prin pasul Vereczke, în Cîmpia panonică. Expansi-

nea lor spre Transilvania este însă cu mult ulterioară cuceririi Pannoniei, abia în a doua jumătate a sec. X, după ce încercările triburilor maghiare de a-și face drum spre apusul Europei a fost oprită pe rîul Lech de feudalitatea germană. După aceste evenimente, petrecute în anul 955, feudalitatea maghiară, care începea să se înfiripe, a declanșat expansiunea spre răsărit, în „țara de dincolo de păduri”, denumită în documentele latinești ale cancelariei maghiare *Ultrasilvana* sau *Transilvania*. Acțiunea s-a desfășurat în etape, s-a întins pe mai multe secole și a dat naștere la lupte aprige, purtate de poporul român împotriva noilor năvălitori. Aceste lupte sînt amintite pe larg în vechi cronică ungurești, cum este *Gesta Hungarorum*, scrisă de notarul anonim al regelui Bela, motiv pentru care este cunoscută și sub numele de *Cronica notarului anonim*. Narînd faptele unurilor, *Gesta Hungarorum* face și o descriere a poporului autohton din Transilvania, a modului său de viață, de organizare, de dezvoltare economică și spirituală. Contestînd aceste afirmații, ca și alte pasaje referitoare la români, o seamă de așa-ziși istorici le consideră drept „legende”, „fabule” ș.a. m.d. Cînd este însă vorba de alte evenimente, afirmațiile notarului anonim încetează de a mai fi simple povești, ele devin afirmații ale „unuia din cei mai distinși istorici maghiari”, un „geograf neîntrecut” sau „un profund cunoscător al istoriografiei”, așa cum afirmă unii istorici maghiari și din alte țări.

Indiferent însă de părerea acestor pseudoistorici, *Gesta Hungarorum*, ca și *Chronicon Hungaricum* a lui Simon de Keza, *Cronica pictată de la Viena*, *Cronica germană de la Hildesheim*, ca și numeroase diplome și documente de cancelarie cuprind referiri ample la existența românilor în Transilvania, la organizarea și lupta lor eroică pentru independență.

La pătrunderea lor în Pannonia, maghiarii erau în număr restrîns: circa 250 000, urmare a luptelor grele ce le purtasera în drumul lor

de pe fluviul Volga și Kama unde își aveau locul de obîrșie. Din această cauză, conducătorii triburilor maghiare au renunțat la ocuparea efectivă a teritoriilor și au aplicat o politică pe care dr. Mihály Horvath, autorul unei *Istории a Ungariei* publicată în 1860, o considera drept „o tactică înțeleaptă”: lăsați pe vechii stăpînitori ai teritoriilor în posesiunile lor, percepînd doar anumite redevențe în produse și alte bogății — aducîndu-le, așadar, într-o stare de supunere nominală. (Acest procedeu, întîlnit și la avari, și la tătari, mai tirziu, a fost propriu acelor populații migratoare care, reduce numeric, nu aveau capacitatea de a administra efectiv teritorii întinse, așa cum a fost și cazul caganatului avar sau al hanatelor tătarilor.)

Rămînd în posesia pămînturilor lor, vechii stăpînitori — arată dr. Mihály Horvath — au devenit din dușmani, prieteni ai maghiarilor. Așa au procedat triburile maghiare în trecerea lor prin Rusia kieveană, prin Halici, Galiția și Rutenia — teritorii pe care le-au traversat în drum spre Pannonia, fără să le anexeze.

În primele decenii după așezarea în această parte a Europei, numărul maghiarilor — decimați în războaiele cu feudalitatea apuseană — a continuat să scadă în asemenea măsură încît, puțină vreme după urcarea sa pe tron, regele Ștefan I a încercat să sporească numărul locuitorilor regatului ungar chemînd străini „de orice neam” să se așeze în țara sa, precum și mercenari cărora le-a asigurat o bună primire, plătindu-i generos sau acordîndu-le pămînt și diferite privilegii. Printre cei intrați în astfel de relații cu ungarilor — arată dr. Mihály Horvath, pe baza informațiilor cuprinse în cronică lui Simon de Keza — s-au numărat secuii, locuind la venirea triburilor lui Arpad în ținutul Ciglei (în nord-estul Ungariei de azi). Încă din vremea cînd triburile ungarilor se aflau în Rutenia (regiune din Galiția răsăriteană), azi în U.R.S.S., secuii ar fi făcut

¹ Magazin istoric, nr. 5/1978; 40/1982.

act de supunere față de maghiari, păstrându-și însă individualizată naționalitatea „pînă în prezent” (adică pînă în anul 1860, cînd istoricul maghiar încheia redactarea lucrării). Dealtfel, numeroase izvoare din evul mediu, scrieri ale istoricilor, mărturiile ale călătorilor străini și mai cu seamă *actele de cancelarie (diplome, privilegii ș.a.m.d.)* consemnează că secuii constituiau o naționalitate distinctă, astfel că afirmațiile făcute ulterior de unii istorici unguri mai ales după 1918 privind o așa-zisă deplină identitate între secui și maghiari sînt contrazise de documentele unei întregi perioade istorice.

Mihály Horvath arată apoi că „la ocuparea noii patrii dintre Tisa și Dunăre, în ținutul Bihorului se afla Menumorut, care avea drept supuși pe valahi și chazari, iar în Banat, voievodul Glad avea o armată compusă din ostași români. Ardealul propriu-zis [podiușul Transilvaniei] se afla sub conducerea românului Gelu”. După o rezistență înverșunată, Menumorut a făcut act de supunere, fiica lui căsătorindu-se cu fiul lui Arpad. Gelu a căzut pe cîmpul de luptă, în războiul purtat cu una din căpeteniile maghiarilor, Tuhutum, iar Glad a devenit și el vasal regelui ungar, rămînînd mai departe în stăpînirea voievodatului său. Așadar, toate cele trei voievodate românești au intrat în stare de vasalitate față de regatul maghiar, fără să cadă însă în stăpînirea sa efectivă.

Evenimente petrecute cu un secol și ceva mai târziu confirmă că voievodatele românești au continuat să-și păstreze autonomia. La începutul sec. XI, în anii 1002-1003, regele Ștefan I a purtat grele lupte cu voievodatul transilvănean al lui Ghiula (Giula, Julia — cum este numit în alte izvoare ale vremii), a cărui reședință se afla la Alba Iulia¹, iar un urmaș al lui Glad, voievodul Ahtum, a purtat și el un aprig război cu forțele feudale ungurești conduse de Canadinus².

După moartea lui Ștefan I, petrecută în anul 1038, vo-

ievodatele românești din Transilvania și Banat, profitînd de slăbirea regatului maghiar, ca urmare a crizei interne prin care trecea, și-au recucerit suveranitatea. Așa se face că în sec. XI stăpînirea feudalilor maghiari asupra Transilvaniei nu e atestată de nici un document, hotărul fiind — așa cum menționează *Cronica pictată de la Viena* — la Porțile Mezeșului, acolo unde secuii (tradiționalii apărători ai zonelor de graniță) au fost așezați înția oară.

Spre sfîrșitul sec. XI și începutul veacului următor, feudalitatea maghiară a reluat ofensivă, întîmpinată de aceeași dirză rezistență a românilor, astfel încît pătrunderea ungarilor în extremitatea sud-estică a Transilvaniei, în țara românească a Birsei, s-a produs abia la începutul sec. XIII, după mai bine de o sută de ani! Rezistența eroică a românilor a fost, dealtfel, relevantă într-un document care nu poate fi suspectat că ar pătîni pe români, dimpotrivă! Este vorba de memoriul adresat în 1784 de nobilimea maghiară împăratului Iosif II, după înfrîngerea răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan: „Părinții noștri — arătau nobilii în acest memoriu —, venind din Scîția au cucerit cu arme victorioase și cu singele lor această scumpă patrie [Transilvania] și după ce au supus și au făcut iobagi pe părinții românilor care s-au revoltat azi asupra noastră, dinșii au domnit liniștiți peste ei, ținîndu-i totdeauna într-o aspră disciplină, însă lăsîndu-le neatîns modul lor de viață”.

Rezistența populației românești față de ocupanți chiar și după așa-zisa supunere a Transilvaniei a continuat și importanța ei era mult sporită de numărul mare al românilor. Pentru a contracara împotrivirea românilor, feudalitatea regală maghiară a populat diferite zone cu secui și sași de origine germană, iar pentru lărgirea sferei de dominație dincolo de lanțul Carpaților a apelat la cavalerii teutoni. În 1437, cele trei „națiuni” privilegiate (nobilimea ungară, cea secuiască și patriciatul săseș) și-au dat mina realizînd cunoscutul U-

nio Trium Nationum, convenția de la Căpîlna îndreptată împotriva poporului român ce se răscolase nevrînd să accepte situația de tolerat pe propriul său pămînt pe care îl deținea din timpuri imemorabile. După puțină vreme, acestui pact social i s-a adăugat „pactul celor patru religii” (luterană, unitariană, reformată și romano-catolică), decretate religii de stat, ortodoxia (ca și adepții ei, românii) fiind socotită tolerată.

Tradiția voievodatului

Cu toate aceste măsuri, Transilvania a continuat să-și păstreze — datorită, în primul rînd, rezistenței populației românești autohtone — ființa ei aparte, autonomia ei, instituțiile ei. Încercarea regalității ungare de a pune Transilvania sub conducerea unui principe a eșuat repede. În 1111, documentele menționau pe primul principe al Transilvaniei, Mercurius, pentru ca 65 ani mai târziu să se revină la forma tradițională de organizare administrativă: voievodatul.

Puterea voievodului Transilvaniei era considerabilă, egalînd deseori pe aceea a regelui, cu care citeodată se trata pe picior de egalitate. De pildă, în vremea voievodului Roland Borsa (1282-1293), Transilvania era un *regnum* (regat) ca și Ungaria. O autonomie și mai pronunțată a voievodului s-a produs în timpul urmașului lui Borsa, Ladislau Kan (1293-1307), care a emis pretenții la coroana regală (rămăasă vacantă prin stingerea ultimului reprezentant al dinastiei arpadiene)³.

Dar acest proces este ilustrat mai cu seamă de persistența unor instituții autohtone, cnezatele și „țările” românești cu tradițiile lor de organizare, cu obiceiul pămîntului — legile nescrise după care se judecau pricinile ivite între membrii unei asemenea comunități. O largă autonomie au dobîndit și noii veniți, secuii — organizați în „scaune” — și sașii — ale căror formațiuni alcătuiau așa-numita „Universitate săsească” (reu-

¹⁻³ Magazin istoric, nr. 11/1981; 5/1979; 7/1982.

nind totalitatea pământului transilvănean stăpinit de sași).

Dezvoltarea autonomă a Transilvaniei a fost recunoscută de mulți istorici, începând chiar din evul mediu. Astfel Laszlo Kővacy sublinia că, spre deosebire de Ungaria, care încă din vremea lui Ștefan I se orienta cu predilecție spre Apus, dimpotrivă Transilvania era îndreptată spre Răsărit.

În această perioadă au fost situații când voievodatul, condus de oameni destoinici, a dus faima Transilvaniei departe, în Europa. Mai cu seamă în timpul lui Iancu de Hunedoara, reprezentant al unei vechi familii românești, acțiunile antiotomane desfășurate pînă în inima Peninsulei Balcanice și apărarea cetății Belgradului în fața lui Mahomed II, cuceritorul Constantinopolului, au constituit momente istorice de răsunet european.

Criza internă a regatului maghiar, tot mai evidentă după moartea fiului lui Iancu de Hunedoara, regele Matei Corvin (1458-1490), ca și creșterea necontenită a puterii Imperiului otoman au adus cele două forțe într-o confruntare fâțișă. După victoria otomană de la Mohacs (1526) și mai ales după dezastrul suferit de feudalitatea maghiară la Buda (în 1541), soarta regatului Ungariei a fost pecetluită: în 1541, el a fost transformat în pașalic, cu reședința la Buda. Voievodatul Transilvaniei, în schimb, și-a continuat existența autonomă, sub suzeranitatea Porții otomane, plătind, ca și cele două voievodate românești, un tribut anual.

După 1571, voievozii Transilvaniei au început să-și spună principii. Era însă mai curînd o simplă schimbare de titulatură, esența stăpînirii lor fiind, în fapt, aceeași cu a domnilor statelor române Moldova și Țara Românească. Dealtfel, cronicarul muntean Radu Popescu sintetizează această situație, arătînd că „împăratul Suliiman; după moartea lui Ianoș-crai [Zapolya] al ungarilor, au luat Buda de la fiii-său Ianoș

[Ioan-Sigismund] care rămăsese tînr, cu mumă-sa Eza-vela crăiasa. Au luat și Belgradul [Alba Iulia]... carele iaste scaun Ardealului și crăiasa cu fiii-său cel tînr, împăcîndu-se cu turcii, au supus Ardealul turelor și le-au dat împăratul stăpînirea Ardealului. Și dentr-acel fiu crăiescu s-au obiiciut oamenii de zic tuturor domnilor Ardealului crai, iar nu sînt crai, ci prințepi, adecă domni, ca rumânul [domnul Țării Românești], ca moldoveanul [domnul Moldovei]”

Momentul cel mai înălțător însă al existenței voievodatului transilvănean l-a realizat unirea înfăptuită în 1599-1600 de domnul Țării Românești, Mihai Viteazul. Prin unirea Țării Românești cu Transilvania și apoi, în primăvara anului 1600, și cu Moldova, s-a dat curs unei necesități seculare a românilor și, totodată, s-a deschis o etapă decisivă în făurirea unității naționale a românilor. Pentru prima oară de la statul dac din vremea lui Burebista și Decebal, principele român — ieșite de sub suzeranitatea otomană prin acțiunea temerară și viguroasă a marelui Mihai — erau adunate laolaltă sub un singur voievod. Unirea țărilor române într-un singur stat n-a durat mult (din octombrie 1599 pînă în septembrie 1600). Acest interval a fost însă suficient pentru a aprinde flacăra ce avea să lumineze peste veacuri calea românilor spre unitatea lor deplină, marcînd o piatră de hotăr în dezvoltarea conștiinței unității poporului nostru. Începînd cu acest moment, fiecare mare acțiune politică din țările române a păstrat în germene ideea unirii. Fie că a fost vorba de proiectul lui Gabriel Bethlen de reconstituire a regatului Daciei¹, de încercările de constituire a unui front comun antiotoman (în vremea principilor Mihnea III, Gheorghe Ștefan și Gheorghe II Rákóczi)², întreg veacul XVII a stat sub semnul unirii înfăptuite de Mihai Viteazul.

¹⁻² Magazin istoric, nr. 12/1979; 3/1974.

CLIO ANUNȚĂ

Orașe transilvănene în veacul XVIII

Cunoscută, în primul rînd, prin piesele de numismatică ori de artă greacă și romană, colecția adunată cu pasiune de soția Maria și dr. George Severeanu cuprinde, pe lîngă aceste antichități, și un grup de lucrări de grafică medievală: 20 stampe înfățișînd 12 orașe și 8 trecători din Transilvania, toate executate între anii 1734 și 1736 de un anume Ayzaga. Autorul nu este menționat în cataloagele de grafică sau în bibliografia de specialitate, întrucît se consideră că era topograf sau arhitect și a executat — în scopuri militare sau administrative — o comandă de „fotografiere” a principalelor puncte ale Transilvaniei. Acest lucru se deduce din faptul că imaginile sînt însoțite de mici texte descriptiv, care cuprind un scurt istoric și semnalează principalele elemente specifice fiecărei așezări. Una din gravuri redă, în prim plan, o operație de relevu topografic. Gravurile sînt lucrate în stilul specific sec. XVIII, cu prim-planuri în care se văd oameni, într-un peisaj alcătuit din stînci, trunchiuri de copaci și altă vegetație abundentă. Printre figurile umane, se recunosc ușor — prin îmbrăcămintea specifică — cele ale românilor, care efectuează lucrări agricole sau — în cazul gravurii menționate mai sus — operații topografice.

Gravurile erau destinate să ofere o imagine cît mai completă asupra centrelor urbane, comerciale și vamale ale Transilvaniei. Valoarea documentară a lor este, așadar, oferită atît de elementele pe care le conțin, cu scopul de a înfățișa cît mai veridic specificul fiecărei localități, cît și de reperi-tele geografice, economice și istorice ce însoțesc imaginile. Cum este și firesc, românii — ca populație majoritară — sînt menționați în componența etnică a fiecărei localități.

Milena PROTOPODESCU

1915
25-27 octombrie

AL XIV-LEA CONGRES AL MIȘCĂRII

(Congresul IV al Partidului

DELEGAȚI PARTICIPANȚI

La lucrările congresului au participat 34 delegați, reprezentând Comitetul Executiv al partidului (6), Comisia Generală a Sindicatelor din România (4), Comisia de control (1), Cercul de editură socialistă (1), redacția ziarului *Lupta zilnică* (1), Comitetul Central al Mișcării Tineretului Muncitoresc din România (1), precum și secțiunile locale ale partidului din: București (7), Galați (1), Focșani (1), Brăila (1), Buzău (1), Bacău (1), Birlad (1), Ploiești (2), Turnu Severin (1), Craiova (1), Botoșani (1), Pitești (1), Roman (1).

Pe baza stenogramei congresului și a altor documente, au fost identificați toți cei 34 participanți la lucrări:

Comitetul Executiv al P.S.D. din România:
D. Marinescu, I.C. Frimu, dr. Cr. Racovski,
dr. Ecaterina Arbore, Gh. Cristescu, Al.
Constantinescu.

Comisia Generală a Sindicatelor din România: C. Popovici, Gh. Oprescu, D. Pop, Spiridon Calu.

Comisia de control: I. Sion.

Comitetul Cercului de editură socialistă:
dr. Ottoi Călin.

Redacția ziarului *Lupta zilnică*: Simondi Segal.

Comitetul Central al Mișcării Tineretului Muncitoresc: N. Mihăilescu.

BUCUREȘTI: C. Dobrogeanu-Gherea, Al. Pătruțescu, Gh. Moscu, C. Gheorghian, Gh. Ene Filipescu, Jeana Brănișteanu, Maria Popescu.

GALAȚI: I. Silistraru.
FOCȘANI: Panait Popescu.
BRĂILA: C. Mănescu.
BUZĂU: Manole Stancu.
BACĂU: M. Ornstein.

Au fost identificate fotografiile următorilor 16 participanți la congres:

D. Marinescu	I.C. Frimu	C. Dobrogeanu-Gherea	Gh. Cristescu
			
D. Pop	Gh. Oprescu	I. Sion	dr. Ottoi Călin
			

Crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1893, a deschis era organizării politice a clasei muncitoare la scară națională, a afirmat cu putere rolul clasei muncitoare ca forță socială cea mai progresistă în dezvoltarea națiunii noastre pe calea progresului și civilizației.

NICOLAE CEAUȘESCU

MUNCITOREȘTI DIN ROMÂNIA

Social-Democrat din România)

LA CONGRES

BÎRLAD: N. Hobjiță.
PLOIEȘTI: C. Ionescu, I. Marinescu.
TURNU SEVERIN: I. Tohoc.
CRAIOVA: Gr. Ionescu.
BOTOȘANI: V.A. Diaconița.
PITEȘTI: Ene I. Roșu.
ROMÂN: M. Stanger.

Ordinea de zi a congresului

1. Raportul Comitetului Executiv [al P.S.D. din România]; Organizarea și propaganda (raportor: D. Marinescu).
2. Ziarul [*Lupta zilnică*] (raportor: Simondi Segal).
3. Reformele [agrare și electorală] (raportor: I.C. Frimu).
4. Social-democrația și războiul (raportor: dr. Ottoi Călin).
5. Federația muncitorească interbalcanică; Conferința de la Zimmerwald (raportor: dr. Cr. Racovski).

6. Modificarea unor articole din Statutul P.S.D. din România.

7. Alegerea organelor de conducere ale P.S.D. din România.

Conducerea lucrărilor congresului

Președinte: D. Marinescu.

Organe de conducere ale P.S.D. din România alese de congres

Comitetul Executiv al P.S.D. din România: D. Marinescu, I. C. Frimu, Al. Constantinescu, dr. Ecaterina Arbore, Gh. Cristescu, dr. Cr. Racovski, dr. Ottoi Călin.

Comisia de control: I. Slon, Gh. Moscu, Gh. Cerbu.

Al. Constantinescu

C. Mănescu

dr. Ecaterina Arbore

Al. Pătruțescu

dr. Cr. Racovski

Gh. Moscu

C. Popovici

Gh. Ene Filipescu

istoria Cantacuzinilor ilustrează forța atașantă a poporului și pământului românesc. Asimilarea acestei familii din Bizanț și împletirea destinelor ei cu acelea ale poporului nostru, până la identificarea deplină și uneori pînă la sacrificiul suprem, ne arată cum, de-a lungul secolelor, fiii altor popoare au găsit aici nu numai adăpost, ospitalitate și condiții de viață și creație liberă, ci și înalte idealuri pe care au înțeles să le slujească cu devotament egal cu acela al noilor lor compatrioți.

CRONICI DE FAMILII

CANTACUZINII

MUNTENI

VIRGIL CÂNDEA

Domni, mari dregători și iluștri cărturari, numeroși Cantacuzini s-au afirmat, din generație în generație, în istoria țării noastre. În imagini: 1. Postelnicul Constantin și... 2. fiul său Drăghici, 3. Șerban vodă și... 4. soția sa Maria, 5. Stolnicul Constantin, 6. Spătarul Mihail, 7. Casandra, fiica lui Șerban vodă, 8. Ștefan vodă Cantacuzino și... 9. soția sa Păuna, 10. Grigore Constantin (Nababul), 11. Dr. Ioan Cantacuzino.

Celebri în istoria europeană...

Numele Cantacuzinilor era celebru, în istoria europeană înainte ca primii dregători cu acest nume să illustreze istoria românească. Demnitari din această familie apar în istoria Bizanțului încă din timpul împăratului Alexios I Comnen, către sfârșitul secolului XI și la începutul veacului următor. Un Cantacuzin s-a acoperit de glorie luptând împotriva cruciatului Bohemund de Tarent în Asia Mică și în Dalmatia. În același secol, un Ioan Cantacuzino, prin căsătoria sa cu Maria Comnen, își face neamul adoptat de familia imperială. Un urmaș al său ajunge pe tronul imperial sub numele de Ioan VI Cantacuzino (1341-1354), marcând istoria Bizanțului nu numai printr-o domnie plină de inițiative politice și conflicte militare, dar, deopotrivă, printr-o bogată activitate de istoric și memorialist desfășurată după retragerea sa la Athos, unde va trăi până în 1380, sub numele monahic Ioasaf. Un alt Cantacuzin a murit eroic apărând Constantinopolul, în cursul marelui asediu din mai 1453.

După căderea Bizanțului, o parte din familie s-a expatriat în Italia, unde un Demetrius Cantacuzino, ajuns căpitan în slujba Florenței, s-a stins din viață în 1536. Urmașii ai acestei ramuri au dăinuit apoi în Europa Occidentală.

Cantacuzinii care aveau să se așeze în țările române rămăseseră în Turcocratie (în Imperiul otoman), iar alții preferaseră climatul de mai mare libertate din Creta, dominată de venețieni. Cel mai cunoscut dintre cei aflați în slujba Porții otomane a fost Mihail Cantacuzino, „negustorul de frunte al împăratului turcesc”, personaj important pe plan politic, bucurându-se de mare influență la Poartă în calitatea sa de principal concesionar al vâmlor și salinelor din imperiu, al importurilor de blănuri și metale. Avea un mare prestigiu în cercurile grecești și europene din Constantinopol și conaționali săi

îl considerau „speranță a neamului grecesc”.

Supranumit „șaietanoglu” (fiul dracului) pentru puterea și relațiile sale, Mihail Cantacuzino este primul care stabilește relații mai strînse cu familiile domnitoare din țările române. Prieten apropiat cu alte familii grecești de vază din Constantinopol (între care Salvarezi și Amiralii), Mihail Cantacuzino a sprijinit urcarea pe tron a lui Alexandru II Mircea (căsătorit cu Ecaterina Salvarezi) în 1568, iar în 1574 a facilitat urcarea pe tronul Moldovei și a lui Petru Șchiopul (a cărei soție era Maria Amiralii)¹. Victimă a intrigilor obișnuite în Imperiul otoman, la 3 martie 1578, el era spânzurat din porunca sultanului, iar averea fi era vîndută la meaz. Începea o nouă perioadă în viața acestei zbu-ciumate familii, ai cărei urmași au înțeles să continue lupta de eliberare sub steagul strategului de care se legau atunci speranțele tuturor popoarelor balcanice: Mihail Viteazul.

Andronic Cantacuzino (cca. 1553-cca. 1600), fiul lui Mihail, a ridicat pe o nouă treaptă relațiile cu românii inițiate de tatăl său, sprijinind financiar numirea lui Mihail ca domn; după ce se străduise să-l readucă în scaun pe Petru Șchiopul din exilul său din Tirol și după biruința lui Mihail Viteazul la Călugăreni, s-a așezat în Țara Românească. Dintre feciorii săi, doi — Iordache și Toma — se vor împămînteni în Moldova.

În Țara Românească, Andronic pare să fi ajuns vister în divanul lui Mihail vodă, iar fiul său, Constantin, s-a afirmat ca personaj de prim ordin în viața politică și socială a țării. Este postelnicul Constantin Cantacuzino (care nu trebuie confundat cu celebrul stolnic Constantin Cantacuzino despre care o să vorbim în continuare), pe care îl aflăm în această dregătorie în 1625, mare paharnic în 1629 și din nou mare postelnic sub Matei Basarab, din 1633 până la sfârșitul domniei acestuia, în 1654. Prin căsătoria cu Elina, fiica cea mai mică a lui Radu Vodă Șerban²,

urmașul lui Mihail Viteazul, postelnicul Constantin a adăugat o zestre importantă proprietăților în care a investit averea adusă din Constantinopol. Înzestrat el însuși cu o cultură aleasă, se unise prin căsătorie cu o jupîniță educată la Viena și acest amănunt explică situarea Cantacuzinilor munteni în centrul vieții spirituale a Țării Românești îndată după împămîntenirea lor. Documentele de epocă abundă în această privință. Curtea postelnicului Constantin de la Mărgineni (jud. Prahova) era nu numai locul de întîlnire al cărturarilor călători din Occident, Italia, Peninsula Balcanică și Orientul Apropiat, dar ea adăpostea, în același timp, una dintre cele mai frumoase biblioteci umaniste din Europa de Sud-Est.

Destinul dramatic al Cantacuzinilor i-a urmărit însă din generație în generație. Deși după moartea lui Matei Basarab s-a retras din viața publică „nepohtind nici o boerie, ci rămînînd mazăl”, postelnicul a pierit năprasnic, în 1663, în urma unor intrigi din partida Bălenilor, din porunca domnului Grigore Ghica (1660-1664), declanșându-se astfel lupta dintre familia Bălenilor și cea a Cantacuzinilor. Feciorii lui au aflat refugiu în Moldova, la neamurile unchilor lor.

Dintre cei șase feciori ai postelnicului, cei mai însemnați au fost, neîndoielnic, Șerban (domn între 1678 și 1688) și Constantin, viitorul cărturar, care cunoscuse deja refugiu în 1655, la Brașov, în timpul răscoalei seimenilor³ și în 1658, la Iași, în timpul prigoanei lui Mihail Radu — Mihnea III (1658-1659). Spre adevărata sa vocație, tânărul Constantin Cantacuzino s-a îndreptat în 1665, cînd a început lungă sa călătorie la Constantinopol, la Veneția, la Padova, „scaunul fi cuibul a toată dascălia” umanistă a acelei epoci. Cu dascăli greci în capitala Imperiului otoman și italieni la Universitatea d'Bo din Padova, acolo unde cîteva decenii înainte învățatul William Harvey înfățișase celebra lui descoperire privind circulația sîngelui, tînărul student a do-

^{1,2} Magazin istoric, nr. 7-8/1982; 10-11/1970; 10/1972.

bîndit o erudiție și un orizont care vor marca puternic evoluția culturii românești la sfîrșitul sec. XVII. Întors acasă, Constantin Cantacuzino a împlinit un rol politic determinant sub trei domnii: aceea a fratelui său Șerban Cantacuzino (1678-1688)¹, a nepotului său Constantin Brîncoveanu (1688-1714)² și a fiului său Ștefan Cantacuzino (1714-1716).

Constantin stolnicul avea în vedere o politică prudentă, de echilibru, atît față de otomani, cît și față de austriaci, urmînd ca prin acest echilibru să se conserve autonomia Țării Românești. Dar reflecția sa de istoric și experiența de om politic i-au determinat adesea rezistența față de acțiunile domnilor în scaun, ceea ce explică perioadele de amozitate sau răceală în raporturile cu aceștia. Unii cercetători au insistat chiar asupra rolului pe care stolnicul l-ar fi avut în sfîrșitul năpraznic atît al lui Șerban Cantacuzino, cît și al lui Constantin Brîncoveanu. Sint episoade explicabile din punct de vedere istoric, în orice caz răscurărate prin sfîrșitul de marș al stolnicului însuși și nu este locul să ne oprim asupra lor în evocarea figurii luminoase a marelui cărturar. Pentru că — dincolo de activitatea sa politică și diplomatică activă, de conducător al cancelariei Țării Românești, pe atunci una din cele mai importante din Europa de Sud-Est, ca centru de relații între curțile puterilor occidentale și Sublima Poartă, sau între Viena, Veneția și Moscova — stolnicul a dobîndit un loc nepieritor în conștiința românească, prin cugetarea și opera sa istorică, prin strădaniile lui de animator al culturii noastre umaniste. Pe lîngă contribuțiile sale la toate inițiativele culturale de seamă ale Cantacuzinilor și Brîncovenilor, la traducerea și imprimarea atîtor cărți de prim ordin (între care *Biblia de la București*, din 1688, la a cărei apariție contribuția esențială și-a adus-o celălalt mare Can-

tacuzin al veacului, Șerban), la îndrumarea lucrului literar al fraților Radu și Șerban Greceanu și al altor cărturari din vremea lui, stolnicul este autorul *Istoriei Țării Românești* și al primei hărți a Țării Românești imprimată la Veneția, în 1700, care la reputația de istoric a adăugat-o pe aceea de fondator al cartografiei în țara noastră.

...și în politică

Deși neterminată din cauza sfîrșitului tragic al autorului, opera sa istorică a rămas cea dintîi scriere științifică asupra trecutului românesc prin erudiție, spirit critic și larg orizont. Originea poporului român, continuitatea românilor în Dacia, formarea poporului și limbii noastre și unitatea lui pe întreg teritoriul Daciei, rolul lui în epoca invaziilor asiatice pînă în perioada întemeierii statelor românești medievale sînt înfățișate de stolnic cu o documentație extrasă din nu mai puțin de 26 autori antici și moderni, de la Titus Livius, Strabo și Iordanes pînă la Procopius și Zonaras, Flavio Biondo, Enea Silvio Piccolomini, Bonfinius, Laurențiu Toppeltin și N. Olahus. La Constantin Cantacuzino apelăm azi pentru cele mai vechi dovezi ale conștiinței pe care a avut-o istoriografia munteană de la începuturile ei științifice despre imposibilitatea părăsirii Daciei: „Deci dară oameni întemeiați ca aceia [daco-romani], și stăpîni mari și bogați făcîndu-se... să-i ia Galien, să-i mute într-alc locuri pre toți?“, se întreabă cu perfectă logică istorică stolnicul. „Au nu mai lesne era și acelora ce era[u] oblăduitori acestor locuri, să nu asculte decît moștenirile lor înfelenite de atîtea ai [ani], să le lase și să meargă de a să așeza pentr-alc locuri mai aspre și mai seci?“. Din stolnic cităm, de asemenea, textul lapidar exprimînd unitatea de neam, limbă, mod de viață și credință a românilor: „Însă rumânii înțeleg nu numai ceația de aici [din Țara Românească], ce și den Ardeal, carii încă și mai nea-și sînt [pentru că acolo fusese vatra dăcilor] și moldo-

venii și toți cîți și într-alcă parte se află și au această limbă“. „Într-alcă parte“, adică în Peninsula Balcanică, deoarece stolnicul îi cunoștea pe aromâni „oameni nu mai osebiți, nici în chip, nici în obține [obiceiuri], nici în țărie decît rumânii ceația, și limba lor rumânească ca acestora“.

Subliniind unitatea de neam prin unitatea de origine, el afirma despre românii de pretutindeni: „Ce dară pe aceea, cum zic, tot romani îi ținem, că toți aceștia dintr-o fîntînă au izvorit și cură“. În aceleași pagini din istoria sa, stolnicul vorbește despre persistența dăcilor după anul 106 și o argumentează în faptul că din acest neam s-au ridicat apoi personalități de seamă ale Imperiului roman, ca Licinius, cumnatul și adversarul lui Constantin cel Mare, care „de neam cad se trage“. Din cartea lui minunată, care ar merita citată în întregime, mai amintim pasajul în care stolnicul reconstituie primele secole din viața poporului român, în milenii invaziilor, cînd „rămînd romanii în toată Dachia păzitori și moșteni pen [prin] cetăți și pen îninuri, împărțindu-și pămînturi și locuri, avînd voievozii lor...nici numele lor într-alc felu să mai mutase și să mai schimbasse, să le zică *vlahi* sau într-alc chip, ci *oastea romană* cînd să vorbia de dînsa, iar cîndu nu, *dachi* să chieama; și tot dachi încă multă vreme încoace și de mulți să numia, pentu că și din dachi și gheti [geți] era[u] încă mulți rămăși, cum și mai sus s-au zis, că nu s-au putut stinge toți oamenii dintr-o țară, cum nice să poate, ci tot au rămas“.

Românii plămădiți din daci și din romani au jucat de îndată un rol european, „ca și mai înainte și mai încoace mult... spate și ajutoriu le-au fost“ altor popoare, reprezentînd, astfel, pentru Europa Centrală „un zid bun și tare înaintea turcilor“.

Împreună cu fiul său, Ștefan Cantacuzino, care a urmat la tron lui Constantin Brînc-

¹ Despre viața, domnia și sfîrșitul lui Șerban Cantacuzino, revista noastră a publicat mai multe articole (vezi nr. 11/1976, 9/1980).

² *Magazin istoric*, nr. 1/1968, 5/1969, 1/1973.

(Continuare în p. 24)

TEZAUROL DE LA OSTROVUL MARE

ȘTEFAN BURDA,

Muzeul de istorie al R.S. România

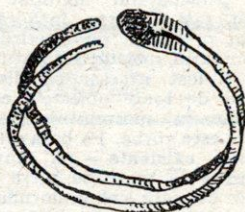
De peste două milenii și jumătate, poemele homerice Iliada și Odiseea continuă să impresioneze omenirea nu numai prin frumusețea versurilor lor, dar, în egală măsură, prin bogăția și precizia informațiilor pe care le furnizează asupra lumii de atunci, de pe un întins spațiu geografic, incluzând și pământurile stăpinite de diferitele neamuri tractice.

În primele decenii ale secolului nostru, când lumea epocii bronzului de la Carpați și Dunăre începuse să-și dezvă-

sale. Savantul român aprecia că nu-i departe vremea când se vor putea dovedi strînsele legături între cele două civilizații și că a strămoșilor noștri „nu-i cu nimic mai prejos decât aceea a «evului mediu» acheo-miceniian”. Această concluzie l-a îndemnat pe părintele arheologiei românești să adreseze istoricilor îndemnul de a se apleca mai stăruitor asupra poemelor homerice, a acestora conținând, la o analiză mai atentă, surprinzător de multe informații directe referitoare la regiunile sud și nord-dunărene, luate de rămură septentrională a tracilor — cei cunoscuți în istorie sub numele de geto-daci. „Cînd săpăturile și studiile asupra epocii bronzului «getice» vor fi destul de complete ca să se încerce o sinteză mai amănunțită, prevedem că multe capitole din protoistoria strămoșilor noștri în mileniul al doilea a Chr. vor fi explicate și ilustrate cu lungi pasagii din Iliada, și Odiseea [s.m. — Ș.B.]” — arăta el în monumentală lucrare Getica (1926).

Una din confirmările cele mai spectaculoase ale acestei idei este, fără îndoială, tezaurul descoperit în mormîntul princiar de la Ostrovul Mare.

Cam la 40 km sud-vest de Drobeta-Turnu Severin se află o localitate rurală situată pe malul Dunării. Deseori, fluviul inundă terenul din jurul localității, transformînd-o într-o veritabilă „insulă”. De

aceea, așezării i s-a spus „Ostrov”. Pînă în anul 1921, localitatea nu trezise nici un interes istoric. În acel an însă pasionatul amator de istorie și colecționar de excepție dr. George Severeanu a cumpărat de la un zaraf din Craiova o impresionantă cantitate de obiecte de aur — podoabe vestimentare și bijuterii. După informații culese cu mîgală de dr. Severeanu, obiectele fuseseră găsite de un tinichigiu, pe terenul gospodăriei sale din Ostrovul Mare. Dorind să nu piardă prilejul unei îmbogățiri peste noapte, dar și temîndu-se că prevederile legii vor duce la confiscarea comorii, tinichigiuul vinduse podoabele unor localnici din Țigănești, motiv pentru care tezaurul la care ne referim este cunoscut și sub numele de tazarul de la Țigănești.

Ce se descoperise, de fapt, la Ostrovul Mare? Ca și în cazul altor comori găsite întîmplător în pămîntul țării noastre (și nu numai la noi) un răspuns la această întrebare este greu de dat. Cercetările întreprinse pînă acum

luie tainele prin descoperirea a tot mai numeroase depozite de bronzuri și complexe fortificate, marele savant Vasile Părvan a sesizat marea asemănare între creația materială a strămoșilor noștri și cea specifică populațiilor din arealul eladic și microasiatic, descrisă de Homer în poemele

au dus la concluzia că tinichigiu din Ostrovul Mare dăduse, întâmplător, peste un mormînt de înhumatie (mormînt „princiar” — după abundența și bogăția materialului), din care nu luase decît obiectele de aur. Dacă piesele pe care le avem astăzi sînt *toate* cele culese de tinichigiu respectiv, dacă, în sfîrșit, *toată* bogăția aflată în mormîntul „princiar” va fi recuperată vreedată nu știm încă. Pînă în prezent, nu s-a făcut un sondaj arheologic pe locul descoperirii, pentru recuperarea unor alte obiecte, din bronz sau ceramică.

Fără îndoială că pentru reconstituirea cît mai exactă a personajului îngropat cu atît fast, pentru încadrarea mai precisă a descoperirii în contextul societății de atunci, ar fi fost necesar să dispunem de toate obiectele existente în mormîntul despre care este vorba. Pe baza obiectelor existente — un număr destul de mare de piese din aur cu care cel înmormîntat acolo a fost împodobit — putem desprinde unele concluzii. Să ne referim mai întîi la acele falere (discuri bombate) din tablă subțire de aur care decorau mantia. S-au păstrat 30 falere cu diametrul în jurul a 5 cm și alte trei mult mai mari, cu diametrul de cca. 11 cm. Este demnă de subliniat perfecțiunea artistică a ornamentelor — spirale continue și cercuri concentrice —, toate realizate din puncte proeminente, atestînd înaltul meșteșug al aurarului de la Ostrovul Mare. Asemenea discuri, prevăzute și cu fine perforații pe margini, pentru a putea fi cusute pe veșmintele de ceremonie (de paradă — cum li se mai spune), au fost găsite și în alte morminte depistate pe teritoriul României (la Săcuieni și Grăniceri), precum și în mormintele „regale” de la Micene.

Faptul că falerele de la Ostrovul Mare seamănă atît de mult cu celelalte descoperite în alte locuri din România, că toate sînt împodobite cu

variante ale simbolului solar, frecvent și pe ceramica acestei epoci, dovedește nu numai o mare unitate spirituală a lumii din acea vreme de pe teritoriul patriei noastre, dar și o la fel de mare unitate etno-culturală.

A același lucru îl putem spune și despre celelalte obiecte care s-au păstrat din mormîntul de la Ostrovul Mare, toate podoabe personale: 11 inele (cele mai multe ornate, și ele, cu linii paralele incizate oblic sau cu „virgule”), precum și trei brățări deschise, din sîrmă dublă. Dacă falerele și inelele sînt podoabe tipice epocii bronzului, brățările de acest tip au fost „la modă” o lungă perioadă de timp — între sec. XVIII-XVII î.e.n. (de cînd datează, se pare, tezaurul de la Ostrovul Mare) și zorile primei epoci a fierului —, așa cum demonstrează convingător brățările similare descoperite nu departe de Ostrovul Mare, la Hinova (Mehedintși)¹.

Tezaurul de la Ostrovul Mare oferă importante concluzii cercetătorului interesat să reconstituie realitățile socio-economice ale epocii bronzului carpatic. Piesele respective au aparținut unui conducător de felul acelor „basileos” descriși de Homer, împodobiți din cap pînă în picioare cu veșminte de aur, descoperirea confirmînd observațiile lui Vasile Pârvan. Este vorba de un conducător militar, care, chiar dacă va mai fi fost ales de comunitatea pe care o conducea (conform practicilor democrației militare), avea, pe lîngă partea sa din averea obștei, și o avere personală.

O dovadă că democrația militară se manifesta și la strămoșii noștri din epoca bronzului cu aceleași atribute ca la contemporanii lor din sudul Eladei — argument grăitor al civilizației ce înflorise, cu milenii în urmă, în patria noastră.

¹ Magazin Istoric, nr. 6/1981.

CANTACUZINII MUNTENI

(Urmare din p. 22)

coveanu numai pentru doi ani, stolnicul avea să piară executat la Constantinopol, la 26 mai 1716. A fost victima politicii tradiționale a românilor, de apărare a ortodoxiei din cuprinsul Imperiului otoman, politică ce cunoscuse la sfîrșitul sec. XVII și la începutul secolului următor o intensitate și forme de afirmare care au îngrijorat Poarta în asemenea măsură, încît pentru mai bine de 100 ani cîrmuirea țărilor române a revenit domnitorilor fanarioți, de alt neam, dar întotdeauna creștini, potrivit statutului de autonomie al românilor, care nu au fost niciodată guvernați de dregători musulmani ca celelalte popoare din Peninsula Balcanică.

Un vînt de suspiciune și persecuții s-a abătut atunci peste Cantacuzinii munteni. Dacă dintre urmașii stolnicului și ai fraților săi cu vocație domnească nici unul nu a ocupat, după 1716, tronul Țării Românești, dacă mulți dintre ei au trebuit să ia calea străinătății, ca Radu-Beizadea, fiul lui Ștefan vodă Cantacuzino, care, sub numele de Rudolf Cantacuzino, se va lupta toată viața pentru a redobîndi tronul tatălui său, organizînd insurecții cu sîrbii de peste Dunăre, sau cîntînd sprijinul la curțile puterilor occidentale, Cantacuzinii, totuși, erau un neam prea numeros, bogat, influent și cunoscut în țară ca și în Europa Centrală și Răsăriteană pentru a putea fi scos din viața politică românească. Astfel, un alt Constantin Cantacuzino, nepot al lui Ștefan vodă Cantacuzino, este numit, foarte tînăr încă, al doilea logofăt în domnia lui Nicolae Mavrocordat. După un scurt refugiu la Brașov, s-a întors în țară Mihai Cantacuzino, fiul celui spătar din vremea lui Brîncoveanu, Toma Cantacuzino, care, în luptele din 1711 de la Siliștriu dintre ruși și turci, trecuse de partea lui Petru cel Mare, stabilindu-se apoi în Rusia...

În urmă cu 65 ani, în seara zilei de 7 noiembrie 1917, la ora 9.40, salva tunului de șase toți de pe crucișătorul „Aurora“ a vestit victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, pentru totdeauna întipărită în memoria omenirii ca un eveniment glorios, ca un început de eră nouă în istorie. În aceeași zi, la Petrograd, la al doilea Congres al Sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților, deschis la Smolnii, s-a anunțat preluarea întregii puteri de către Soviete și s-au adoptat Decretul asupra păcii și Decretul asupra pământului. Totodată s-a format primul guvern sovietic — Consiliul Comisarilor Poporului — în frunte cu V.I. Lenin. După închiderea lucrărilor congresului, delegații s-au întors în regiunile lor pentru a înștiința poporul despre victoria Sovietelor la Petrograd. Începând din noiembrie 1917, puterea sovietică s-a instaurat în întreaga Rusie, într-un ritm pe care Lenin l-a numit „marș triumfal“. Un „marș triumfal“ plătit însă cu multe vieți, lăsate în aprigele confruntări cu forțele contrarevoluționare. Și mai apoi cu cotoptorii hitleriști.

Kievul, unul dintre vechile centre de cultură ale Rusiei, își sărbătorește anul acesta un mileniu și jumătate de existență. Prilej nimerit pentru a publica o scurtă evocare a istoriei acestui oraș, în a cărui cronică revoluționară sînt înscrise memorabile evenimente din anii 1917-1920, cele mai importante fiind reținute și de noi în cronologia de față.

Kiev — 1500

SPIRITUL ETERN AL UNUI ORAȘ

PAVLO ZAGREBELNII

Pe drumul de la varegi la greci

Ca și oamenii, orașele își au datele lor de naștere. Numai că uneori aceste date nu se

În imagine: Kievul, marele oraș de pe Nipru, își sărbătorește un mileniu și jumătate de existență.

socotesc nici în ani, nici în zile, ci în secole. Este privilegiul acelor care există parcă de cînd lumea. Un asemenea oraș este Kievul, actuala capitală a Ucrainei sovietice și vechea reședință a Rusiei kievene.

De felul lor, oamenii tind să ajungă pînă la rădăcina oricărei realități. Să încercăm

și noi să dezlegăm ghicitoarea începuturilor Kievului. *Povesti vremennih let* (Povestea vremurilor de demult), prima cronică rusă veche ajunsă pînă la noi și scrisă în sec. XI de călugărul Nestor, în mănăstirea Pecerska, pornește relatarea istoriei Kievului, capitală a Rusiei kievene, de la anul 862. Nestor încearcă să

găsească răspuns la întrebarea de unde începea istoria pământului rusesc și cine a fost primul cneaz al Kievului. De aici — legenda celor trei frați, Kii, Șciok și Horiv, și a surorii lor, Libedi, care au întemeiat un oraș pe pământurile tribului slav al polenilor și i-au dat numele după cel al fratelui lor mai mare, Kii¹.

Cînd anume s-a întîmplat aceasta și dacă începuturile Kievului sînt într-adevăr legate de legenda sus-amintită — greu de spus cu certitudine. Există însă numeroase mărturii despre Kiev cu mult timp înainte de momentul cu care își începe Nestor povestirea. În sec. VII, cronicarul armean Zenob Glak, de pildă, menționează și el vechia legendă rusească despre constituirea Kievului (Kuar) pe pământurile polenilor. În *saga* scandinave din sec. IX, Kievul este amintit sub numele de Danaperstadt. Ibn-Hordabey și Masudi, geografi arabi din sec. IX-X, și scriitorul arab Ibn-Fadlan din sec. X, episcopul Titmar și cronicarul german Adam Bremensi din sec. XI ne-au lăsat descrieri complete ale Kievului, uneori exagerîndu-i dimensiunile și bogățiile. În cronică sa din 1018, Titmar menționează că la Kiev, oraș mare, capitala regatului, existau peste

400 biserici, opt piețe și un număr imens de locuitori...

Situat pe malul înalt și pitoresc al Niprului, Kievul ocupa încă din vechime o suprafață mare, deși centrul fortificat propriu-zis, în care locuiau cneazul împreună cu druzina și curtenii săi, era destul de mic. În timpul cneazului Vladimir Sviatoslavici (mort în 1015), despre care scrie Titmar, centrul fortificat se întindea pe numai cîteva hectare.

Cercetările arheologice atestă că în zona Kievului existau vechi așezări umane care ocupau un teritoriu ce depășea actualele dimensiuni ale capitalei Ucrainei (50 km de-a lungul Niprului și o suprafață de cca. 80 mii hectare). Indiscutabil, în aceste locuri oamenii au trăit încă din vremea cimerienilor și sciților (mijlocul mileniului I î.e.n.).

Dar Kievul este înainte de toate un vechi oraș slav, iar slavii, ca uniune de triburi, se manifestă activ pe scena istoriei cam din sec. V î.e.n. De aceea este normal să raportăm la aceste timpuri începutul marelui nostru oraș de pe Nipru, înălțat pe cunoscutul drum comercial de la varegi la greci, ce făcea legătura între lumea nordică a normanzilor și Bizanț.

Dintotdeauna, comerțul a slujit apropierii dintre popoare, dar a generat și neînțelegeri între ele. Este și cazul Kievului care, în primele sale secole de viață — cînd slavii încă nu se consolidaseră și trebuiau să-și apere pământurile ba împotriva sarmăților, ba împotriva goților, hunilor, avarilor și chazarilor — a fost numai un intermediar comercial.

Kievul se înalță în mijlocul unui șes imens, la marginea unor stepe nesfîrșite, fără nici un fel de apărare naturală. Numai pămînt moale și păduri. Construcțiile lui din lemn luau foc foarte ușor. Un oraș atît de slab fortificat putea deveni oricînd o pradă ușoară pentru invadatori. Cum, dealtfel, a și fost, pentru că în afara poveștii despre întemeierea ora-

sului de către Kii și despre vizita acestuia la Constantinopol, unde a fost primit cu onoruri de împărat — mențiune neconvingătoare —, nu dispunem de mărturii privitoare la forța și importanța Kievului în primele două-trei secole ale vieții lui.

Novgorodul — un rival

Dar cînd îl stăpînesc cnejii războinici slavi Askold și Dir, însuși Bizanțul începe să-i simtă amenințarea. Askold și Dir au fost mult prea creduli și au căzut victime cneazului Novgorodului, Oleg, care a cucerit Kievul în anul 882. În timpul domniei sale, Oleg a reușit să semneze un acord avantajos cu Bizanțul (septembrie 911). Negustorii ruși căpătau dreptul de a face comerț în Bizanț. La Istanbul s-a păstrat poarta pe care și-a ținut Oleg scutul victorios. Odată ajuns cneaz, în 912, Igor a organizat campanii împotriva Bizanțului și a provinciilor sale, iar soția sa, Olga, devenită cneaghină după moartea cneazului Iger, în 945, a fost primită în toamna lui 957 de împăratul bizantin cu cele mai alese onoruri.

Sviatoslav, fiul lui Igor și al Olgai, a intrat în istorie ca vajnic apărător al ținuturilor sale; el i-a înfrînt pe chazari și a inițiat o mare campanie împotriva Bizanțului. Fiul lui Sviatoslav, Vladimir, a adoptat oficial creștinismul, în anul 988, și a deschis larg porțile Rusiei kievene tuturor cuceririlor civilizației universale. Și totuși, nu el a fost primul cneaz civilizator, ci fiul său, Iaroslav, supranumit cel Înțelept. Iaroslav (1019-1054) a dezvoltat continuu Kievul și l-a înzestrat cu edificii maiestuoase. În vremea sa, s-a înălțat și mănăstirea Pecerska, în care — ca, dealtfel, și în alte mănăstiri — s-au format primii traducători și copisti de cărți bisericești, s-a instituit sistemul scrierii letopisetelor, s-au

¹ Tradiția susține că Kii, Șciok și Horiv au fost primii cnej ai tribului slav al polenilor. Autorul *Poveștii vremurilor de demult* a înregistrat această legendă în două variante care circulau la acea vreme. Conform primei, Kii era luntras pe Nipru, conform celei de-a doua — cneaz polon. Considerînd prima variantă neverosimilă, cronicarul o acceptă pe a doua, remarcînd existența succesiunii la tron în familiile de cnej, obicei practicat nu numai de poleni, ci și de alte triburi ale slavilor de răsărit. Cronică lui Nestor menționează că cneazul Kii a întreprins legături directe cu Bizanțul și că a călătorit chiar la împăratul bizantin. Dealtfel, în acea perioadă, slavii au influențat puternic destinele Imperiului bizantin (sec. VI-VII). Dincolo de caracterul ei legendar, tradiția despre Kii, Șciok, Horiv și sora lor Libedi conține prețioase informații istorice despre slavii de răsărit, respectiv despre procesul de transformare a ununilor tribale într-o singură unitate teritorial-politică (notă — F.D.).

deschis școli, s-a organizat prima bibliotecă în catedrala Sf. Sofia, au înflorit meșteșugurile. Nivelul de cultură al Kievului acelor vremi este grăitor ilustrat de catedrala Sf. Sofia — cu celebrele ei mozaicuri și fresce —, construită sub domnia cneazului Iaroslav și păstrată pînă astăzi aproape intactă.

Cercetătorii încă nu au lămurit problema apariției pe neașteptate în jurul Kievului a triburilor migratoare ale pecenegilor și, mai târziu, în sec. X-XI, a polovțienilor. Plecați din stepele care mărginesc Caspia, pecenegii au traversat artera fluvială a Niprului, amenințînd drumul de la varegi la greci, deci și Kievul. Cnejii kieveeni au trebuit să lupte cu pecenegii cîteva decenii. Dar în timpul domniei celor trei fii ai lui Iaroslav, Iziaslav, Sviatoslav și Vsevolod, Kievul a trebuit să facă față altor dușmani: polovțienii. Din nou lupte împotriva unor triburi migratoare semisălbatică, din nou încercări de negocieri pentru o coexistență pașnică. Cnejii kieveeni și-au înșurat fiii cu fiicele hanilor polovțieni. Nepotul lui Iaroslav cel Înțelept, Vladimir Monomahul (1113-1125), marele apărător al pămînturilor rusești, mai-mai că i-a înblînzit pe acești locuitori ai stepelor și a reușit să reducă sub ascultarea sa o serie de provincii ale vechiului stat kievean. S-ar fi zis că drumul de la varegi la greci era din nou în afara pericolului și Kievul avea să devină același mare intermediar comercial și concurent al Constantinopolului. Au început cruciadele; cruciații au ocupat Constantinopolul și acesta și-a pierdut importanța. Nu mai reprezenta o putere mondială și un centru al comerțului internațional. În același timp, însă au căpătat vigoare orașele nordice germane, iar Novgorodul a început să se manifeste și el ca un rival al Kievului.

Importanța economico-comercială și politică a orașului de pe Nipru a scăzut; a urmat o perioadă de confruntări între diferitele cnezate, care au în-

greunat procesul de centralizare. Kievul a rămas totuși un mare oraș. Aici a fost compusă, în sec. XII, cea mai veche operă a literaturii ruse, *Slovo o polku Igoreve* (Cîntec despre oastea lui Igor), aici s-au copiat cărți răspîndite apoi pe tot pămîntul Rusiei, aici auriu au confecționat obiecte prețioase, iar iconarii au pictat biserici.

În fața nepotului lui Genghis-han

În sec. XIII, din îndepărtatele spații ale Asiei au apărut hordele lui Genghis-han. Nepotul acestuia, Batu-han, cunoscut la noi sub numele de Batii, pornise spre apus cu intenția de a supune întreaga Europă. S-a învîrțit doi ani încheiați în jurul Kievului, adunîndu-și forțele, cercetînd locurile, edificîndu-se asupra lor și stînd în expectativă. În anul 1238, Batii a trecut prin foc Vladimiro-Suzdalul, a ocupat Riazanul, Kolomna, Moscova, Vladimirul, Rostovul Mare, Pereslavl-Zaleski, Iaroslavul, Dmitrovul, Torjokul. Orașelul Kozelsk, aflat la granițele nordice ale cnezatului Cernigov, a rezistat cu bărbăție oștilor mongolo-tătare aproape două luni. În 1239, hordele tătare au cucerit Pereiaslavul de Sud și Cernigovul, dar nu au pornit asupra Kievului; s-au îndreptat spre Crimeea.

Abia în decembrie 1240¹ Batii însuși, strîngînd o oaste puternică, s-a apropiat de zidurile Kievului. Trupe de asemenea amploare nu mai aruncaseră în luptă mongolo-tătarii niciodată, deși pînă atunci cuceriseră majoritatea marilor orașe din China, Asia mijlocie, Caucaz, orașe de piatră, înalte în munți și pe stînci inaccesibile. Nepotul lui Genghis-han nu îl speriau însă nici meterezele Kievului

(12 m înălțime și 20 m grosime), nici zidurile de stejar cu foisoare de piatră, nici centura triplă de fortificații și nici drujina călîtă în lupte, în frunte cu cneazul Dmitri, ci spiritul acestui oraș, încercat de mister, gloria lui. Pentru mongolo-tătari, Kievul reprezenta un fel de cheie la ușa Europei.

Cneazul Dmitri și-a apărut cu pricepere orașul. Kieveenii au luptat pentru fiecare petec de pămînt. Pe linia orașului interior, ei au rezistat zece săptămîni și patru zile. Ultimul bastion a fost biserica Deseatina, în care se ascunseră femeile, copiii și bătrînii. Postați la intrare, ostașii nu le-au permis tătarilor să pătrundă în lăcaș. Aceștia au fost nevoiți să spargă cu berbeci zidurile bisericii. Deseatina s-a prăbușit, îngropînd sub dărîmăturile ei pe ultimii săi apărători.

Mînat de o răzbunare oarbă pe apărătorii marelui oraș, Batii a pus foc Kievului și i-a ucis sau luat în captivitate pe locuitorii lui. În trecere prin Kiev în 1246, călugărul franciscan Plano Carpini, trimisul papei Inocențiu IV, nota că n-a rămas aproape nimic din oraș; mai existau vreo 200 case, iar cuceritorii îi țineau pe localnici în cea mai cruntă robie. Dar Kievul a supraviețuit. 80 ani mai târziu, cînd l-a cucerit cneazul lituanian Ghedimin, el era deja un important centru al lumii acelei vremi. Un oraș poate fi ras de pe fața pămîntului, dar el poate totuși trăi mai departe, dacă își conservă spiritul. În ruine, în bordeie pierdute printre buruieni, încep să trăiască oameni care și-au păstrat credința în orașul lor, în istoria lui, în caracterul său nemuritor. Și astfel, acel oraș naște, înflorește, iar spiritul său se fălește cu victoria obținută. În ce s-a păstrat spiritul e-

¹ *Magazin istoric* a publicat numeroase articole despre invaziile mongolo-tătare (7-8/1968, 9/1975, 1, 12/1976, 4/1981).

1917

MART. În cadrul congresului partidelor și grupărilor naționaliste burghize și mic-burghize din Ucraina, se formează, ca organ provizoriu, Rada centrală, guvern contrarevoluționar, avându-l ca președinte pe cunoscutul istoric M.S. Grușevski și ca membri de seamă pe S.V. Petliura și V.K. Vinicenko (în aprilie, Rada centrală devine organ permanent).

17 MART. Se crează Sovietul de deputați ai muncitorilor și soldaților, în care majoritatea aparține mensevicilor și eserilor.

SEPT. Bolșevicii preiau conducerea în cadrul Sovietului de deputați, care antrenează masele muncitoare ale Kievului și o parte importantă a garnizoanei orașului împotriva Radel.

OCT. Se formează un Comitet militar revoluționar, condus de vechil bolșevic A.V. Ivanov, lăcătus la uzina Arsenal.

11-13 NOV. Răscoală armată victorioasă a muncitorilor și soldaților revoluționari.

20 NOV. Concentrând în oraș unități naționaliste, Rada centrală ocupă instituțiile guvernamentale, gara, poșta, telefonul și acaparează din nou puterea. Unitățile revoluționare sînt dezarmate și alungate din Kiev.

1918

29 IAN.-3 FEBR. Muncitorii orașului, în frunte cu cei de la uzina Arsenal și de la căile ferate, se răscoală împotriva Radel contrarevoluționare, dar aceasta înăbușă răscoala în singe.

8 FEBR. Armata roșie eliberează orașul. Rada fuge la Jitomir.

12 FEBR. Guvernul sovietic al Ucrainei, format la Harkov, în decembrie 1917, se mută la Kiev.

1 MART. Trupe intervenționiste germane, chemate în ajutor de Rada centrală, ocupă orașul, restabilind puterea acestuia.

29 APR. Ocupanții îl aduc la putere pe favoritul lor, generalul Pavel P. Skoropadski, pe care-l proclamă hatman al Ucrainei.

DEC. Bolșevicii, aflați în ilegalitate, conduc lupta maselor orașenești împotriva ocupanților germani și a naționaliștilor burghezi ucraineni. Armata germană este alungată din oraș.

14 DEC. Fratele puterii sînt luate de un Directorat, organ contrarevoluționar format cu o lună în urmă de liderii partidelor burghize naționaliste. Președinte: Vinicenko (pînă în febr. 1919); comandant militar: Petliura (care, la 10 febr. 1919, devine președinte). Din acest moment, în Ucraina este instaurată dictatura burghize-chiaburească. Sînt arestați și ucși numeroși bolșevici, revoluționari din rîndul muncitorilor și țăranilor.

1919

5 FEBR. Armata roșie învinge trupele Directoratului, eliberează Kievul și restabilește puterea sovietică.

31 AUG. Orașul este ocupat de trupele albeardiste ale lui Denikin.

16 DEC. Unități ale armatei roșii îl alungă pe albeardistii.

1920

6 MAI. Kievul este ocupat de trupe poloneze.

12 IUN. În urma contraofensivelor Frontului de sud-vest, Armata 1 de cavalerie a lui Budonni și Vorosilov și alte unități roșii înconjură și nimicesc Armata 3 poloneză și eliberează orașul. În retragere, ocupanții aruncă în aer podul de peste Nipru și produc mari daune Kievului.

După războiul civil din 1918-1920, puterea sovietică începe refacerea industrială și agriculturală orașului, care devine un important centru economic și cultural al țării.

¹ Toate datele sînt pe stil nou. Informațiile sînt extrase din *Marea Enciclopedie Sovietică*, ed. III, vol. XII, 1973.

Pe străzile orașului în zilele lui noiembrie 1917

tern al Kievului? În puterea de sacrificiu a apărătorilor săi, în măreția catedralelor, în gândirea cronicarilor, în tezaurul de cunoștințe depozitat de academia fondată la începutul sec. XVII, în geniala poezie a lui Taras Șevcenko...

Kievul a ars, a fost pusuit, a fost gata să moară, dar a înviat iarăși și iarăși. În această încăpățînată renaștere se oglindesc spiritul și caracterul poporului care l-a creat cu 1 500 ani în urmă, popor ce niciodată nu și-a trădat lucrurile sfinte: le-a păstrat, în ciuda tuturor vitregiilor istoriei, le-a apărut cu prețul propriei vieți. Același spirit durabil marchează toate virtuțile Kievului; și vremea cnejilor, și cea a războaielor țărănești de eliberare conduse de Bogdan Hmelnițki și încheiate prin mărețul act al unirii Ucrainei cu Rusia. Forței acestui spirit îi stau mărturie zidul găurit de gloanțe al uzinei Arsenal, ai cărei muncitori s-au ridicat în apărarea puterii sovietice în anul 1918.

A supraviețuit acest spirit în întunericul acelei nopți de noiembrie a anului 1943, cînd în zona Kievului ostașii armatei sovietice au forțat Niprul, pentru a elibera de fasciști vechea reședință a cnejilor și a izgoni dușmanul dincolo de granițele țării noastre. Și cît este de bine că tocmai acum, la aniversarea orașului, pe una dintre colinele de pe malul Niprului, lîngă catedralele mănăstirii Pecerska, s-a ridicat Muzeul ucrainean de istorie a Marelui război pentru apărarea patriei din 1941-1945, un memorial al permanenței poporului.

Frumusețea și măreția Kievului au două coordonate esențiale: grija de a-și tezauriza istoria și privirea încrezătoare în viitor.

În românește de
FLORENTINA DOLGHIN

Articol primit pentru
Magazin istoric
prin agenția „Novosti”

ASA VA PLACE

ISTORIA?

DIN NOU

DESPRE

COLUMB...

MICHEL LEQUENNE

Despre Cristofor Columb¹ s-au scris și se vor scrie, pretutindeni în lume, nenumărate cărți. Interesul stîrnit de amiral (El Almirante) nu se datorește numai faptului că el a descoperit America, „cel mai mare lucru după facerea lumii” — cum scria, la 60 ani după eveniment, cronicarul spaniol Francisco Lopez de Gomara — ci și vieții sale agitate și mult controversate. Biografia sa a lăsat încă nedeluate multe semne de întrebare, printre care anul nașterii sale (1451?), descoperirea Americii, atribuită de cei mai mulți hazardului, și nu unui plan sistematic conceput, contradicțiile personalității sale, în care se ciocneau violența corsarului cu naivitatea și idealismul misticului etc.

În 1979, în editura franceză „François Maspero”, au apărut două volume sub titlul comun *La Découverte de l'Amérique* (Descoperirea Americii). Autorul lor este Cristofor Columb. Primul volum, Jurnal de bord 1492-1493, conține singurul text — salvat de la distrugere — al Jurnalului lui Cristofor Columb

(primul, aruncat în mare de Columb, nu a ajuns niciodată în Spania, fiind înghițit de ape), text de care s-a servit, 40 ani mai târziu, celebrul istoric spaniol Bartolomé de Las Casas în alcătuirea monumentalei lucrări *Istoria generală a indienilor*. Al doilea volum, *Relatări de călătorie*, cuprinde scrisori și memorii ale marelui explorator, care marchează etapele noii descoperiri, de la luarea în stăpînire a pămînturilor și oamenilor, pînă la primele drame singeroase ale colonizării.

Ambele volume sînt însoțite de o amplă și documentată introducere, semnată de Michel Lequenne, în care istoricul francez încearcă și reușește să elucideze unele întrebări pe care le mai comportă încă viața cunoscutului navigator. Din această introducere, sinteză a unor cercetări de anvergură (efectuate în colaborare cu Soledad Estorach), redăm pentru cititorii revistei noastre cîteva fragmente. Titlul și subtitlurile aparțin redacției, iar textul din parantezele drepte și notele de subsol traducătorului.

Motivele unei tăceri

Columb s-a născut la Genova. Acest fapt nu mai poate

¹ *Magazin istoric*, nr. 9/1970, 9/1972, 4/1973, 3/1979.

fi pus la îndoială. Documente genoveze de prim ordin sprijină afirmația primilor biografi ai exploratorului. Dar, după cum a mărturisit mai târziu genovezul însuși, el s-a

îmbarcat de timpuriu, revădînd doar foarte rar — și atunci numai pentru a pune la punct afaceri familiale — în orașul său natal.

Există și o altă cauză a tăcerii lui Columb: corsar, el servise, între alții, pe René de Anjou, rival la coroana catalană a lui Jean cel fără de Credință, regele Aragonului și tatăl lui Ferdinand II Catolicul, suveran al cărui leal slujitor avea să devină Columb. De aceea, în mod public, genovezul a păstrat o grijulie discreție asupra trecutului său.

La ora actuală, se știe de ce Columb n-a vorbit toată viața despre cei zece ani care au precedat sosirea sa în Portugalia, în 1476: din cauză că navigase pe nave corsare catalane. Și dacă faptul ca atare nu putea fi incriminat — corsarii nefiind pirați, ci marinari independenți, în slujba unui suveran sau mare senior care li plătea¹ — activitatea de corsar, în schimb, putea, prin jocul alianțelor și răsturnărilor, să opună un individ propriei sale patrii sau chiar stăpînului său de mîine. Neplăceri de care, dealtfel, Columb n-a fost scutit.

Chiar dacă, pentru Italia sec. XV, noțiunea de patrie se aplica doar parțial, Columb, deși ajuns în culmea gloriei, tot nu a mărturisit că, în 1476 — pe cînd servea sub un corsar catalan aflat în slujba regelui francez Ludovic XI — luptase împotriva unor nave genoveze. Tăcerea cu atît mai semnificativă, cu cît era vorba de un episod important al vieții sale; în această bătaie, de la capul São Vicente [aflat în extremitatea sud-vestică a Peninsulei iberice], nava sa a luat foc și Columb a fost nevoit să... înoate pînă în Portugalia, țară unde a și rămas, începînd o viață nouă. Exploratorul a preferat totuși să falsifice împrejurările acestei aventuri, clarificată abia de biografii săi din sec. XIX. Cu toate acestea, prin testament, el a transmis, fără nici un comentariu explicativ, o despăgubire financiară anonimă către neguțătorii genovezi, ale căror pierderi materiale și umane fuseseră dintre cele mai grele în cursul bătăliei de la São Vicente.

Încă nu se știe cu certitudine de ce a rămas Columb în Portugalia. După toate probabilitățile, ceea ce l-a fixat acolo a fost febra descoperirii. În acea țară, a început să fie stăpînit de ideea călătoriei, căreia i s-a dăruit cu toată ființa. Sub o aparentă lipsă de coeziune, perioada portugheză a vieții lui Columb are o extraordinară unitate: toate faptele sale, călătoriile, lecturile, relațiile cu oamenii, pînă și căsătoria cu Filipa Moniz Perestrelo, fiica guvernatorului ereditar al insulei Porto-Santo — o limbă de pămînt care înaintea adînc în Atlantic — au fost subsumate unuia și aceluiași scop: căutarea pămînturilor și drumului spre apus.

Contrazicîndu-l pe Ptolemeu

În anii 70 ai sec. XV, Columb era un marinar experimentat. Avea să-și completeze instrucția, asimilînd repede cunoștințele nu numai ale navigatorilor portughezi, dar și pe ale celor nordici. Este posibil ca el să se fi imbarcat și să-și fi conceput planul de trecere peste ocean cu prilejul unei expediții organizate de regii Christian I al Danemarcei și Alfons V al Portugaliei² în 1477, în Islanda și Groenlanda. Mai tirziu, Columb nota într-o scrisoare: „Am navigat în anul

1477, în luna februarie, o sută leghe dincolo de insula Tile [azi insulele Feroe, arhipelag danez situat în Atlantic, între Islanda și Marea Britanie], a cărei parte australă e situată la 73° de linia Echinoctiului, și nu la 63°, cum susțin unii. Ea nu se află în interiorul liniei occidentale, cum spune Ptolemeu, ci mult mai la apus. În această insulă, care este tot atît de mare cît Anglia, călătoresc englezii, îndeosebi cei din Bristol. Pe vremea cînd am navigat eu, marea nu era înghețată, existau marea mari, în unele locuri ele creșteau de două ori pe zi la 25 brațe și coborau tot de atîtea ori de la această înălțime. Insula Tile, despre care vorbește Ptolemeu, este aceea pe care contemporanii noștri o numesc Frislandia“. Aceste rînduri din scrisoare rămîn o probă a autenticității călătoriei sale. Unde se poate găsi țări de la contrazice un savant de talia lui Ptolemeu dacă nu în măsurătorile făcute personal, la fața locului?

Frîmțat de gîndul extinderii limitelor lumii de atunci, Columb a început să culegă elemente utile. Pe marginea exemplarului său din *Historia Rerum*, de Enea Silvio Piccolomini (papă între anii 1458 și 1464, sub numele de Pius II), el nota: „Din Cathay [China], în Orient, au venit oameni. Am văzut multe lucruri deosebite, mai ales în Galway din Hibernie [Irlanda]. În două bărci care pluteau în derivă, am văzut un bărbat și o femeie cu o înfățișare splendidă“.

Columb s-a dus apoi, cel puțin o dată, să vadă cu ochii lui coastele africane, jalonate

¹ În timpul domniei lui Alfons V, poreclit Afonso, portughezul a descoperit Guineea.

² Magazin istoric, nr. 9-10/1980.

de portughezi pînă la acel fort Mina, din Guineea, care marca hotarul traficurilor regulate. Această călătorie a constituit pentru navigator prilejul unei însemnări pe marginea lucrării *Imago Mundi* [patru tratate cosmografice semnate de Pierre d'Ailly]: „Zonă toridă; este locuită, deoarece în zilele noastre acolo navighează portughezii. Într-adevăr, ea este foarte populată și, sub linia ecuatorială, se află fortăreața Mina, pe care noi am văzut-o și care aparține serenissimului rege al Portugaliei”.

În aceeași perioadă, Columb și-a însușit toată documentația științifică, anecdotică și mistico-legendară despre tainele oceanului. Tot atunci, i-a citit și i-a adnotat pe d'Ailly, pe Pius II, verificînd opiniile lor cosmografice și geografice și contradicându-le, acolo unde experiența îi îngăduia să corecteze vederile pur teoretice. A purtat apoi discuții cu savanții creștini și mauri, stabiliți în Portugalia din vremea lui Henric Navigatorul¹, dar și cu piloți de condiție modestă, de la care a aflat lucruri la fel de utile.

Cu cheia în buzunar

În Portugalia, problema esențială care l-a preocupat pe Columb a fost dimensiunile Oceanului Atlantic. Singurele voci pe care le-a acceptat au fost Pierre d'Ailly, cancelar al Sorbonei, Piccolomini și contemporanul său, Paolo del

Pozzo Toscanelli, astronom florentin, care a desenat o hartă ipotetică a oceanului, adică savanții care ajunseseră la concluzia lui Marinos din Tyr [geograf roman de la sfîrșitul sec. I, fondatorul geografiei matematice] că există o mare îngustă, ușor de trecut.

Cercetările întreprinse nu au confirmat însă vederile lui Columb, de aceea el nu a putut prezenta nimic concret puterii care decidea, suveranului portughez. Pentru el însă ipotezele sale deveniseră certitudine, credință. „Era atît de sigur de descoperirea acestor pămînturi — va scrie biograful său, Las Casas (1474-1560) — ca și cum ar fi avut cheia în buzunar”. De aceea, apriori, el și-a ales tezele și propunerile care îi făceau înțelegerea posibilă, grupînd în fascicule legendele, teoriile savante, observațiile concrete și indiciile probante, apoi le-a structurat într-un ansamblu coerent, care, dacă nu reușea să-i convingă pe alții, îi dădea lui însuși elan pentru mai departe. Explorarea lumii cerea imperios aventurieri cutezători, dar descoperirea Lumii Noi necesita mai mult: un aventurier al spiritului. Tocmai această calitate rară i-a asigurat înțîietate lui Columb.

Conștient de importanța misiunii sale, el nu și-a expus sistemul de gîndire, la care ajunseseră încă de la sfîrșitul șederii în Portugalia. A păstrat secretul planului său, dezvăluind cu parcimonie „antreprenorilor” doar minimum de informații, absolut indispensabile atît pentru reînnoirea încrederii în proiectele sale, cît și pentru păstrarea protecțiilor. Nimic neobișnuit în această zgîrcenie: descoperirile pe care le sconta compor-tau prea multe cîștiguri potențiale, iar garanția stăpînirii lor era, pentru descoperitor,

prea incertă, astfel încît el se trezea inevitabil în ghearele unei contradicții: 1) să-i intereseze de ajuns pe comandanți și pe protectorul politic pentru a obține mijloacele expediției și contractul cei-garanta beneficiul; 2) să nu devăluiască ceea ce ar antrena pe protectorul politic să promită mai puțin sau să încredințeze taina unor subordonați ai întreprinderii, pentru ca astfel cîștigurile lui să fie mai mari. Era vorba, de fapt, de a-l înșela pe antreprenor. Columb va reuși perfect acest lucru.

Deși exploratorul a ținut în secret proiectele sale, ele existau, în scris, în cele „apostile” pe marginea cărților citite. Baza teoretică a proiectului său de călătorie spre vest avea cîteva puncte de plecare, printre care: 1) peste o jumătate din suprafața globului este alcătuită din pămînturi scufundate; 2) ținuturile uscate cunoscute, din extremitatea Spaniei pînă la cea a Asiei, reprezintă peste 180 grade, poate chiar — după părerea lui Marinos din Tyr — 225 grade, deci oceanul cuprinde circa 135 grade, distanță ușor de străbătut.

Regina aprobă planul

Regele João II al Portugaliei (1481-1495) i-a respins însă de mai multe ori planul călătoriei. În 1484, Columb a trecut în Spania. De aici avea să înceapă istoria lui cea oficială. Soția îi murise. În Spania a venit împreună cu uni-

¹ Principe portughez (1394-1460), inițiatorul multor călătorii de descoperiri pe coastele africane. Vezi *Magazin istoric*, nr. 10/1977.

cul său fiu, Diego. Se pare că a plecat din Portugalia în mod ilegal, din cauză că regele João II, deși ostil explorării drumului spre apus, nu dorea deloc să vadă Spania punând mina pe plan și, mai ales, pe un om atât de dotat.

Stabilit la mănăstirea spaniolă La Rabida, din Andaluzia, Columb a început să înnoade prietenii cu persoane atașate cauzei catalane, pe care o servea când era corsar. Mănăstirea La Rabida se afla în senioria Huelva, care aparținuse familiei Medina-celi, înainte de a trece familiei Medina-Sidonia. Columb avea să rămână mai bine de doi ani în grija acestor două familii. Contele de Medina-celi s-a arătat oricând gata să ia asupra sa finanțarea expediției. Dar Columb avea nevoie de un rege spre a-i acorda privilegiile pretinse, printre care: să fie desemnat amiral al ținuturilor descoperite, vicerege cu dreptul de a numi guvernatori pentru aceleași ținuturi, să i se acorde o zecime din toate mărfurile și bogățiile produse în aceste posesiuni și, bineînțeles, să fie înobilat cu un titlu ereditar.

În cele din urmă, genovezul s-a adresat reginei Castiliei, Isabella, pe care avea să o prefere regelui Ferdinand de Aragon. La 20 ianuarie 1486, planul său a fost supus aten-

ției cancelariei regale a Castiliei (cele două regate erau pe atunci autonome). Comisia, prezidată de principele Hernando de Talavera, a declarat în unanimitate că ceea ce afirma Columb era imposibil să fie adevărat. Compusă din savanți și marinari, comisia rămăsese mult în urma cunoștințelor acumulate de portughezi.

După acest refuz, prietenii nu l-au abandonat pe Columb. Cel mai de vază dintre ei era un catalan, pe nume Luis de Santangel, intendent general, trezorier al Sfintei Hermandad [ligă „fraternă” sau miliție, întemeiată în Spania la sfârșitul sec. XV împotriva răufăcătorilor] și, pe deasupra, mare bancher și neguțator.

În 1492, capitularea Granadei, încheind recucerirea țării prin alungarea maurilor (cunoscută în istorie sub numele de Reconquista), a eliberat monarhia de greaua povară a unui război lung, ceea ce i-a dat libertatea să cugete la locul Spaniei în viața economică a Europei. Luis de Santangel a avansat fondurile pentru expediția lui Columb, sub garanția ram-bursării lor după succes. Cît privește navele și echipajele necesare, ele au fost acordate de suverani prin „viramentul

în cont deschis” al unei amenzi în natură, datorate de orașul Palos de Moguer pentru nu știu ce acte de violență comise împotriva intereselor regale. „Ați fost obligat de membrii consiliului nostru — scria Isabella — să ne sluiți douăsprezece luni cu două caravele, pe cheltuiala dumneavoastră, la timpul și în locul pe care vi le vom cere noi. Ținând seama că noi am poruncit lui Cristobal Colon¹ să meargă cu armata sa de trei caravele în unele locuri ale Mării oceanice, spre a îndeplini acolo o misiune spre folosul nostru, hotărâm să ia cu el sus-menționatele caravele”. Acesta avea să fie debutul descoperirii Americii².

Introducere și traducere de Paul B. MARIAN

¹ Genovezul Cristoforo Colombo se numea Colombo în Portugalia și Colon în Spania, dar el însuși nu-și dădea niciodată numele, ci doar titlul de amiral, El Almirante, și semna Christo Ferens.

² Expediția a părăsit Spania la 3 august 1492. După o lungă și grea traversare a Atlanticului, Columb a debarcat la 12 octombrie pe Insula Guanahani (azi San Salvador), pe care a luat-o în stăpânire în numele suveranilor de la Madrid. În cele trei călătorii ulterioare, Columb a mai descoperit Insulele Bahamas, Cuba, Santo Domingo, Antilele Mici, Puerto Rico și Jamaica. Abia cu prilejul ultimului voiaj, a pus piciorul pe continentul american propriu-zis.

PLANSELE NOASTRE

① Eroul luptei de eliberare a poporului albanez de sub stăpânirea otomană, Gheorghe Castrioti Skanderbeg, într-o imagine de epocă (Patru secole după Skanderbeg, p. 41)

②③ Gravuri din secolul XVIII înfățișând diferite orașe transilvănene: Mediaș (stînga-sus), Sebeș-Alba (stînga-jos), Bistrița (dreapta-sus) și Făgăraș (dreapta-jos); originalele se află în Colecția de artă dr. George Severeanu. Policromizări: Radu Vasilescu (Transilvania — străveche vatră românească, p. 12)

④ Capitala Franței într-un desen de la mijlocul sec. XIX (Pe urmele lui Bălcescu în Franța, p. 5)

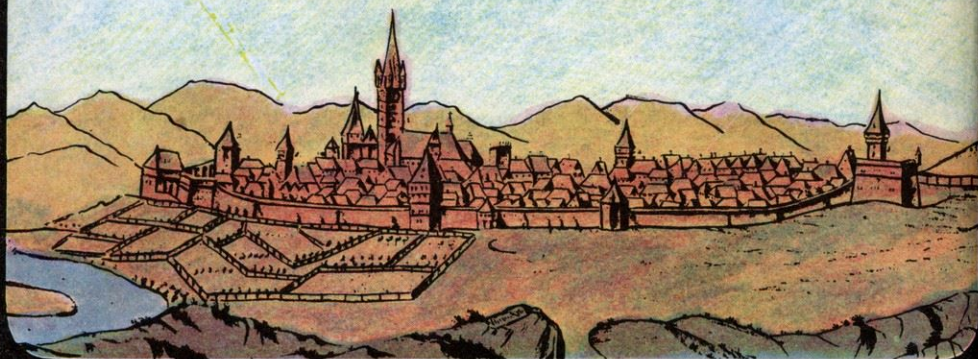
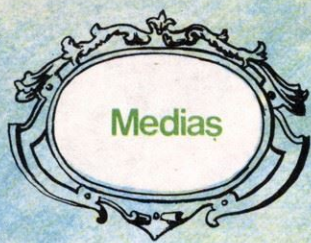
Obiit Anno Domini 1468 XVI Kalend. Februar. Aetatis 82. Imperii vero XXIV

1468

ALEXANDER BEGO

1468

Bistrița

Făgăraș

20 000 000 MĂRCI PENTRU GARDA DE FIER

Dr. ION SPĂLĂȚELU

„Eu sînt contra marilor democrații ale Occidentului, eu sînt contra Micii Înțelegeri, eu sînt contra Înțelegerii Balcanice și n-am nici un atașament pentru Societatea Națiunilor, în care nu cred. Eu sînt pentru o politică externă a României alături de Roma și Berlin... În 48 de ore după biruința mișcării legionare, România va avea o alianță cu Roma și Berlinul...”

Aceste cuvinte aparțin lui Corneliu Zelea Codreanu, conducătorul Gărzii de fier, și au fost rostite la 30 noiembrie 1937. Declarația șefului sinistrei agenturi hitleriste din România a stîrnit indignarea întregii opinii publice, venind să confirme în vîzul întregii lumi rolul pe care Garda de fier și-l asumase în viața politică a țării.

Cu numai trei luni înainte de instaurarea dictaturii regale, într-o atmosferă de mare tensiune politică, timp în care, cu largul concurs al naziștilor și beneficiind de miopia unor cercuri politice românești — în-deosebi cele din jurul liderului național-țărănist Iuliu Maniu — legionarii au încercat să forțeze drumul spre putere. Au trebuit să mai aștepte însă aproape doi ani pînă ce, într-o conjunctură internațională complet nefavo-

rabilă României și aliaților săi tradiționali, cercurile hitleriste să intervină direct pentru a-l aduce pe legionari la putere.

Numeroase studii, articole și lucrări apărute atît în țară, cît și în străinătate subliniază că, fără sprijinul direct al fascismului italian, dar mai cu seamă al cercurilor naziste, Garda de fier nu s-ar fi putut impune niciodată în viața politică a țării, ea nefiind altceva decît unealta feroce a intereselor naziste în România. Lipsită de personalitate și program, discreditată în fața opiniei publice prin nesăbuitele acțiuni huliganice-teroriste, mișcarea legionară a reprezentat o implantare de practici și metode, de dogme, de principii politico-ideologice complet străine poporului nostru și tradițiilor sale istorice milenare. În ciuda stimulenților externi deosebit de consistenti, Garda de fier a rămas tot timpul un corp străin față de poporul român, fără aderență în masă.

Pentru a ilustra aceste afirmații vom recapitula cîteva momente din trecutul acestei organizații, reținînd numai acele elemente de joncțiune între mișcarea legionară și fascismul internațional.

Un grup izolat

În 1922, Corneliu Codreanu, care-și făcuse ucenicia într-o grupare teroristă, ai cărei reprezentanți erau utilizați ca spărgători de greve, acționînd — după cum el însuși mărturisea — „cu miile în buzunare pe revolver” — a plecat la Berlin, pentru „a-și continua pregătirea intelectuală”. Acolo însă, cum preciza un raport al Serviciului special de siguranță din Iași, datat 7 noiembrie 1922, el și-a dovedit interesul pentru „organizarea acțiunii antisemite de către studențimea germană”; îl preocupa „îndeaproape mișcarea naționalistă...”, ținînd strînsă legătură prin corespondență cu toate mișcările naționaliste din Germania”. Acum a aflat despre Hitler și nazismul l-a

captat total, punîndu-și amprenta asupra formației spirituale și a concepțiilor sale politice.

Reîntors în țară, Codreanu a activat în Liga Apărării Național-Creștine, condusă de A.C. Cuza. În 1925, spre a scăpa de el (devenise tot mai greu de stăpînit și setos de șefie), A.C. Cuza l-a trimis în Franța, tot la studii. N-a izbutit nici de data aceasta cu învățătura, așa că s-a întors la jumătatea anului 1927, hotărît să-și creeze propria sa organizație. Iată „Ordinul de zi nr. 1”, prin care decretază cu emfază: „Astăzi, vineri 24 iunie 1927 (Sf. Ion Botezătorul), ora zece seara, se înființează Legiunea Arhanghelului Mihail, sub conducerea mea. Să vină în aceste rînduri cel ce crede nelimitat...”

S-au prezentat... patru indivizi: Ion I. Moța, Ilie

Glîrneață, Corneliu Georgescu și Radu Mironovici. Metoda principală de acțiune a acestei grupări, definită de însuși șeful ei, era „forța, ale cărei unelte vrem noi să fim”, iar această forță să fie utilizată „prin toate mijloacele”. Scopul: „de a pune stăpînire pe spiritul public, pe economia națională, pe toate direcțiile vieții noastre publice”.

Noua organizație a rămas timp îndelungat complet izolată în societatea românească. „După un an — mărturisea cu amărăciune șeful ei — eram cu doi sau trei mai mulți decît în prima zi”. Nemulțumit că gruparea sa continua să rămînă „mică, aproape invizibilă, ocultă”, Codreanu scria nazistului Herman Esser, un „amic al lui Hitler”: „Am o poftă din ce în ce mai sălbatică pentru luptă. Și nu numai atît, ac-

ținuile mărunte, ca cele de pînă acum, nu mă mai satura". Simțea nevoia unor sfaturi și își anunța prietenul că va face o vizită la Berlin „pentru a vorbi cu el niște chestiuni intereslnd mișcarea". Pînă atunci însă, sollicita să i se trimită grabnic... lunete pentru arme, cartușe etc.

La începutul anului 1930, Codreanu și adepții săi au luat „hotărîrea de a pași în mase", adică de a-și extinde activitatea la nivel național. Dar la prima lor întrunire publică (la Tirgu Berești, în județul Covurlui), „contactul cu masele — cum recunoștea Codreanu însuși — nu s-a produs din lipsă de participanți. A fost de față doar un număr foarte mic de oameni, aflați întimplător pe acolo".

În anii crizei economice, la crima țării s-au aflat guverne național-țărăniște prezidate de I. Maniu, G.G. Mironescu, Al. Vaida-Voevod. Direct sau indirect — pe fundalul gravelor convulsiiuni sociale provocate de criză — ele au favorizat intensificarea activității organizațiilor susținute de cucerile reacționare, interesate în politica de restrîngere a drepturilor și libertăților cetățenești. De această conjunctură favorabilă au profitat îndeosebi legionarii, gata oricînd să organizeze acțiuni diversioniste pentru abaterrea maselor de la lupta împotriva exploatării și pentru a folosi nemulțumirile acestora în scopul afirmării mișcării în viața politică. Exploatarea misticismului și mentalitățile religioase existente în sinul unei părți a populației, mai cu seamă satești, legionarii au dat o haină ortodoxă exacerbată demagogiei lor politice, utilizînd fraze sentențioase, prin care propovăduiau cultul morții și al asasinatului. C. Argetoianu — bun cunosător al evoluției legionarismului (l-a și susținut dealfel) — observa cu justete scopul urmărit prin erijarea legionarilor în rolul de „apărători" ai credinței: „Mistica pe care o propovăduiește acum e bazată pe transformarea șovăielii în fanatism, pe mîndria secăturii ridicată la rang de erou sau mucenic".

Simplă schimbare de nume?

În aprilie 1930, Codreanu a hotărît să-și relanseze organizația sub o nouă denumire, mai răsunătoare. A ales denumirea de Garda de fier. N-a fost vorba doar de o simplă schimbare de nume. Garda de fier a imitat de la bun început fascismul italian, dar mai ales nazismul german, în privința structurii organizatorice, a metodelor de acțiune, bineînțeles cu anumite modelări impuse de realitățile autohtone.

Pare deci cu totul surprinzătoare concluzia Mariei Ormos, autoarea unui articol apărut în revista ungară *Historia*, nr. 1-2/1982, care, ocupîndu-se de istoria Gărzii de fier, afirmă că abia „spre mijlocul anilor '30" mișcarea legionară „a intrat într-un strîns contact cu naziștii" și numai „începînd cu anul 1939 a devenit marioneta și agentura acestora". Surprinzătoare, deoarece această concluzie nu corespunde adevărului istoric, dar și pentru faptul că ea a apărut într-un articol care, în linii generale, face o relatare corectă a evenimentelor și apreciază just obiectivele și substratul mișcării legionare.

Conceptiile social-politice ale mișcării legionare și-au avut izvorul într-o seamă de lucrări ale unor autori cunoscuți prin reacționarismul lor, dar mai cu seamă în *Mein Kampf* a lui Adolf Hitler și *Titul secolului XX* de Alfred Rosenberg. Elogiul războiului, al forței și al morții au fost elemente împrumutate de legionarii de la mentorii lor spiritali naziști.

Un bun cunosător al relațiilor dintre Garda de fier și naziști, Ion Gheorghe, ultimul șef al oficiului diplomatic al lui Antonescu la Berlin, scria că „fără sprijinul obținut din partea revoluției fasciste și național-socialiste [citește fascismul italian și nazismul german], sub emanația căreia fragila mișcare legionară și-a dobîndit vitalitatea, nu ar fi fost posibil un asemenea avînt". Dealfel, în 1938, într-un ciclu de articole publicat de *Viața românească*, analizîndu-se fenomenul ideologic legionar, se

arăta eu deosebită îndreptățire: „Cercetînd specificul ideologiei extreme drepte românești, am arătat cum pretinsa «mistică creștină» a fost dictată acestea de interese străine, la fel cum aceleași interese ale fascismului apusean au reușit să imprime unei organizații politice românești structura de cuib, cămășii, alianțe «în 48 de ore» și zvasetica pe tricolor... Perspectiva istorică a fascismului românesc, evoluția și mediul specific, dar mai ales rolul pe care și l-a asumat în ultimii ani, transformîndu-se într-un simplu pion de avangardă și sacrificiu al unor forțe imperiale străine, imprimă în mod necesar și ideologiei sale, pînă în ultimele ei amănunte, un caracter deosebit de degradant".

O scrisoare adresată de Codreanu lui Hitler în 1934 confirmă justetea acestor observații. Șeful legionar își declara atașamentul față de regimul hitlerist „din care noi ne inspirăm", iar pe legionarii îi considera pur și simplu „purători ai stindardului național-socialismului în România".

Dacă pe planul ideilor transplantul de nazism și fascism în România s-a rezolvat prin compilație și plagiat brutal, există și alte elemente care confirmă totala subordonare a Gărzii de fier față de hitleriști. Relațiile dintre legionarii și naziști au fost determinate de locul și rolul pe care cercurile de la Berlin îl rezervaseră României în planurile agresive ale Germaniei privind estul și sud-estul Europei. Acțiunea de amestec în politica internă a României a fost condusă direct de oficiul de politică externă al partidului nazist. Pentru realizarea acestor scopuri, au fost angajate în acțiune serviciile de spionaj, Legația germană din București, organizațiile naziste ale minorității germane din România, societăți „culturale", de turism, comerț, industrie, agenții de presă și publicitate etc.

Instaurarea hitlerismului în Germania a marcat o etapă decisivă în activitatea Gărzii de fier. În primul rînd a crescut considerabil propaganda hitleristă în România, propagandă exercitată atît prin oficiul de politică externă al

partidului nazist, cit și prin alte noi organizații hitleriste. În prima jumătate a anului 1934, șeful statului major al N.S.D.A.P. a efectuat mai multe călătorii în România, reușind să întărească legăturile Gărzii de fier cu organizațiile fasciste ale minorității germane din țara noastră, punând, astfel, bazele coloanei a V-a hitleriste în România. În același scop, în mai 1934 s-a creat, la București, Institutul de cultură româno-german, iar la 1 noiembrie același an, la Cluj, a luat ființă Asociația culturală germano-română, cu obiectivul declarat: „unirea mișcărilor fasciste din România în scopul amplificării activității lor politice și propagandistice”.

„O clică în slujba Imperialismului german”

Unul din elementele cele mai importante al legăturilor dintre Garda de fier și cercurile naziste l-a reprezentat subvenționarea prin importante sume de bani. Într-un document întocmit de Ministerul de interne român se precizează că, în 1933, fondurile alocate de Berlin pentru sprijinirea Gărzii de fier se ridicau la 7 000 000 franci francezi. În anul 1934, pentru „problemele interne din România și organizarea Gărzii de fier”, cercurile hitleriste au alocat 750 000 mărci aur. „Chestiunea organizațiilor din România — declara Alfred Rosenberg, în cadrul unei consfătuiri secrete ținute la 23 iunie 1934 la Secția V a Ministerului de externe nazist — trebuie încredințată unor elemente hotărâte, căci orice oră de întîrziere prejudiciază anumite situații în politica externă a Reichului... Este nevoie de o ofensivă în această direcție și orice întîrziere este în detrimentul principiilor și politicii Reichului”.

Un an mai târziu, Berlinul considera Garda de fier drept pionul său principal în înfăptuirea planurilor sale de subordonare a României. Au crescut, bineînțeles, și subsidiile destinate acestora. Numeroase societăți anonime, sucursale ale marilor firme germane, erau

utilizate de hitleriști pentru a distribui, prin intermediul lor, importante fonduri mișcării legionare. În arhivele lor, autoritățile române au găsit liste cu nume de persoane și chitanțele relative la sumele de bani pe care legionarii le încasaseră. Importante sume a primit șeful Gărzii de fier prin Ernst Cristoph Schepky, care încă din 1934 acționa în România împreună cu un grup de agenți hitleriști, el fiind intermediarul și principalul susținător al sprijinului material acordat de Berlin conducătorilor Gărzii de fier.

Eforturile Gărzii de fier îndreptate în direcția realizării unei alianțe cu Axă Roma-Berlin ilustrau din plin rolul acesteia de agentură a Germaniei hitleriste în România. Declarația lui C.Z. Codreanu, cu care am început acest articol, făcută în ajunul alegerilor din 1937, a avut drept consecință, între altele, și suma de 45 000 000 lei primită din partea naziștilor, în februarie 1938. Informații certe intrate în momentul respectiv în posesia organelor militare românești indică faptul că în 1938 Germania a expediat în România pentru finanțarea organizațiilor de dreapta, îndeosebi Garda de fier, „o subvenție de 20 de milioane de mărci (circa 800 de milioane de lei)”.

Reprezentanți ai cercurilor de conducere din al III-lea Reich au recunoscut în repetate rânduri faptul că au acordat un sprijin multilateral legionarilor. „Conform unei informații care mi-a parvenit — declara la 18 ianuarie 1938 dr. Lamers, șeful cancelariei Reichului — Garda de fier este sprijinită de unele surse din Germania... Numai acest ajutor poate explica activitatea enormă de propagandă a Gărzii de fier”.

Cercetările efectuate de organele poliției românești cu prilejul arestării căpeteniilor legionare și al procesului intentat acestora în 1938 au scos la lumină noi dovezi privind legăturile dintre legionari și cercurile hitleriste. În anii 1937-1938 au sporit enorm cantitățile de materiale de propagandă expediate din Germania în România. Numai în perioada 28 decembrie 1937-10 fe-

bruarie 1938 s-au expediat 17 000 kg imprimate, ceea ce a permis legionarilor să organizeze „o activitate enormă de propagandă”. În România au fost introduse publicații cu profund caracter rasist și antisemit.

În decursul anilor, legăturile dintre hitleriști și Garda de fier au devenit atât de strînse încît în cursul vizitei pe care regele Carol II a făcut-o în toamna anului 1938 la Berlin, Hitler nu s-a sfîșit să-i ceară să aducă Garda de fier la putere. Presa hitleristă a inițiat o amplă campanie de condamnare a măsurilor luate de autoritățile române împotriva Gărzii de fier. Astfel, comentind evenimentele legate de moartea lui Codreanu, posturile de radio și presa hitleristă (*Angriff*, *Berliner Tageblatt*, *Nachtausgabe* etc.) au folosit expresii extrem de dure la adresa autorităților române, declarîndu-și simpatia și solidaritatea față de legionari. Mai mult, ministrul german la București a plecat imediat la Berlin într-un concediu fără termen, exprimînd și-n acest fel protestul autorităților hitleriste față de evenimentele din România.

În cursul anilor 1939-1940, în condițiile dominației trupeilor hitleriste într-o bună parte a Europei apusene, cînd România se zbatea într-o gravă izolare internațională, agresivitatea Gărzii de fier a crescut rapid, fiind direct determinată de invazia hitleristă. S-a ajuns, cum se știe, la impunerea legionarilor la conducerea țării, fapt petrecut în urma intervenției directe a Germaniei. Forțele democratice, patriotice, în frunte cu Partidul Comunist Român, au demascat încă din primele momente pericolul pe care îl reprezenta Garda de fier pentru independența patriei. Apremiind situația creată în România în toamna anului 1940, organul de presă al P.C.R., *Scînteia* (8 octombrie), scria: „A venit biruința cămășilor verzi în România. Nu prin lupta poporului, cum se laudă ei, ci printr-o lovitură de teatru a unei clici în slujba imperialismului german. A venit biruința agenților imperialiști germani și italieni împotriva poporului român”.

Datorită luptei clasei muncitoare, sub conducerea partidului comunist, mobilizării forțelor democratice, ascensiunea fascismului a putut fi împiedicată până în 1938. Instaurarea dictaturii regale duce însă la accentuarea procesului de fascizare a țării, deschide calea trădării intereselor naționale și pactizării cu Germania hitleristă, calea venirii la putere în România, în 1940, a dictaturii militaro-fasciste. Sînt cunoscute crimele comise de legionari, cărora le-au căzut victime atît comuniștii, cît și diferiți democrați, renumiți oameni de știință și cultură, ca Madgearu, Iorga și alții. Este bine să ne reamintim întotdeauna de acest lucru pentru a trage învățămintele corespunzătoare în activitatea noastră pe plan internațional.

NICOLAE CEAUȘESCU

DIN CULISELE UNUI ASASINAT POLITIC

Dr. EUGEN PREDĂ

D/H 13¹ a încheiat, la 22 ianuarie 1941, la Istanbul, un Raport asupra vizitei în România între 11 și 20 ianuarie. Din adresa către Foreign Office a Ministerului economiei de război din Marea Britanie, căruia îi era subordonată Direcția Operațiunilor Speciale (S.O.E.)², rezultă că autorul este „ofițerul care a acționat pentru noi ca principalul nostru contact cu [Iuliu] Maniu [președintele Partidului Național-Tărănesc]“.

Un paragraf din acest raport, precum și alte indicii din documente recent devenite accesibile cercetării, cele străine fiind aduse în țară prin grija Direcției generale a Arhivelor statului, sugerează noi piste pentru a se încerca elucidarea cauzelor asasinării profesorului Virgil Madgearu de către legionari, la sfîrșitul lunii noiembrie 1940³. Urmărirea acestor piste ar putea scoate la iveală aspecte necunoscute public ale unei tragice perioade, ale uneltirilor Reichului nazist de a controla deplin spațiul românesc și ale rolului atribuit

agenturii teroriste Garda de fier, ar proiecta, probabil, și o nouă lumină în legătură cu uciderea lui Nicolae Iorga și intenția legionarilor și a naziștilor de lichidare fizică a altor oameni politici români.

Titlul complet al raportului întocmit de agentul englez este Report of a visit paid in January (1941) to Roumania by the officer who has been acting for us as our principal contact with Maniu [Raport asupra vizitei făcute în ianuarie (1941) în România de către ofițerul care a acționat pentru noi ca principală noastră legătură cu Maniu]. Paragraful la care ne referim, sintetizînd convorbiri purtate la București în 12 și 13 ianuarie 1941, are următorul conținut:

„Madgearu. Maniu m-a informat că Madgearu avea deja pregătit pașaportul și vizele, ca pretext de a vizita Bulgaria pentru a studia asociațiile societății de cooperative bulgare în vederea adoptării lor în România, dar, în realitate, pentru a ni se alătura la Istanbul, în vederea punerii bazelor Comitetului Național Român. Relese că discuțiile aparent pro-legionare ale lui Madgearu cu autoritățile germane din București erau numai un camuflaj pentru ascunderea adevăratelor sale sentimente și intenții. Din păcate, în ziua premergătoare intenționată sale plecări, Madgearu a fost împușcat“.

Chastelain este descurajat

Fostul colonel Bickham Sweet-Escott, care a lucrat la Secția D și, ulterior, la S.O.E., din martie și pînă în noiembrie 1944, fiind

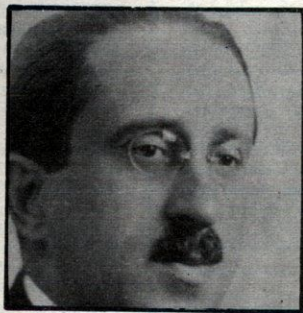
¹ Indicativul unui agent secret britanic. Iuliu Maniu nu vorbea limbile franceză și engleză, ceea ce implica fie cunoașterea limbii române de către interlocutorul său, fie recurgerea la un interpret din anturajul său.

² S.O.E. (Special Operations Executive), avînd misiunea sabotajului, subversunii și sprijinirii luptei de guerilă în țările crotopite de al III-lea Reich, a fost creat la 22 iulie 1941, printr-o hotărîre a guvernului Churchill. În corespondența secretă britanică din epoca respectivă, mai era desemnată și ca S.O.2. Predecesoarea S.O.E. a fost Secția D (diversiune și subversiune politică) din cadrul Ministerului de război, care funcționa sub denumirea de Departament de cercetări statistice.

³ În cursul anilor, Magazin istoric a publicat ample articole și grupaje de documente consacrate acțiunilor criminale-teroriste organizate de mișcarea legionară. Vezi în acest sens, Magazin istoric, nr. 3 și 7/1967, 12/1968, 11-12/1969, 1/1970, 2/1975 și 11-12/1980.

și coordonatorul secțiilor română, bulgară și ungară ale „Forței 133” (ramura S.O.E. din Cairo), scria în memoriile sale că, încă din primăvara anului 1940, Secția D „a încercat să-l convingă pe Iuliu Maniu și Partidul său Național-Tărănesc să lucreze pentru noi... [În octombrie, același an] Gardyne de Chastelain, care era principalul nostru reprezentant la București, unde stătuse vreo 14 ani

cu una din companiile petroliere, avea un plan de declanșare a rezistenței atunci când ocupația [germană] va începe, prin aranjarea evacuării lui Iuliu Maniu în Orientul Mijlociu. Noi socoteam că, aflat acolo, Maniu va fi în măsură să organizeze subversiunea în interiorul țării [împotriva ocupației germane] mult mai eficace decât dacă ar fi rămas pe loc. Ministrul nostru la București i s-a spus despre acest plan și Maniu pare dornic să plece. Dar pentru aceasta ne trebuiau bani spre a-l ține în exil și, desigur, trebuia să convingem Foreign Officeul că ideea merita să fie aplicată. În conformitate cu aceasta, am fost trimis la o ședință prezidată de Sir Orme Sargent, locțiitorul subsecretarului de stat [al Foreign Officeului]. Multă zeflemea s-a abătut asupra ideii noastre. Mi s-a spus că, sigur, ar fi mai bine ca în cazul ocupării României [de către hitleriști] să ne agățăm speranțele de V.V. Tilea, ministrul român la Londra, care în plus este un prieten al regelui Carol, decât de un politician discreditat ca Maniu. Astfel, bietul de Chastelain avea să fie descurajat. Maniu n-a părăsit niciodată țara, deși adeseori părea să fie pe punctul să o facă, înainte ca misiunea noastră diplomatică, împreună cu oamenii noștri să plece în cele din urmă în februarie 1941” (Bickham Sweet-Escott: *Baker Street Irregular*, London, Methuen & Co. Ltd., 1965, pp. 29, 51). Contactele între Biroul S.O.E. din Istanbul și Maniu erau menținute prin de Chastelain și Bill Harris-Burland. Unele documente oficiale britanice, accesibile cercetării, confirmă, într-un fel, versiunea lui B. Sweet-Escott. Astfel, un raport cifrat al ministrului britanic la București, R. Hoare, datat 7 noiembrie 1940, despre o convorbire cu I. Maniu, solicitată de președintele P.N.Ț., consemnează: „I-am spus [lui Ma-

Virgil Madgearu (1887-1940): doctor în științe economice și financiare (Leipzig 1911); profesor de economie națională la Academia comercială din București (de la 1 febr. 1916); deputat (1919-1938, cu excepția anilor 1931 și 1932); secretar general al Partidului Tărănesc și, din 1926, al Partidului Național-Tărănesc. În perioada 1928-1933 a ocupat funcții în diferite guverne ca ministru al comerțului și industriei, finanțelor, agriculturii și domeniilor. A jucat un rol important în reglementarea problemelor financiare internaționale ale României. Președinte al Asociației pentru studiul conjuncturii economice (1936-1940). A stimulat cercetarea statistică în România și i se datorează, în mare măsură, extinderea căpătâi de acest domeniu în perioada interbelică, domeniu în care au lucrat numeroși oameni de stînga, inclusiv comunisti. „Eminență cenușie” și teoreticianul P.N.T. în materie economico-financiară. Sub impulsul lui Iuliu Maniu a participat, împreună cu acesta, la încheierea pactului electoral cu legionarii din 1937 (*Magazin istoric*, nr. 9/1969 și 4/1974). Lucrările sale au dus contribuții la elaborarea doctrinei „statului tărănesc” și în dezbaterile privind situația agrară în țările bazinului dunărean; ele conțin o mare bogăție de date privind evoluția economiei românești. În politica externă era adept al orientării spre alianța cu democrațiile din apusul Europei, indeosebi cu Anglia

niul) că îmi închipui că dl. Madgearu [cu care Hoare se întâlnise la 29 octombrie] îmi relatat recenta mea conversație cu el, în cursul căreia i-am spus că nu cred că în prezent este posibilă stabilirea în străinătate, fără mijloace de întoarcere, a vreunui reprezentant sau a unor reprezentanți ai opoziției”. Deși, în momentul respectiv, la Foreign Office prevalea părerea că Maniu „nu este în stare de ceva constructiv”, serviciile secrete britanice continuau să insiste asupra folosirii lui cu prioritate și continuau să încurajeze plecarea acestuia din țară.

Dorința atribuită lui Maniu de a se constitui, după încheierea sosirii, în octombrie 1940, a trupelor Wehrmachtului în țară sub camuflajul de „misiune militară germană”¹, un Comitet Național Român în străinătate, după modelul, probabil, al organismului care acționase, cu centrul la Paris², în apărarea intereselor țării în ultima fază a primului război mondial, nu putea fi numai urmarea sugestiilor decurgând din contactele cu agenții secreți britanici. Și nici numai a cunoașterii faptului că Londra devenise gazda guvernelor în emigrație ale Norvegiei, Olandei, Belgiei, Poloniei, Cehoslovaciei, precum și a mișcării „Francezilor liberi”, condusă de generalul de Gaulle. S-ar putea, de asemenea, ca și agitația fostului ministru la Londra, V.V. Tilea, în direcția creării unui Comitet Național Român în capitala britanică, să fi avut o oarecare influență în formulele pe care le tatona Maniu. Oricum, ele erau urmarea directă a ceea ce, încă la mijlocul lui octombrie, declarase anturajului său: „armata germană ocupă România; de aici înainte trebuie să ne considerăm un stat la discreția absolută a forțelor militare ale Reichului”. La 1 noiembrie 1940, în același mediu, el formulase ca misiune a partidului său „recucerirea Ardealului”, specificînd: „trebuie să mergem alături cu Anglia, care va câștiga războiul și va dicta noua hartă a Europei”. Aceste opinii, ca și reticentele celuilalt fruntaș național-tărănist, I. Mihailescu, față de o asemenea orientare, ca și față „de a încerca combaterea fățișă sau indirectă a mișcărilor afiliate Axei”, erau, în tot acest timp, aduse la cunoștința lui I. Antonescu de organele informative.

¹⁻² *Magazin istoric*, nr. 1/1974; 12/1978.

Cert este că, pe baza informațiilor furnizate de o persoană din anturajul președintelui P.N.T. (desemnată sub indicativul Procopius), Biroul S.O.2 din Istanbul raportase Londrei încă la 18 decembrie: „Asasinarea lui Madgearu și Iorga au fost independente [subl. ns.] de acestea [de la Jilava] și sînt considerate de Maniu că au fost categoric instigate de germani [subl. ns.]. În legătură cu aceasta, Maniu mi-a subliniat campania de cîteva luni, condusă de ziarul *Porunca vremii* împotriva lui Iorga și împotriva lui Madgearu, în ultimele săptămîni înaintea asasinării acestuia. Acest ziar nu este aprobat de Garda de fier, iar directorul său, Ilie Rădulescu, se află sub protecția directă a germanilor”. Dealtfel, un bizar articol publicat în *Gazette de Lausanne* (18 ianuarie 1941) nesemnă, dar menționînd „ni se scrie din Istanbul” și care făcea un bilanț al celor patru luni de regim legionar, atrăgea atenția oficiului diplomatic american din Elveția. Articolul pomenea despre „o dizidență [în mișcarea legionară], care, pentru moment, este camuflată, fracțiunea extremiştilor”, căreia i se atribuia răspunderea asasinatelor.

Nu se poate trece, desigur, cu vederea faptul că în momentul comiterii asasinatelor, directorul general al polițiilor și siguranței și prefectul poliției Capitalei erau legionari, iar pe teritoriul României își desfășurau activitatea filialele a numeroase servicii secrete germane¹.

Serviciile secrete germane, dintre care Abwehrul era recunoscut oficial ca parte a Misiunii militare germane, deși acționau adeseori la concurență între ele, unele, ca Gestapoul, fiind implicate de mult în manevrarea agenților legionare, concureau în asigurarea poziției strategice a Reichului în România în cadrul planurilor de extindere a agresiunii naziste în sud-estul și răsăritul Europei, planuri care, în noiembrie 1940, se aflau în curs de elaborare și în garantarea aprovizionării mașinii de război hitleriste, îndeosebi cu petrol. Madgearu, ca importantă personalitate politică, care avea contacte frecvente cu ministrul englez la București, R. Hoare, nu putea să nu constituie o țintă predilectă pentru acestea, mai ales că unele dintre opiniile pe care le comunica diplomatului britanic exprimau convingeri, care, împărtășite și altora, puteau ajunge la agenturile naziste. R. Hoare, după o discuție avută cu Madgearu la 28 octombrie, informa despre opinia favorabilă a acestuia față de unele măsuri drastice ale Marii Britanii pentru întreruperea aprovizionării cu petrol a Germaniei, dar care măsuri să nu afecteze populația românească.

Un dosar cu multe semne de întrebare

Înainte de a continua cu prezentarea unor noi date desprinse din consultarea documentelor străine, îndeosebi britanice, puse recent

la dispoziția cercetării, este nimerită o memorare a principalelor piese de arhivă românești referitoare la cazul Madgearu și, în general, la acțiunile criminal-teroriste desfășurate de legionari în noiembrie 1940. E firesc să supunem atenției, cu prioritate, prima versiune publică oficială a asasinatelor.

„Comunicat. Președinția Consiliului de Miniștri comunică:

În ziua de 26 noiembrie a.c. [subl. ns.] fostul ministru Virgil Madgearu a fost ridicat de către necunoscuți de la locuința sa. La ora 15 și jumătate corpul său a fost găsit neînsuflețit în pădurea Snagov, purtînd urme de gloanțe de revolver.

În seara zilei de 27 noiembrie a.c. [subl. ns.] profesorul Nicolae Iorga a fost ridicat de către necunoscuți de la locuința sa de la Sinaia. Măsurile grabnice luate în cursul nopții de către autorități pentru aflarea și eliberarea fostului prim-ministru au rămas fără rezultat. În dimineața zilei de 28 noiembrie a.c. Legiunea de jandarmi Prahova a găsit corpul neînsuflețit al profesorului Nicolae Iorga în comuna Strejnic (jud. Prahova), străpuns de 6 gloanțe de revolver. Guvernul este în căutarea vinovaților, cărora li se vor aplica severe sancțiuni, potrivit legilor în vigoare”.

Această filă de arhivă poartă o ștampilă, imprimată cu tuș verde: Președinția Consiliului de Miniștri România. O altă ștampilă dată: 28 noiembrie 1940. Cu cerneală este scris: „Direcția Presei. Pentru ziare și pentru Radio”. Semnat dr. Aurel... (indescifrabil). Comunicatul a apărut în presa de a doua zi, identic.

Să prezentăm și o altă filă de arhivă de la Direcția Presei, tot cu ștampila Președinției, cu data de ștampilă 26 noiembrie și o însemnare de mîină cu creion „Executat 27 XI 1940”:

„În noaptea de 26/27 noiembrie, cu ocazia deshumării osemintelor de la Jilava, legionarii care lucrau la această deshumare au pătruns în închisoare și au împușcat pe unii dintre deținuții politici aflați acolo și considerați ca autori principali ai crimelor săvîrșite împotriva «capitanului» [C.Z. Codreanu] și a legionarilor sub fostul regim...”

Comunicatul, care nu menționa nici un nume și nu preciza că în închisoarea Jilava fuseseră asasinate 64 persoane, printre care un fost prim-ministru și doi foști miniștri, a fost publicat în presa din 28 noiembrie 1940.

Din aceste comunicate s-ar putea deduce că asasinatelor au avut loc în următoarea ordine: V. Madgearu (26 noiembrie); deținuții de la Jilava (noaptea de 26/27 noiembrie); N. Iorga (seara zilei de 27 noiembrie).

Alăturarea celor două comunicate mai relevă: V. Madgearu și N. Iorga au fost ridicați de necunoscuți, corpurile lor au fost găsite neînsuflețite, avînd urme sau fiind străpunse de gloanțe, în timp ce în cazul Jilava cei care au împușcat erau legionari, nenominalizați. Comunicatul referitor la V. Madgearu și N. Iorga precizează că numai în legătură cu al doilea s-au luat măsuri „grabnice... pentru aflarea și eliberarea” lui.

În raportul întocmit de medicul legist (Al.Gr. Ionescu) după examinarea cadavrului

¹ Magazin istoric, nr. 1/1967.

lui Virgil Madgearu, raport datat 28 noiembrie 1940, se afirmă: „... 2. Istoric. Dl. Virgil Madgearu a fost aflat împușcat în pădurea Snagov, unde a fost aflat de noi [la 27 noiembrie după-amiară] cu fața în jos, pe frunzele vestei ale pădurii, pe care se afla sînge încheșat.

A fost fotografiat în poziția în care a fost aflat. 3. Autopsia efectuată la Institutul Medico-Legal din București [27 noiembrie, după ora 21].

Concluziuni.

1. Moartea lui Virgil Madgearu este violentă.

2. Ea se datorește marei hemoragii interne consecutivă mai multor răni produse prin împușcare cu armă de foc (calibru 6 și 8 mm), cu fractura craniului, lezarea creierului, perforarea inimii, aortei, ruptura ficatului și lezarea a diverse organe interne.

3. Direcția proiectilelor a fost de la spate și lateral de la stînga, de la o depărtare relativ mică”.

A doua versiune publică oficială a asasinatelor. În zilele de 9-12, 14-15, 17-19 și 21 iulie 1941, la Curtea Marțială a Comandamentului Militar al Capitalei, au avut loc, în ședință publică, dezbaterile în procesul privitor la asasinatelor de la închisoarea militară Jilava (din noaptea de 26-27 noiembrie 1940), de la Prefectura poliției Capitalei și din pădurea Balota-Vlășia (din aceeași noapte)¹, ale sechestratorilor unor foști demnitari (în dimineața de 27 noiembrie)² și la „asasinarea profesorilor universitari Nicolae Iorga și Virgil Madgearu”. Sentința a fost pronunțată la 22 iulie 1941 (materiale ale procesului au fost publicate în volumul *Asasinatelor de la Jilava... Snagov și Strejnicul. 26-27 noiembrie 1940*, București, 1941).

Ce spun martorii

Plasat în umbra declanșării agresiunii hitleriste împotriva U.R.S.S., procesul n-a reprezentat doar un nou act în conflictul dintre I. Ionescu și mișcarea legionară, exacerbă de divorțul consumat prin rebeliunea din ianuarie 1941, ci și un multiplu semnal politic adresat opiniei publice românești și străinătății, oricum nu numai Germaniei, care-i recuperase și-i adăpostea pe conducătorii criminali Gărzi de fier și pe mulți dintre asasinii implicați în proces.

Nu ne vom opri asupra tuturor pieselor dosarului, care au constituit, dealtfel, o sursă în literatura noastră și, în bună măsură,

¹ După asasinarea deținuților de la închisoarea Jilava, în arestul Prefecturii poliției Capitalei, au fost asasinați mai mulți foști comisari de poliție deținuți acolo, iar alții dot au fost duși în pădurea Balota-Vlășia spre a fi executați — n.r.

² În dimineața de 27 noiembrie, legionarii au ridicat la domiciliile lor pe G. Tătăreanu, Mihail Gheorghiu, generalul C. Iasievici, I. Gîrduț, generalul dr. Marinescu, colonelul Victor Marinescu și C. Argetoianu — n.r.

sînt cunoscute³. Vom reține doar acele elemente care au o directă legătură cu cazul Madgearu.

Conform declarației pădurarului Ilie Chirilă, dată la 27 noiembrie, judecătorului de instrucție O. Cernătescu, asasinatul a avut loc la orele 15-15.30, în pădurea Snagov, aproape de punctul denumit Coadă Lungă, fiind săvîrșit de 5-6 persoane, care au părăsit locul cu o mașină avînd numărul 6.211 B.R.

Au trebuit să treacă aproape două luni pentru ca, la 11 ianuarie 1941, același judecător de instrucție să adauge dosarului declarația Ecaterinei V. Madgearu: „În ziua de 27 noiembrie 1940 eram la masă cu soțul meu, Virgil Madgearu, cînd, pe la orele 2, am fost înștiințată de către servitoare că un domn, Coriolan Popescu, îl caută pe soțul meu. Prin ușa întredeschisă, dintre sufragerie și hall, am văzut că erau mai multe persoane. Soțul meu și eu după el, ne-am dus în hall, unde am văzut că erau 6 persoane, dintre care doi mai în vîrstă (unul dintre ei avea mustați groase), iar ceilalți patru mai tineri. Ei au spus soțului meu să meargă cu ei la Prefectura poliției pentru a da o declarație. Cum noi nu-i cunoșteam și soțul meu i-a întrebat cine sînt, unul dintre ei a scos legitimația, spunînd că-l cheamă Dacu Tudor. Legitimația am avut-o și eu în mîna și am văzut că în ea scria «Dacu Tudor, informator la poliția legionară din Ploiești»... Unul dintre cei 6, care s-a recomandat «Tucan», a spus soțului meu că-și dă cuvîntul de onoare de legionar, că, într-o oră, soțul meu va fi înapoi acasă. Alți doi dintre ei au repetat aceasta, dîndu-și și ei cuvîntul de onoare.

Auzind aceasta, soțul meu mi-a spus că se încrede în cuvîntul de onoare al legionarilor și a plecat cu ei.

În urma plecării soțului meu, am telefonat cunoștințelor mele, care interesîndu-se la dl. subsecretar de stat [la Ministerul de interne] Rioșanu, am primit după vreo oră comunicarea din partea d-lui Mihalache că mașina în care se afla soțul meu a luat direcția Ploiești.

În căutarea lui, am plecat secretarul său și secretarul d-lui Mihalache. Pe la ora 16.30-17, mi s-a comunicat de la Postul de jandarmi Tîncăbești că soțul meu a fost găsit ucis... Citindu-i-se, stărue și semnează.

(ss) Ecaterina V. Madgearu”⁴.

(Va urma)

³ Magazin istoric, nr. 2/1981.

⁴ După cum se vede, în volum n-a fost publicată decît prima parte a declarației, care relatează faptele doar pînă în momentul aflării că soțul „a fost găsit ucis”.

15 DIN 45

Seria a treia

de întrebări

1) Cît cîntărește cel mai mare obiect de aur datînd din neolitic cunoscut pînă acum în lume și care a fost descoperit pe teritoriul patriei noastre?

- a) 746,40 g
- b) 625,10 g
- c) 501,20 g

2) În ce an a avut loc celebra bătălie de la Hastings, în urma căreia grupuri de anglo-saxonii, înfrinți de normanzii, au ajuns în regiunile Mării Negre?

- a) 1112
- b) 1066
- c) 1214

3) Între portretele unor ilustre personaje mitologice, eroi și personalități politice europene, *Historische Kronyck* (Leyda, 1698) reproduce și chipul unui domnitor român.

Numele lui:

- a) Vlad Tepeș
- b) Mihai Viteazul
- c) Ștefan cel Mare

4) Între deputații aleși în Adunările ad-hoc ale țărilor române (reprezentanți ai marii boierimi, ai micilor proprietari și ai orașelor) se aflau și 33 reprezentanți direcți ai țărănimii, ceea ce conferea Adunărilor o componentă democratică pe care nu o mai avea nici un parlament din Europa acelei vremi.

Cîți țărani alegători își desemnaseră reprezentanți în Adunările ad-hoc din Moldova și Țara Românească la 1857?

- a) 156 245
- b) 187 325
- c) 219 777

5) Care este prima țară liberă din America Latină, ce și-a proclamat independența la 1 ianuarie 1804?

- a) Costa Rica
- b) Nicaragua
- c) Haiti

La întrebarea nr. 2 din seria a doua de întrebări a concursului 15 din 45 (nr. 10 1982) a apărut o dată greșită. Textul corect al întrebării este următorul:

2) La 6 februarie 1929, România a fost printre primele țări semnatare ale Pactului Briand-Kellogg, care prevedea renunțarea la război ca mijloc de rezolvare a litigiilor internaționale și rezolvarea acestor litigii numai pe cale pașnică.

În ce capitală europeană a fost semnat acest pact la 27 august 1928?

- a) Londra
- b) Paris
- c) Viena

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

• **6 MARTIE 1945** (sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; autori: Ion Alexandrescu, Mihai Fătu, Ștefan Lache, Paraschiva Nichita, Gheorghe Țuțu, Gheorghe Zaharia).

Editura politică, București, 1982, 320 pp., 16,50 lei: monografie consacrată instaurării puterii revoluționar-democratice a muncitorilor și țăranilor, semnificației sale istorice și succesele obținute de poporul român în perioada parcursă de atunci pînă în prezent.

• **Ion Ardeleanu — DIMENSIUNI ȘI PERSPECTIVE.**

Editura „Eminescu”, București, 1982, 416 pp., 19 lei: studii și articole consacrate unor evenimente și personalități reprezentative din mult milenara istorie a poporului român.

• **Colonel dr. (r) Victor Atanaslu — BĂTĂLIA DIN ZONA SIBIU-CIENINI.**

Editura militară, București, 1982, 196 pp., 7,25 lei: eroicele și dramaticele lupte desfășurate de trupele române în luna septembrie 1916.

• **Costin Murgescu — JAPONIA ÎN ECONOMIA MONDIALĂ.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1982, 244 pp., 12,50 lei: însemnări și observații asupra fenomenului japonez contemporan.

• **Alexandru Duțu — LITERATURA COMPARATĂ ȘI ISTORIA MENTALITĂȚILOR.**

Editura Univers, București, 1982, 268 pp., 15,50 lei: studiu de istorie culturală, reliefînd, într-o viziune originală, complexitatea interferențelor dintre literatură și cercetarea istorică.

• **Nicolae Milescu — ARITMOLOGHIA, ETICA ȘI ORIGINELE LOR LATINE** (ediție critică de Pandeale Olteanu).

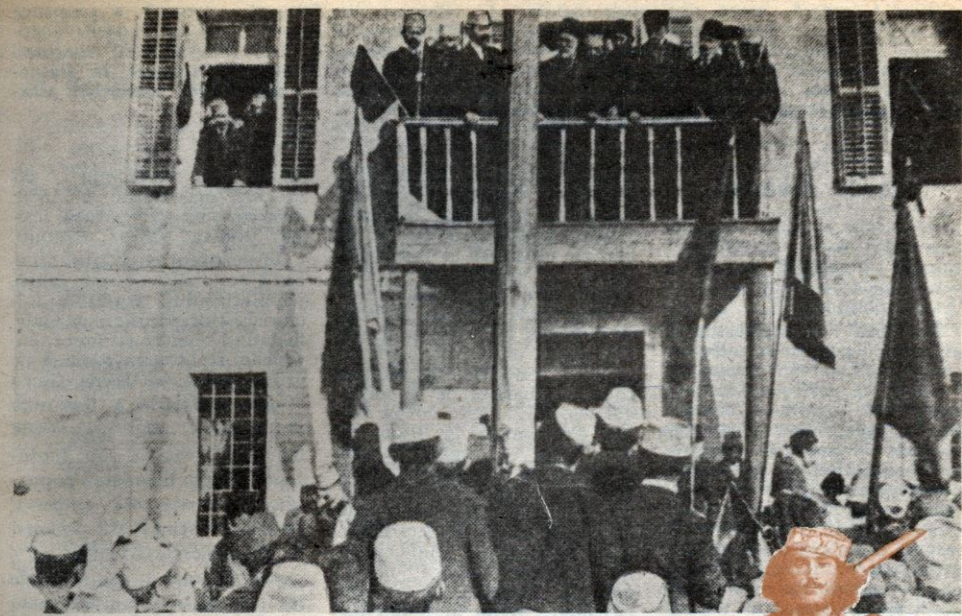
Editura Minerva, București, 1982, 408 pp., 22 lei: o scriere didactico-morală a cărturarului umanist român.

• **Gheorghe Cunesco — PE URMELE LUI GALA GALACTION.**

Editura Sport-Turism, București, 1982, 270 pp., 16,50 lei: incursiuni istorico-literare dedicate prozatorului din al căruia Jurnal Magazin istoric a publicat fragmente inedite în nr. 7-8/1968, 3/1978.

• **K.K. Rokossovski — DATORIA OSTĂȘEASCĂ** (traducere de Dan Răutu).

Editura „militară”, București, 1982, 440 pp., 18,50 lei: memoriile unui mareșal al Uniunii Sovietice din anii celui de-al doilea război mondial (vezi și Magazin istoric, nr. 5/1972).

PATRU SECOLE DUPĂ SKANDERBEG

GELCU MAKSUTOVICI

Precum, în veacul XV, Ștefan cel Mare a fost brațul de oțel al apărării independenței românilor, Gheorghe Castriot-Skanderbeg (1405-1468)¹ a fost omul care, prin inteligența, curajul și geniul său militar, a dominat, în secolul amintit, istoria poporului albanez. Cît a trăit, a ținut sabia ridicată, întru ocrotirea pămînturilor natale și stăvilirea înaintării turcilor spre inima Europei. Duci, regi și chiar Papa l-au numit, și pe el, „cavaler al creștinătății”.

În veacurile următoare, albanezii au preluat și purtat cu cinste flacăra luptei antiotomane. Lunga stăpînire a Porții, de aproape cinci secole, a fost zgduidă de numeroase

mișcări împotriva apăsătoarei fiscalități și a împovărătoarei ocupații militare turcești. La sfîrșitul sec. XV și începutul sec. XVI, conducerea răscoalelor s-a aflat în mîinile fiului lui Skanderbeg, Gheorghe Castrioti, în sec. XVIII s-au constituit cîteva pașalicuri semiautonomie, care au luptat cu succes împotriva autorităților otomane. În 1787, unul dintre ele, pașalicul de Shkodër, condus de Mahmud-pașa Bushatli, și-a cîștigat independența cu puterea armelor.

Veacul XIX, de biruințe naționale în întregul spațiu sud-est european, înregistrează și maturizarea conștiinței de sine a poporului albanez. Cele peste patru secole de asuprire

¹ Magazin istoric, nr. 1/1968, 11/1976.

În imagini: Vlora—28 noiembrie 1912; Ismail Qemali proclamă independența Albaniei și un luptător albanez.

militară turcească, aspra exploatare socială, a cărei victimă principală este masa țărănească, precum și evenimente externe favorabile — Revoluția franceză din 1789, lupta pentru unitate a diferitelor state europene, deseale războaie ruso-turce, dar mai ales mișcările de

eliberare din Balcani — creează o puternică stare de spirit revoluționară în rândurile populației albaneze. Dezvoltarea unei burghezii și intelectualității proprii, în special în diasporă, contribuie la radicalizarea patrioților albanezi.

Steaua Albaniei

În aceste condiții, ia naștere mișcarea de renaștere națională, cunoscută în istorie sub numele de Rilindja Kombëtare Shqiptare.

În lupta lor, mulți dintre militanții poporului albanez găsesc adăpost în țările române și își desfășoară activitatea cu sprijin românesc. Poziția geografică a țărilor române, la nord de Dunăre, fără beneficiind de numeroase puncte strategice și de apărare, având autonomie politică și administrativă, bogate resurse cerealiere și de materii prime, precum și îndelungatele tradiții de ospitalitate ale poporului nostru permit multor revoluționari din Balcani să-și găsească aici găzduire, condiții dintre cele mai favorabile pentru organizarea activității de redeșteptare națională a popoarelor lor, inclusiv pentru pregătirea luptei armate de eliberare. S-au bucurat de sprijin și colaborare românească, în mod direct sau indirect, atît revoluția grecilor, cît și luptele anti-otomane ale sîrbilor, bulgarilor, albanezilor.

Principalul militant al mișcării Rilindja Kombëtare Shqiptare este Naum Panojot Veqilharxhi, albanez emigrat la Brăila, participant la Revoluția din 1821, de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, om de vastă cultură, ce întreținea strînse legături cu numeroși revoluționari din Balcani. În anii 1844-1845, el redactează în orașul de pe Dunăre primul abecedar în limba albaneză, ce se va bucura de o largă răspîndire în patria sa, contribuind la dezvoltarea învățămîntului în

limba națională. Tot în țara noastră, Veqilharxhi elaborează un înflăcărat manifest adresat compatrioților săi, pe care li îndemna la luptă hotărîtă și organizată pentru emancipare națională.

Cercetările noastre în arhivele de stat albaneze au dus la depistarea unui interesant document, referitor la relațiile româno-albaneze de la mijlocul sec. XIX. Este vorba despre *Condica de la Boboștița*, manuscris în limba greacă, întocmit de învățătorul Dimitrie Canco, în care sînt înscrise principalele evenimente legate de viața și activitatea unor patrioți din zona orașului albanez Korçë, modul cum au acționat ei pentru susținerea școlii în limba națională și pentru eliberarea din „Emlaqi” [posesiune otomană] a satului Boboștița, veche vatră de rezistență și cultură autohtonă. După cum reiese din documente, principală atenție a acestor militanți este îndreptată spre Țara Românească, unde trăiau și activau numeroși compatrioți de-ai lor. La București, este trimisă o delegație din Boboștița cu scopul de a colecta banii necesari eliberării satului de obligațiile impuse de feodalii turci, în vederea organizării lui libere și independente. Reprezentanții satului sînt primiți și înconjurați în capitala noastră cu toată dragostea. Ei întocmesc liste de subscripții în bani aur (napoleoni), în care sînt înscrise albanezi din București, Ploiești, Constanța, Focșani, Brăila etc. Printre donatori figurează și doctorul Ioan Mihailide, medic la Spitalul Colțea din București, decedat în anul 1850, ce a lăsat „300 florini austriaci pentru

școala din Boboștița”, sat în care, mai tîrziu, în 1889, avea să se nască reputatul scriitor român Victor Eftimiu.

În sprijinul poporului albanez a acționat cu consecvență, popularizîndu-i tradițiile folclorice și drepturile naționale, făcîndu-l cunoscut lumii europene, scriitoarea română de origine albaneză Elena Ghica (Dora d'Istria)¹. A fost una dintre cele mai progresiste femei ale veacului său, luptătoare pentru libertatea popoarelor asuprite din Imperiul otoman, susținătoare pasionată a emancipării femeii, scriitoare de talent, cu multiple legături în lumea intelectuală europeană, de la București la Paris și de la Veneția la Petersburg. În ciuda unei vieți de familie extrem de zbuciumate, Dora d'Istria și-a găsit răgaz pentru a scrie și a publica în reviste de mare circulație. *Operele Domnei Dora d'Istria, traducțiune de Grigorie G. Peretz*, lucrare apărută în două volume la București, în anul 1876, stau mărturie a multiplelor sale calități intelectuale.

În capitolul *Albanesele*, din interesanta sa carte *Femeile în Oriente*, Elena Ghica descrie condițiile grele de viață, noblețea și vitejia femeii albaneze, prezentîndu-i în termeni elogioși trecutul. Pentru serviciile aduse cauzei albaneze, frunțașii mișcării de renaștere națională o numeau pe Dora d'Istria „cea mai strălucitoare stea de pe cerul nefericitei Albanii”.

¹ Elena Ghica (1828-1888) era fiica marelui ban Mihail Ghica și nepoata domnilor Grigore și Alexandru Dimitrie Ghica.

Un discurs

al lui I. C. Brătianu

Congresul de la Berlin, din 1878, consfințește încă o dată rămânerea Albaniei în granițele Imperiului otoman. În iunie același an, frunzașii mișcării de renaștere națională creează Liga de la Prizren, transformată curînd într-o adevărată adunare națională, în șnul căreia se formează un comitet cu atribuții de guvern, în frunte cu deputatul Abdyl Frashëri, personalitate cunoscută în întregul Imperiu otoman. La sfîrșitul lunii noiembrie 1878, Adunarea Ligii adoptă un program politic care revendică, în esență, autonomia administrativă și culturală a Albaniei. Nici trei ani mai tîrziu — perioadă în care mișcarea antiotomană a înregistrat cîteva succese — turcii trimit o expediție de pedepsire, sub comanda lui Dervish pașa, și cuceresc Prizrenul, în ciuda unei îndrîjite rezistențe albaneze. Poarta instituie un regim de teroare în toate provinciile, arestează pe militanții Ligii, căreia îi dizolvă toate organizațiile locale și provinciale. Numeroși patrioți iau din nou calea emigrației.

După înfrîngerea Ligii de la Prizren, mișcarea de renaștere națională își schimbă tactica, punînd accentul pe înființarea de societăți culturale, tipărituri în limba națională, formarea unor militanți cu bogate cunoștințe teoretice și practice, care să participe la acțiunile de emancipare națională. Datorită îndelungatei stăpîniri otomane, în afara granițelor etnice, la Constantinopol, Cairo, București, Sofia, în Italia, S.U.A. ș.a. există puternice comunități albaneze. Comunitatea albaneză din România este foarte puternică și are sprijinul multor intelectuali și politicieni români și chiar pe cel al autorităților. Din inițiativa unor tineri albanezi, la sfîrșitul anului 1880, la București se fondează „Societatea literelor albaneze”, iar patru ani mai tîrziu, tot aici, ia ființă societatea cul-

turală „Drita” (Lumina), susținută de C.A. Rosetti, D. Brătianu, V. A. Urechia, V. Alecsandri, principele Ioan Ghica, I. Bălăceanu, G. Palade, L. Catargiu, P. Carp și mulți alții.

La 29 decembrie 1868, deci încă înainte de cucerirea independentei de stat a României, reprezentantul Franței la București îl informa printr-o depeschă telegrafică pe ministrul afacerilor externe francez despre un discurs al ministrului I.C. Brătianu privitor la necesitatea luptei comune a poporului român alături de popoarele balcanice. După 1878, nu mai era un secret pentru nimeni faptul că oameni politici români de prim rang susțin colaborarea cu popoarele din zonă, în cazul albanezilor participînd chiar direct la conducerea societăților lor culturale, menajîndu-le pe cei care, avînd rude în Albania sau în alte regiuni ale Imperiului otoman, nu îndrăzneau să ducă fațșii o politică de emancipare față de Turcia, de teama represaliilor. Așa se explică de ce românii au deținut, foarte multă vreme, posturi de conducere în societatea „Drita”.

Fan Noli la Brăila

Activitatea albanezilor la București este deosebit de fructuoasă. Cu fondurile strînses aici ei susțin școli de limbă albaneză în sudul Albaniei, tipăresc numeroase cărți și ziare, trimis apoi atît în Albania, cît și în comunitățile din Europa și America.

Eminenți literați albanezi, ca frații Naim și Sami Frashëri, își editează principalele lucrări la București. Naim Frashëri publică *Istoria lui Skanderbeu*, *Florile verii*, iar Sami Frashëri — *Albania ce a fost, ce este și ce va fi* (în anul 1899), un adevărat manifest politic al mișcării de eliberare, drama *Besa*, jucată pe scena Teatrului liric din București, cărți necesare școlilor din Albania. În anul 1887, la Brăila, apare revista *Drita*, la București ziarul *Shqipetari* (Albanezul) în 1889, *Shqipëria* (Albania) în 1897, *Përvindja Shqiptare* (Renașterea albaneză) în 1903, *Jeta*

shqiptaro-rumune (Viața albanezo-română) în 1909, la Constanța, *Atdheu* (Patria) în 1912 ș.a. În anul 1906, la București sînt semnalate trei societăți culturale albaneze, care, ulterior, se vor contopi sub numele de „Bashkimi” (Unirea).

În vara anului 1911, în regiunea orașului Shkodër, se declanșează o puternică răscoală antiotomană, în timpul căreia insurgenții lansează programul autonomiei Albaniei. În această vreme, unul dintre cei mai remarcabili scriitori și oameni politici albanezi, Fan Stylian Noli (în timpul victoriei revoluției burghezo-democrate din anul 1924, el avea să dețină funcția de președinte al guvernului), frunzaș al mișcării pentru independență, conducător al comunității albaneze din America, întreprinde o călătorie în Europa. Vizitează Bulgaria și Rusia, iar în România se înfîlțește cu frunzașii comunităților albaneze de la București, Brăila și Constanța. Probabil că tot atunci intră în contact și cu omul politic român Take Ionescu, de la care primește și ceva ajutoare bănești, deoarece pe o carte religioasă, *Triodul cel mic*, tradusă de Fan Noli din limba greacă în limba albaneză și tipărită la Boston în anul 1913, este tipărită dedicația „Excelenței Sale Take Ionescu, în semn de recunoștință și stimă, traducătorului”.

Clasic al literaturii naționale, unul dintre cei mai cunoscuți traducători din literatura universală, Fan S. Noli se numără printre cei mai activi patrioți albanezi în lupta pentru cucerirea independenței de stat, iar după aceea printre promotorii progresului și democrației în Albania. Figură ilustră încă din anul 1911, el se bucură de o primire călduroasă din partea comunității albaneze, fapt imortalizat într-o carte poștală ilustrată, cu legenda „În mijlocul albanezilor din Brăila”, ce se vinde pentru strîngerea de subvenții necesare propagandei naționale.

Început de noiembrie 1912. În portul Constanța, printre cei ce așteaptă vaporul de la Istanbul, se distinge un mic

¹ Magazin istoric, nr. 11/1972.

grup de patrioți albanezi, între care și un cunoscut medic din Medgidia, Ibrahim Themo, fost participant la revoluția „junilor turci”. Este cel mai nerăbdător dintre toți. Își va revedea un vechi prieten și tovarăș de luptă, pe marele Ismail Qemali, cel care dirija propagarea cauzei albaneze în străinătate. So sirea grupului de la Istanbul constituie o adevărată sâr-bătoare pentru comunitatea albaneză din Constanța, dar Ismail Qemali se grăbește să ajungă la București, pentru a se consulta cu fruntașii mișcării de acolo, în vederea acțiunilor ce trebuiau întreprinse. Dr. Themo pleacă cu el. La București, are loc o mare întrunire, la care se apreciază că a sosit momentul potrivit pentru a fi proclamată independența de stat a Albaniei. Istoricul proces-verbal din 5 noiembrie 1912, întocmit de poetul Asdreni (Aleks Drenova), consemnează hotărârea. Delegația își sporește rîndurile cu patrioții ce se adaugă în București. De aici, ea pornește prin pasul Predeal spre Viena și de acolo, prin Triest, ajunge în micul orașel de coastă Vlora, unde este convocată Adunarea națională, care va arboră drapelul roșu cu vulturul bicefal al lui Skanderbeg, ca simbol al continuității luptelor și al independenței albanezilor. Este 28 noiembrie 1912. Adunarea proclamă independența Albaniei. Se constituie un guvern provizoriu în frunte cu Ismail Qemali. Albanezii de pretutindeni primesc vestea cu mult entuziasm. Eliberarea de sub jugul apăsător al dominației otomane devine astfel realitate.

Actul proclamării independenței Albaniei, de acum șapte decenii, încheie una dintre cele mai importante perioade din istoria acestei țări — cea a mișcării de renaștere națională — și constituie începutul procesului de organizare a statului albanez independent.

PACEA —

fapta și voința oamenilor

Profesorul Raul Manselli, de la Universitatea din Roma, a fost principalul raportor la una din marile teme, Forme și probleme ale păcii în istorie¹, supuse atenției celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe istorice, care a avut loc în august 1980, în Capitala țării noastre.

— Așadar, stimate domnule profesor, ce învățăminte credeți că ne oferă trecutul în această problemă, atât de actuală și de vitală pentru omenire?

— Aș vrea, în primul rînd, să menționez sinceritatea și profunzimea cu care au fost abordate aceste probleme în mesajul pe care președintele țării dv., dl. Nicolae Ceaușescu, l-a adresat congresului. Apelul său la dialog și înțelegere între popoare a constituit un fapt relevant ce a atras atenția fiecărui participant prezent la reuniunea noastră.

După cum știți, în raportul general pe care l-am prezentat la congres am vorbit despre forme ale păcii în evul mediu. Evident, perioada la care m-am referit nu s-a încheiat cu pacea universală. Dimpotrivă, sistemul politic existent a dat naștere la diferite forme de război și la diferite forme de pace. Ce concluzie se desprinde? În măsura în care situația s-a menținut pe planul forței, orice formă de pace a fost, să nu spunem imposibilă, ci irealizabilă. Istoria ne arată că pînă în momentul în care politica va continua să fie bazată pe forță — și această idee este subliniată în cuvîntarea președintelui țării dv. — și nu

pe independența statelor și pe dorința profundă de pace, va continua să existe din partea unei țări sau a alteia pericolul războiului. Dar pacea nu este numai o problemă de forță, este, după părerea mea, în primul rînd un fapt de voință a oamenilor.

În decursul istoriei, deseori o țară sau un grup de țări a căutat să-și impună supremația asupra celorlalte.

Hegemonia este însă o problemă de forță, iar forța este ceva care se poate schimba, transforma. În timp, țările mai slabe pot deveni mai puternice, inclusiv prin faptul că ele se pot uni împotriva celor mai tari. Deci dacă vrem să salvăm civilizația umană, trebuie să găsim alte căi decît cele din trecut.

— Ca istorici, avem deci motive să fim optimiști?

— Privind de-a lungul mileniilor care s-au scurs și constatănd, de cîte ori s-au succedat pacea și eșecul ei, că toate păcile trecutului au fost urmate de războaie, istoricul ar putea fi pesimist. Dar, în același timp, el își poate da seama că încetul cu încetul, uneori cu o încetineală disperantă, omul a realizat progrese. Progresele nu sînt niciodată absolute, totale, dar rezultanta activității oamenilor reprezintă o linie ascendentă. În același timp, cercetînd trecutul, istoricul capătă convingerea că războiul este o afacere proastă și începe să sper. Nutrec deci speranța că toți oamenii vor înțelege și vor acționa uniți spre a găsi căile păcii și colaborării.

**Interviu realizat de
Valeriu BUDURU**

¹ Raport întocmit cu contribuția istoricilor Robert Burns (S.U.A.), Philippe Contamine (Franța), Yoshiko Amino (Japonia).

AȘA VĂ PLACE ISTORIA?

ÎNTORTOCHEATUL DRUM AL DIAMANTELOR CELEBRE

IOANA URSU

Realități, mituri și superstiții au marcat drumul diamantelor. Să urmărim, în continuare, itinerarul acestor pietre prețioase, itinerar din care o primă parte am prezentat-o în numărul trecut al revistei.

Istoria diamantului „Orlov” începe în India, la mijlocul sec. XVIII. Un soldat francez ajunge în orașul Srirangam, statul Madras. Aici află că în templul orașului se găsește statuia zeului Sri Ranga, zeu ai cărui ochi erau din diamante. Un „ochi” era deosebit, avea o ușoară nuanță de albastru și verde, era tăiat în formă de roză, de mărimea jumătății unui ou de găină și cântărea 194,75 carate. Numele diamantului era „Soarele Mării”. Cu deosebită răbdare, după mai multe încercări, soldatul a fost acceptat de brahmani în slujba templului. Rămăs singur într-o seară

a scos diamantul și apoi a părăsit orașul, reușind să vândă piatra cu 2 000 lire sterline (corespondentul actual a 40 000 lire) unui căpitan de navă englez. Acesta a revândut-o cîteva luni mai târziu, la Londra, unui căpitan de navă englez, care, la rîndul lui, a dat-o unui intermediar cu suma de 12 000 lire, de la care a cumpărat-o un negustor persan, Khojeh, pentru o sumă niciodată divulgată. Scopul lui Khojeh era să o revîndă, dar încercările lui au fost zadarnice.

În acest timp, la curtea împărătesei Ecaterina a Rusiei, favoritul acesteia, contele Gri-

gori Orlov, cădea în dizgrație. Dezamăgit în ambițiile sale, Orlov a părăsit curtea imperială, nutrinđ speranța secretă că va reintra odată în favo-urile împărătesei. A cutreierat Europa, stîrnind uimirea tuturor cu modul său ostentativ de viață. Și astfel drumurile lui Orlov și ale lui Khojeh s-au întretăiat la Amsterdam, la sfîrșitul anului 1773. Descoperirea „Soarelui Mării” l-a făcut pe Orlov să aibă un singur gînd: să-l cumpere de la negustorul persan și să-l dăruiască împărătesei Ecaterina. Darul lui Orlov însă nu a impresionat-o. Dezamăgit, înlocuit definitiv în grațiile

impărătesei de către Potemkin, Orlov a murit bolnav câțiva ani mai târziu. Singura sa consolare a constat în faptul că diamantul a căpătat numele său.

Astăzi, diamantul „Orlov”, montat în sceptrul Ecaterinei, poate fi admirat în colecția de diamante expusă la tezaurul din Kremlin.

Un mic colet poștal

Tot atât de faimos este și „Marele diamant albastru” sau diamantul „Hope”. Culoarele sale schimbătoare au îndemnat pe mulți scriitori să-i atribuie calități și origini legendare. Iar mariajul dintre imaginație și superstiție i-a conferit pe vremuri un simbol de blestem.

Cum și-a dobândit „Marele diamant albastru” această faimă? Se spune că în timpul uneia din călătoriile sale în India, exploratorul Jean-Baptiste Tavernier (1605-1689) a sustras un diamant dintr-o statuie a zeului Rama Sita. Curând după ce l-a vândut regelui Ludovic XIV, Tavernier s-a ruinat și a plecat din nou în India, unde se afirmă că a avut un sfârșit tragic. Ludovic XIV ar fi purtat piatra o singură dată, murind la scurt timp după aceea. Conform unei alte povestiri, diamantul ar fi aparținut un timp ministrului de finanțe, Nicolas Fouquet, care a fost după aceea demis și închis pe viață. Ludovic XIV l-a oferit marchizei de Montespan, iar după acest dar marchiza a căzut în dizgrație. În ceea ce-l privește pe Ludovic XV, acesta nu a purtat piatra, dar a dăruit-o unei favorite, contesa du Barry, executată în 1793. La rîndul său, Ludovic XVI a purtat-o, apoi a oferit-o Mariei Antoaneta care însă a dat-o unei prietene, prințesa de Lamballe. Toți trei au avut aceeași soartă în timpul revoluției franceze: prințesa de Lamballe a fost ghilotinată în 1792, iar regele și regina un an mai târziu.

Toate aceste povestiri privind „Marele diamant albastru” sînt, desigur, interesante, dar au un singur cusur: sînt infirmate de realitatea istorică. Diamantul nu a fost furat de Tavernier, ci găsit în albia

Diamantul „Orlov” împodobește sceptrul împărătesei Ecaterina II

În p. 45: „Ochiul Timpului”, o mai puțin obișnuită bijuterie modernă, din diamante, rubine și email, creație a lui Salvador Dalí

unui rîu din India. Tavernier nu a murit în India, ci la Moscova, de o gripă banală și la respectabila vîrstă de 84 ani. Cînd a vîndut diamantul lui Ludovic XIV, în 1699, Fouquet se afla deja de șapte ani în închisoare, iar regele Ludovic XIV a trăit 46 ani, după ce a inclus în tezaur acest diamant. În 1672, „Marele diamant albastru” a fost încredințat lui Pitan, bijutier al regelui, care l-a tăiat în formă de

Diamantul „Hope”

în imă, reducîndu-l astfel de la 112 la 68,7 carate. Sub această formă a fost purtat, într-o simplă montură de inel, atît de Ludovic XIV, cît și de urmașul său. În 1749, a fost remontat, împreună cu un rubin celebru, în pandantivul unui ordin cavaleresc. Ordinele cavaleresci nu puteau fi purtate decît de bărbați, nici chiar regina nefăcînd excepție. Deci, Maria Antoaneta nu-l putea purta sau oferi altcuiva. Piatra a rămas astfel pînă în 1792, cînd a fost furată odată cu toate bijuteriile coroanei, căzînd în mîna unui oarecare Cadet-Guillot. Acesta și-a dus prada la Londra, unde diamantul a fost retăiat, ajungînd la 44,5 carate și dînd naștere la piatra care astăzi este cunoscută sub numele de diamantul „Hope”.

Fapt cert este că în 1830, un splendid diamant albastru, cîntărind 44,5 carate, a fost scos la licitație la Londra, fără a i se indica originea. A fost cumpărat cu 18 000 lire de bancherul Henry Philip Hope, de unde i se trage și numele actual. Diamantul a rămas în posesia familiei Hope pînă în anul 1908, cînd a fost vîndut sultanului Abdul Hamid II. Acesta l-a revîndut, în 1911, bijutierului parizian Pierre Cartier, de la care a fost cumpărat curînd de unul dintre magnații presei americane, Edward B. McLean, proprietarul ziarului *Washington Post*. Soția acestuia l-a purtat pînă cînd a murit, în 1947. Doi ani mai târziu, piatra a fost vîndută, pentru suma de 179 920 dolari, marelui giuvaergiu american Harry Winston. Acesta l-a păstrat timp de zece ani, iar apoi s-a hotărît să-l doneze Institutului Smithsonian din Washington.

În această hotărîre, un rol l-au jucat, poate, și alte legende care au fost puse în circulație în jurul diamantului, ca și unele coincidențe. S-a afirmat că familia Hope ar fi murit în sărăcie, că Abdul Hamid II a ucis-o pe favorita sa, Zobeida, căreia îi dăruise piatra. În același timp, în timpul războiului, în timpul plecării a făcut ca McLean să se înecă în naufragiul faimosului pachetot „Titanic”, în 1912. În lăgătură cu aceasta s-a spus că soția și nepoata lui s-au sinucis. Legende și

coincidențe tulburătoare. Dar ele au același mare cursur ca și superstițiile amintite mai înainte: sînt false. În realitate, familia Hope nu s-a ruinat cituși de puțin. Abdul Hamid II nu a ucis-o pe Zobeida, pentru simplu motiv că aceasta nu a existat. Singurul care a pățit-o efectiv, fără nici o legătură cu diamantul, a fost McLean, care a avut nefericita inspirație de a se îmbarca pe „Titanic”. Văduva lui a murit de moarte naturală. Darul lui Winston a fost făcut fără vîlvă. La 8 noiembrie 1958, Institutul Smithsonian a primit un mic colet postal, purtînd timbre în valoare de 2,44 dolari și asigurat pentru modesta sumă de 151 dolari. Înăuntru se afla „Marele diamant albastru”, cunoscut deja în toată lumea ca diamantul „Hope”. Astăzi, la adăpostul unei casete speciale, făcută din geamuri rezistente la gloanțe, poate fi privit în muzeul institutului. Nu a ucis pe nimeni și nici nu poate preinde noi „victime”.

O puternică escortă pentru... o cutie goală

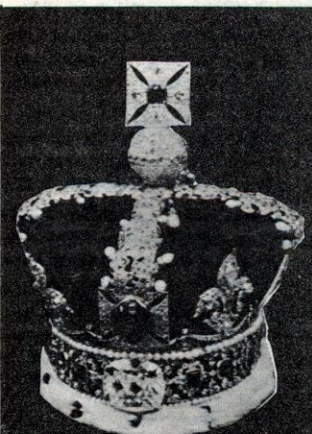
Cel mai mare diamant din lume a fost găsit în mina Premier de lângă Pretoria, la 26 ianuarie 1905, la ora 17. Măsura 10 cm lungime, 5 cm lățime și 6 cm înălțime... Cîntărea 3 106 carate (1,553 kg) și a fost botezat diamantul „Cullinan”, după numele orașului din apropierea minei respective. După formă părea să fie un fragment dintr-o piatră mai mare, ceea ce a făcut pe mulți oameni să speră că vor găsi piatra originală. Diamantul a fost achiziționat de guvernul din Transvaal, pentru coroana Angliei, cu suma de 750 000 dolari. În cadrul complexelor măsuri de securitate, cărora li s-a făcut o deosebită publicitate, cutia care trebuia să conțină diamantul a fost trimisă la Londra. Ea era însă goală. Diamantul „Cullinan” a fost expediat prin poștă cu un timbru de 3 șilingi. Pentru tăierea și prelucrarea lui au fost aleși frații Asscher din Amsterdam, despre care se spunea că sînt cei mai renumiți din lume. Sosiți la

„Cullinan I”, montat în sceptrul monarhilor britanici și ...

Londra, frații Asscher au fost primiți într-o audiență particulară de către regele Angliei, Eduard VII. În cadrul întrevederii s-a discutat despre enorma responsabilitate ce revenea slefuitorilor în prelucrarea pietrei. S-a hotărît trimiterea ei la Amsterdam, acțiune pentru care s-a recurs iar la o stratagemă menită să protejeze piatra contra unor eventuale furturi. Astfel, marina regală a furnizat o pu-

... „Cullinan II”, ce le împodobește coroana

ternică escortă pentru... o cutie goală ce traversa Marea Nordului. În același timp, unul din frații Asscher, cu diamantul în pardesiu, a călătorit incognito cu trenul și vaporul spre Olanda.

La Amsterdam, piatra a fost studiată timp de mai multe luni. Din cauza mărimii ei deosebite, sculele obișnuite în operația de tăiere nu puteau fi folosite și trebuiau realizate unele speciale. Deoarece „Cullinan” urma să fie despicat, tensiunile existente în cristal trebuiau să fie calculate cu precizie, o operație greșită putînd duce la distrugerea diamantului (despicarea făcîndu-se pe anumite planuri proprii unei fibre, asemănătoare „fibrei” unei esențe lemnoase). După ce lama specială de oțel a fost gata, au fost necesare cîteva zile pentru realizarea inciziei în formă de V în care să se așeze lama. La 10 februarie 1908, totul era pregătit. Unul din frații Asscher a fixat lama de oțel și a lovit-o cu putere. Lama s-a rupt în două, iar diamantul a rămas intact. Următoarele două încercări au avut același rezultat, dar, în final, piatra a fost tăiată exact în două, așa cum fusese prevăzut. Cele două părți au dat naștere apoi la 9 mari giuvaeruri, 96 briliante mici, în afară de un număr de fragmente totalizînd 9,5 carate. Cele 9 diamante principale se află în posesia coroanei engleze. Dintre ele două sînt importante: „Cullinan I” (530,2 carate), cel mai mare diamant din lume, care reprezintă o piatră în formă de pară cu 74 fațete, montată în sceptrul regal; „Cullinan II” (317,4 carate) cu 68 fațete, montată în coroana regală.

Dar care e cel mai mic diamant din lume? În anul 1930, pentru marea Expoziție universală, din orașul belgian Anvers, un specialist în tăierea diamantelor, Louis van den Broeck, a reușit, după mai multe încercări, să obțină o piatră de formă perfectă, cu 67 fațete și cîntărind 1/835 carate (0,00024 grame). Prelucrarea a durat trei luni și a necesitat sute și sute de operații. O astfel de performanță nu a mai putut fi repetată pînă astăzi.

Pe marginea unor articole apărute în revista noastră, ultimul fiind Un genocid de trei secole, de Serena Foglia, din nr. 3/1982, un grup de cititori ne întreabă: „Persecutarea unor femei acuzate de vrăjitorie a reprezentat o trăsătură caracteristică numai Bisericii catolice?” Răspunsul este nu. Iar dovada o furnizează articolul de mai jos. El se bazează pe datele conținute într-un studiu încorporat în lucrarea publicistului Frédéric Pottecher Les Grands procès de l'Histoire, vol. II, apărută anul acesta la Paris.

VRĂJITOAREA DIN GENEVA

Geneva, pe la mijlocul secolului XVII. A trecut abia cu ceva mai mult de un veac de când teologul francez Jean Calvin și-a impus varianta lui de Reformă în acest oraș elvețian. Începând din 1541, Calvin a devenit un conducător politic și religios atotputernic, manifestând un fanatism și o intoleranță împinse la extrem. Printre victimele lui se numără și medicul-teolog spaniol Miguel Servet, ars pe rug în piața principală a orașului, în 1553.

Cu exact 99 ani mai târziu, la 4 martie 1652, începe procesul Michelinei Chauderon, o spălătoreasă văduvă, în vîrstă de 50 ani. A fost arestată chiar în această după-amiază și cei care au ridicat-o au percheziționat cu de-amănuntul umila ei locuință. Ce căutau? Broaște, șerpi, unsori, prafuri, otrăvuri — pe scurt, întreaga farmacie a vrăjitoarelor. N-au găsit nimic din toate acestea. Ceea ce nu i-a împiedicat să o tirească pe biata femeie în fața tribunalei, imediat după arestare.

Judecătorul îi ia interogatoriul pe un ton tăios, ca și cum s-ar adresa unei criminale prinse în flagrant delict. Din răspunsurile „împincinatei” reiese că în urmă cu cinci ani a spălat rufe la o anume Pernette, fiica Elisabetei Royaume.

Nu cumva i-a mai făcut Pernettei și alte vizite după aceea? Nu cumva a ciocănit într-un cuțar și i-a spus Elisabetei că fiica ei se va face sănătoasă? Nu cumva a auzit demonii care sălășluiau în trupul Pernettei și care, văzînd-o, au strigat: „iat-o pe Micheline, stăpîna noastră”?

Buimăcită de torentul de întrebări, acuzata răspunde negativ fiecăreia dintre ele. Dar judecătorul continuă să vorbească și interogatoriul se transformă în rechizitoriu. Locul întrebărilor îl iau afirmațiile. De cum a intrat Micheline pe ușă, Pernette a căzut ca moartă, fără a mai fi în stare să se miște sau să mai scoată vreo vorbă. În schimb, au vorbit demonii, care au pretins pline, unt și sare pentru a o lăsa în pace pe fată. A vorbit și Micheline, care a interelat în italianește pe diavoleștile făpturi.

Degeaba protestează spălătoreasa. Degeaba se jură că nu știe o vorbă în italiană. Judecătorul o învinuiește că a aruncat deochiul în mai multe familii, că a ospătat cu mazăre, otrăvită pe o vecină, că a îmbiat pe altele să guste din „ciorba vrăjitoarelor”... A doua zi, începe defilarea martorilor, mai bine-zis a martorelor. Cele mai multe sînt cucoanele la care

a spălat cîndva Micheline Bernarde Dufour, de pildă este o personalitate de seamă, căci știe să citească și să scrie. Ea „își amintește” că, în urmă cu șapte săptămîni, Micheline a venit din nou la Pernette care, chinuită de draci, urla și se freca violent pe față. Fata a cerut spălătoresei să-i facă o supă pe care „s-o bem noi”. Noi, adică demonii din lăuntrul Pernettei.

Micheline se jură pe tot ce are mai sînt că nu a văzut-o de cinci ani pe fiica Elisabetei Royaume. Dar cum să reziste tăgăduielile ei afirmațiilor peremptorii ale unei cetățene de vază? La fel de incriminatorie este și depoziția Estiennei Bargoin, nevastă de pălărier. Ea relatează că într-un ajun de Crăciun a poftit-o pe Pernette la masă și, cînd i-a dat să mănînce, fata a aruncat farfuria în foc, i-a sărit de gît și a zgriat-o pe obraz. Ce dovadă mai bună că era posedată de diavol? Și cine alta putea s-o vrăjească decît Micheline? Cea de-a treia martoră, Jeanne Darlod, stă și mai sus pe scara socială — e fiica unui aristocrat. Într-o zi, Micheline a atins-o pe braț și de-atunci o doare locul. În altă zi, spălătoreasa a atins-o pe una dintre

fetele ei, care a zăcut două zile fără cunoștință.

Cam în același sens depune și Henriette Malbuisson. În urmă cu patru ani, pe când era încă lăuză, Micheline a venit la dînsa aducîndu-i două ouă și i-a sărutat pruncul. De atunci, acesta zace de lingoare.

In rarele prilejuri ce i se oferă, spălătoreasa pune și ea întrebări martorelor, care se fisticesc, se contrazic și chiar recunosc că au mințit în cutare sau cutare privință. Dar judecătorul retează cu brutalitate tentativele de disculpare ale Michelinei. Iar după martori urmează la rînd doctorii. Nu pentru a examina cazurile invocate în fața instanței, nu pentru a constata isteria Pernettei, neurastenia Bernardei sau febra infecțioasă a copilului Henriettei. Ci pentru o altă misiune. Conform instrucțiunilor emenate de la autoritățile Genevei, medicii trebuie să caute pe corpul acuzatei... însemnele Satanei. Doar se știe că slugile diavolului poartă stigmatul anume, puncte ale pielii și cărnii complet insensibile la durere. Se știe, pentru că așa au decretat-o părinții religioși ai urbei.

Ca experți ai tribunalului sînt desemnați meșterii chirurgi Louis Noël și Thabuis. Ei o dezbracă pe Micheline, o leagă la ochi și scot din trusele lor cîteva ace lungi și ascuțite. Cei doi specialiști scrutează cu atenție pielea acuzatei și, oriunde găsesc o aluniță sau o pată, înfig acele în carne. Micheline scoate strigăte de durere și, pe locul fiecărei înțepături, începe să curgă sînge. Deci acolo nu e vorba de amprente diabolice. Într-un târziu, Louis Noël găsește o pată de mărimea unui bob de lînt și vîră într-însa acul, la o adîncime de cîteva centimetri. Micheline țipă, se zbate, dar rana nu sîngerează.

E un fenomen perfect fiziologic pentru o zonă tegumentară, mai puțin vascularizată. Tribunalul consideră însă că define o probă zdrobitoare împotriva învinuitei.

Expertizele se prelungesc. Alți cinci medici ciuruiesc cu sulele lor miniaturale trupul nefericitei femei. Numai doctorul d'Aubigné, fiul vestitului poet Agrippa d'Aubigné, îndrăznește să susțină că examenul nu demonstrează vinovăția Michelinei. O altă echipă de specialiști, formată din doi chirurghi și ... un profesor de filozofie, descoperă (sau cel puțin așa afirmă în raportul lor) încă două stigmat care nu sîngerează. Aceiași experți fac o vizită Pernettei, pe care o găsesc în plină criză de isterie. Ea se rostogolește pe jos și, printre urlete înspăimîntătoare, repetă din cînd în cînd „Micheline e stăpîna noastră”. Curtea este edificată. Nu mai rămîne decît ca „vrăjitoarea” să fie supusă torturilor: pînă la urmă tot va mărturisi ea adevărul.

La 30 martie 1652, are loc prima ședință. Temnicerii au avut grijă ca acuzata să nu mănînce nimic cu cel puțin cinci ore înainte de a începe schingiuirea, pentru a evita orice risc de vomă. Căci judecătorul stă în imediata apropiere a inculpației, continuînd să o bombardeze cu întrebări. Nu-i așa că diavolul a însemnat-o? Nu-i așa că a simțit de fiecare dată cînd a fost stigmatizată? Nu-i așa că Necuratul o îndeamnă să tăgăduiască adevărul?

În ciuda spaimei, în ciuda chinurilor prin care a trecut și care o mai așteaptă, în ciuda istovirii fizice și morale, Micheline refuză să-și recunoască imaginara vină. Atunci călăul îi leagă mîinile la spate, i le prinde de o frînghie care trece printr-un scripete fixat în tavan și începe suplicii

estrapadei. Călăul trage de frînghie, femeia urcă încet și, cînd ajunge aproape de tavan, este lăsată să se prăbușească la pămînt. Zdrobită de durere, spălătoreasa recunoaște că în urmă cu un an, trecînd printr-o pădure din apropierea orașului, a zărit o umbră. O umbră sau diavolul însuși? Doar o umbră. Și ce-a spus? N-a spus nimic.

Tortura se reia de la capăt. O dată, de două ori, de trei ori... Capacitatea de rezistență a femeii scade pe măsură ce schingiuirea progresează. Judecătorul vrea mărturisiri cu orice preț și Micheline, cu încheieturile mîinilor, ale coateilor și ale umerilor dislocate, își dă seama că numai mărturisind va putea pune capăt oribilei torturi.

Aceasta durează trei zile încheiate. Trei zile în care mintea din ce în ce mai înțepată de durere a femeii se străduiește să născocoască detalii extravagante pe care i le solicită judecătorul: diavolul i-a apărut în chipul unui măgar, i-a dat prafuri otrăvitoare, a ajutat-o să-și deoache clientele ș.a.m.d., ș.a.m.d. Totuși, din cînd în cînd, sentimentul nevinovăției se arată mai puternic: în procesul-verbal, mărturisirile alternează cu protestele, cu disperatele încercări ale acuzatei de a respinge monstruoasele învinuiri ce i se aduc.

La 3 aprilie 1652, Micheline Chauderon este condamnată la moarte, dar, în marea sa clemență, tribunalul a hotărît să nu fie arsă de vie. La 6 aprilie, ea este dusă la capătul orașului, la poalele unor coline, unde o așteaptă spinzurațoarea. Abia după aceea, trupul ei este dat pradă flăcărilor. Așa piere ultima femeie executată pentru „vrăjitorie” de calvinismul din Geneva.

SAMU FÉNYES — un antirevizionist condamnat la moarte de horthyști

LIVIA DANDARA

În ziua de 29 noiembrie 1933, pe masa de lucru a lui Nicolae Titulescu a ajuns un dosar pe coperte cărula se găsea scris: Dr. SAMU FÉNYES, revista Uj MAGYAROK, București.

Revista Uj Magyarok, în traducere românească Ungurii noi, era la al treilea număr; apăruse cu aprobarea guvernului național-tărănist (Al. Valda-Voievod), directorul ei fiind recomandat de profesorul clujean Ștefan Mețes. După venirea, în noiembrie 1933, a național-liberalilor la guvern (I.G. Duca), Samu

Fényes supunea revista și activitatea sa atenției ministrului român de externe. Acest demers l-a făcut pe Titulescu să ceară informații colaboratorilor săi, pentru a fi în cunoștință de cauză. Așa au început să se adune fiilele unui dosar — îmbogățit ulterior de funcționarii departamentului presei din cadrul Ministerului afacerilor externe — care cuprindea episoade din destinul unui democrat din Ungaria, ajuns în pribegie prin România anilor 1933-1937.

Născut în 1863, la Košice (R.S. Cehoslovacă), Samu Fényes își dobândise renume în Ungaria antebelică ca jurist-penalist, cit și prin talentul de orator și cunoștințele sale în probleme de doctrină economico-socială; era cunoscut ca autor dramatic, dar, mai ales, prin căruțul cu care militase pentru mari reforme democratice, în special cea agrară, în anacronicul Imperiu habsburgic.

După instaurarea regimului horthyist în Ungaria, aristocrația și marea burghezie reacționară maghiară au declanșat o cruntă teroare împotriva așa-numitelor „elemente distructive”, învinuindu-le de pierderea războiului, dar, mai ales, de deznodământul acestuia, adică destrămarea imperiului și formarea sau desăvârșirea statelor naționale în centrul și sud-estul Europei.

În Ungaria, după înfrângerea revoluției sfaturilor¹ și instaurarea regimului horthyist, comunistilor, socialiștilor, radical-democraților, elementelor progresiste li s-au intentat procese, soldate cu grave condamnări sau expulzări. Printre cei persecutați de regimul horthyist s-a aflat și

Samu Fényes. În 1920 a fost arestat la Budapesta și, în 1921, expulzat din Ungaria; în 1935 a fost condamnat la moarte, în contumacie, pentru propagandă antirevizionistă desfășurată în anii exilului.

Mai întâi la Viena, apoi la Uzhorod, în Cehoslovacia, apoi la București, Fényes a condus și editat *Uj Magyarok*, amintita revistă care a combătut profund argumentat propaganda revizionist-horthyistă, militând totodată pentru colaborarea leală a minorităților maghiare (cum se spunea în epocă) cu popoarele din statele naționale în care se aflau integrate după 1918.

Într-un *Memoriu*, înaintat autorităților române în 1934, el aprecia că revizionismul a devenit un pericol pentru România, nu pentru că maghiarii de aici ar fi fost iredențiști. „Tărănimea și clasa muncitoare, meseriași, comercianți, reprezentând 90 la sută din minoritatea maghiară [din România], nu doresc să revină sub stăpânire maghiară”, fiind „credincioși, loiali și la nevoie vor apăra acest pământ, cu singele și prețul vieții lor”.

În privința situației externe, la fel ca alți contemporani ai săi, Fényes vedea lucid în

Germania nazistă și Italia fascistă, în dictaturii Hitler și Mussolini principalii instigatori și promotori ai politicii revizioniste, de agresiune, susținători ai unei „Osteurope” sub dominație maghiară, dar subordonată puterilor fasciste.

Argumentele *pro* și *contra* revizuirii frontierelor stabilite prin tratatele de pace de după primul război mondial erau analizate de Samu Fényes, care trata cu obiectivitate structura istorică veche și cea postbelică a Ungariei, supunând unui examen critic falsificările și denaturările tendențioase, recomandând elaborarea și publicarea unor studii lămuritoare, pentru justa informare a opiniei publice naționale și internaționale. În acest sens, el a publicat în revista *Uj Magyarok* (noiembrie 1933) un articol în care, pornind de la studierea citorva cotidiane ale Partidului Național Maghiar din România (*Keleti Újság*, *Brassoi Lapok* ș.a.), ajungea la concluzia că, fără a propovădui fățiș sau explicit iredenționismul, neputându-se adresa cu lozinca „Înapoi la Ungaria”, ziarele respective vehiculau totuși idei de inspirație revizionistă. Cine, în Transilvania, ar fi urmat îndemnul de reve-

¹ Magazin istoric nr. 3/1969, 3/1979.

Coperta revistei Uj Magyarok, editată la București de Samu Fényes

nire la vechea stăpînire?, se întreba Fényes. Secuii, „care au fost odinioară garda de frontieră a patriei la granițele cele mai expuse și care, conform legii și hrisoavelor domnești și regești sigilate, ar fi fost stăpîni pămînturilor lor, [pămînturi] pe care [prin alte] legi și hrisoave sigilate [li] le-au rupt însă veșnic lăcomia clasei aristocratice?” Țăranii maghiari, exploatăți secole de-a rîndul? Românii, care nu mai puteau fi ademiniți cu „binele” ce l-au avut în Ungaria milenară? „Colegi, confrăți, scriitori — conchidea Fényes — arătați-mi un singur exemplu din istorie cînd, după 1 000 de ani de conviețuire, au vrut popoarele înfrățite să se despartă”.

În anii 1933-1934, Istvan Bethlen, fost prim-ministru în perioada 1921-1931, a întreprins un turneu de conferințe în Anglia, străduindu-se să prezinte problema Transilvaniei ca pe o „chestiune europeană”, ce trebuia rezolvată prin revizuirea Tratatului de pace de la Trianon.

Studiul lui Fényes, intitulat *Rolul jucat de Ștefan Bethlen la Londra*, a fost o ripostă fermă, bazată pe documente, în majoritate maghiare, la adresa denaturărilor și afirmațiilor tendențioase pe care fostul prim-ministru maghiar le propagase în conferințele sale. Fényes arăta, în primul rînd, ceea ce „uitase” conferențiarul, și anume că, la venirea ungarilor, românii se aflau de mult în Transilvania¹; că ei, ca și slovacii sau croații, „au trăit aproape o mie de ani împreună în Ungaria, însă poporul maghiar — înțeleg oligarhia — în curs de o mie de ani n-a fost în stare să și-i apropie, ci i-a umplut pe toți de ură, așa că au dorit cu toții să plece”. Demascînd aserțiunea lui Bethlen despre „imigrarea” Țirzie a românilor — fapt răstălmăcit din absența lor din uniunea ungaro-secuiano-săsească încheiată după înfrîngerea răscdalei iobagilor de la Bobilna —, Fényes arăta că fostul demnitar maghiar „uitase” să spună că atunci exista în Transilvania și o *patra națiune* —

ferințele sale, Fényes conchidea: „Magnații maghiari, prin cîrjele lor aliate — Mussolini și Hitler — și-au luat nasul la purtare... Oligarhia aceasta maghiară nu speră ajutor și nu poate avea continuitate decît în cercul fascist, și acest cerc, cu cît strigă mai tare „pace”, cu atît dorește mai mult războiul”.

În 1935, în Editura „Excelsior” din București, Samu Fényes a tipărit studiul intitulat *Ungaria revizionistă*, în care a sintetizat constatările sale convingeri antirevizioniste. Salutînd apariția cărții, Gib Mihăescu (*Izbinda*, 24 mai 1935) arăta că autorul lucrării „dovedește, cu text riguros de cronică ungurească, aborigenitatea românilor din Ardeal și venirea ulterioară a ungarilor în aceste locuri”, dovedește „caducitatea tuturor minciunilor sfruntate ale contelui Bethlen în străinătate, pe care le scutură bucată cu bucată, pînă la completa lor nimicire”.

Convingerile democratice, antirevizioniste ale lui Samu Fényes l-au condus spre concluzia justă că atîta timp cît „va fi la putere oligarhia, [aceasta] va amenința vecinii; pe dată ce... se va elibera, poporul maghiar va fi un puternic sprijin al păcii”.

Anunțînd moartea acestui dirz antirevizionist — survenită la 5 septembrie 1937, într-un sanatoriu din Viena — ziarul *Universul* amintea opiniei publice că Samu Fényes fusese condamnat la moarte (în contumacie), de către magnații de la Budapesta, pentru că scrisese și publicase în ungurește faimoasa carte *Ungaria revizionistă*. El nu avea să mai apuce tragedia noului război mondial, în care pretextele revizioniste s-au constituit în motivație de agresiune, dictat și cîtotipie.

Privite în contextul epocii, activitatea și poziția lui Samu Fényes se integrează luptei forțelor revoluționare, democratice, progresiste care, în perioada interbelică, s-au ridicat cu toată hotărîrea împotriva politicilor agresive a statelor revizioniste și fasciste, împotriva învrăbirii naționalităților, pronunțîndu-se pentru o politică de pace și colaborare între popoare.

cea română — și o a *cincea confesiune* — cea ortodoxă, dar că ele nu erau recunoscute oficial. Mai mult, preciza el, numărul românilor era mai mare decît al celorlalte trei națiuni, luate împreună.

Pe ce se baza aprecierea făcută de Bethlen cu privire la „incapacitatea” politică a românilor, cînd — sublinia Fényes — „cele două principate române desconsiderate au făcut o carieră istorică cu mult mai mare decît Ungaria magnaților? Acest popor necultivat și boierimea lui fără rutină politică”, fiind loviți, în secolul XV, de invazia otomanilor „au rezistat și i-au înfruntat, pe cînd statul maghiar s-a prăbușit definitiv, în somn de moarte, pe 300 de ani, pe Cîmpia de la Mohacs”. Cum se putea face o astfel de apreciere — se întreba autorul studiului amintit —, cînd urmașul unui român a ajuns pe tronul Ungariei, făcîndu-se cunoscut prin marile sale realizări politice și culturale? „Acest nepot de valah [Matei Corvin] este singurul într-o serie de cîțiva zeci de regi maghiari care, la mijlocul secolului XVI, și-a trimis agenții peste tot pămîntul, pentru ca, prin operele adunate de ei, să realizeze în Ungaria o bibliotecă fără pereche în lume...”²

Referindu-se la scopurile urmărite de Bethlen prin con-

¹ Este vorba despre biblioteca Corvina (*Magazin istoric*, nr. 7/1982). Samu Fényes a scris și o piesă de teatru despre Matei Corvin, în care acesta este prezentat ca un monarh epic al Renasterii. (Vezi și *Magazin istoric*, nr. 7/1967 și 9/1977).

² *Magazin istoric*, nr. 9/1978, 11/1981.

noiembrie
1932

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● Societatea Imperială engleză de luptă în contra cancerului alege membru pe doctorul român Aurel Babes, agregat universitar, pentru lucrările sale științifice în domeniul cancerologiei și pentru activitatea sa în lupta contra cancerului. Această alegere dovedește de câtă cinste se bucură în străinătate unul din oamenii noștri de știință. (2 noiembrie)

● Compozitorul D. Șostakovič și-a terminat noua sa operă Lady Macbeth din Mcensk, care se va juca la Teatrul Mare din Moscova. (5 noiembrie)

● Toate animalele aduse în două trenuri cu 88 vagoane ale circului Kludsky sînt destinate să rămîna definitiv în București pentru întemeierea unei frumoase grădini zoologice. Iată ce declară Rudolf Kludsky, proprietarul circului: „În deplin acord cu fratele meu, ne-am hotărît să dăruim — fără nici o rezervă sau pretenție din partea noastră — statului sau comunei București — toate animalele circului, pentru destinația unei grădini zoologice, care cred că ar putea deveni una din cele mai frumoase din lume“. El adaugă: „atîteu cît și fratele meu Carol, care este născut la Timișoara, avem o deosebită dragoste pentru România. Sîntem în legătură strînsă cu diferite persoane de aici și am dorit a ne stabili definitiv la București“. (6 noiembrie)

● Un grup de publiciști și scriitori semnează un protest intitulat Pentru libertatea scrisului: „Lui Panait Mușul, agenții poliției l-au ridicat din tipografie ediția întreagă a unei cărți. Pretextul invocat este caracterul tendențios pe care l-ar avea publicația (o carte despre U.R.S.S.). Socotim că actul poliției este și inutil și periculos. Inutil pentru că nu înțelegem ce folos poate aduce celor ce l-au ordonat ignorarea starilor exacte din republica de la răsărit; periculos pentru că înseamnă instituirea pe deasupra lecilor a unei cenzuri brutale și fără răspundere asupra muncii scriitorilor“. Printre semnatarii:

Semn al instabilității politice, cel de-al doilea guvern național-tărănesc format la 20 octombrie este — cum am arătat și în numărul trecut al revistei — al cincilea cabinet ce se constituie în numai doi ani și patru luni de la venirea lui Carol II ca rege al României. Va avea el o viață lungă? Sub titlul *Partidul Liberal pornește acțiunea de răsturnare*, ziarul *Dimineața*, de pildă, din 17 noiembrie, publică o relatare despre ședința comitetului executiv al partidului, cu ample extrase din cuvîntarea lui I. G. Duca: „V-am convocat pe dv., conducătorii tuturor organizațiilor noastre județene, pentru a avea un schimb de vederi în scopul de a continua cu toată energia lupta pentru o cît mai neîntîrziată răsturnare a actualului regim. Guvernul național-tărănesc poate fi cu drept cuvînt numit guvernul tuturor neputințelor și al tuturor aminărilor“¹. Așadar, un nou guvern?

Bădăcin și Valea Seacă“. Două comune transilvănene sau, cum scrie ziarul *Adevărul*, din 10 noiembrie, „două popasuri care au dobîndit celebritate printr-un element inert și static: izolarea“. Pînă cu puțin timp înainte de a forma guvernul de la 20 octombrie, Iuliu Maniu, după ce și-a anunțat hotărîrea de a se retrage de la șefia P.N.T., și, în general din viața politică, s-a autoizolat o vreme la Bădăcin. În toată această perioadă, presa vremii a evocat deseori numele localității. Acum este la modă Valea Seacă, iar cel care a adus-o în actualitate este tot un lider al P.N.T., Al. Vaida-Voievod. Președinte al guvernului anterior, Vaida a refuzat orice loc în cabinetul format de Maniu și s-a retras în localitatea amintită. „Cum toate principiile — scrie ziarul amintit — au pentru d. Vaida o singură consecvență, loialitatea, d-sa a plecat minios de la Sinaia [în ziua formării guvernului] fiindcă se clătinaș ceva pe această undă în biroul partidului“.

Ce face Vaida-Voievod la Valea Seacă? Dacă ar fi să credem ce spune el însuși într-un interviu apărut tot în *Adevărul*, de astă dată din 20 noiembrie, așteaptă... pensia:

„— Nu participai la desbaferile parlamentare?

— Ce să fac? Să stau de vorbă pe culoarele Camerei sau să discut cu gazetarii? Am dreptul și eu la o pensie.

— Dar în cazul unei interpelări care vă pune în cauză?

— Interpelările se adresează guvernului și prin urmare acesta trebuie să răspundă.

— Nu veți participa nici la discuția reformei electorale?

— Să vedem întîi proiectul. Deocamdată modificarea o cunoaște numai d. Maniu.

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întîrzierile de text în extrasele preluate din ziarele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, scrierea din original.

Populația din București și Ploiești demonstrând, în urmă cu cinci decenii, pentru pace, împotriva războiului și a revizionismului

— Și nu se poate ști, nici măcar principal, dacă se menține ori nu prima?

— Prima? E bună pentru cei care nu vor să se obosească în campania electorală. Stai tihnit acasă și îți vine mandatul pe tipsie“.

Marti 15 noiembrie are loc deschiderea „cu obișnuita solemnitate — cum scriu ziarele — a sesiunii de toamnă a Adunărilor Legiuitoare“. „Obișnuita solemnitate“ este descrisă astfel de către Tudor Teodorescu-Braște într-o însemnare apărută în *Adevărul* din 16 noiembrie: „Cam frig astăzi! De aceea, poate, și figurația cam redusă la spectacolul de dimineață. Redusă — și pe trotuare. Redusă — și în tribune. Pe culoare, foarte puțină animație. S-ar părea că nici parlamentarii nu s-au grăbit să vină. Mai ales senatorii — foarte puțini. Sala pașilor pierduți se populează cu generali. Mozaicul uniformelor oferă ochiului o priveliște interesantă. D. Gr. Iulian se strecoară, discret și primejdios, ca o insinuare. D. I. G. Duca distribuie surisuri și se fixează lângă d. Gr. N. Filipescu, cu care discută îndelung. D. Franasovici poartă de-a lungul incintei un profil de tinăr cancelar. D. Oct. Goga evoluează ușor printre grupuri. Lipsește d. mareșal Averescu. Lipsește și d. dr. N. Lupu. Garda de fier — care nu s-a fixat încă asupra unei uniforme — aduce în incintă o cămașă verde și un suman rural. Miniștrii și subsecretarii de stat apar pe rând. Probabil ca să nu se vadă cît de numeroși sînt. D. Armand Călinescu cel dintîi. D. Mirto îndată după d-sa.

M.S. Regele. Lîngă rege, voievodul Mihai cu mica lui uniformă de caporal. Apoi curtea. D. general Condescu. La sfîrșit, d. Mocioni care are — și d-sa — o uniformă. Mesajul. Prima frază: criza. Apoi literatura obișnuită, începînd — firește — cu ridicarea clasei țărănești.

S-a sfîrșit. Lumea se împrăștie. Fracurile trec printre uniforme, uniforme prin fracuri.“

Pe ordinea de zi a Parlamentului se află probleme privind politica externă a țării, organizarea viitoarelor alegeri, fiscalitatea excesivă la sate, manifestațiile șovine organizate de elemente ale extremei drepte. Ca de obicei, în timpul dezbaterilor, nu lipsesc momentele de tensiune, de confruntări și reproșuri, violențele de limbaj. Dar, se cuvine subliniat, că, în dese cazuri cînd este vorba de interese fundamentale ale țării, majoritatea parlamentară formulează opinii clare și ferme. Ales, în ședința din 15 noiembrie, președinte al Camerei Deputaților, Ștefan Cicio-Pop subliniază, de exemplu, în cuvîntul său: „Astăzi dacă s-ar ridica vreun glas împotriva integrității țării noastre, să se spună de aici, din Parlament, că Țara Românească

Cronică măruntă

D. Bagdasar, Radu Bourcann, Searlat Callimachi, Eugen Jhebeleanu, Mircea Grigorescu, Alexandru Sahla, Petru Comarnescu. (7 noiembrie)

● Universul publică un instantaneu pe un peron al portului Galați, din dimineața zilei de 6 noiembrie 1921: postul împărat al Austro-Ungariei, Carol IV de Habsburg, soția sa Zita și suita, escortați de militari englezi, care au sosit cu un tren, îndreptîndu-se spre elhel spre a se imbarca pe vasul „Prințesa Maria“. Postul împărat se afla în drum spre Insula Madera, unde fusese exilat, odată cu prăbușirea monarhiei sale multinaționale. (10 noiembrie)

● D. profesor F. Ștefănescu-Goangă a fost confirmat rector al Universității din Cluj pe termen de 5 ani. (12 noiembrie)

● Asociația mutilaților de ochi din Franța, pusă sub patronajul fostului președinte al Franței, Gaston Doumergue, a cerut Elenel Văcărescu să consacre acestora un mic poem din vînzarea cărului s-ar putea mări bugetul Institutului. Poemul scris de Elena Văcărescu a fost vîndut, aducînd un câștig de 80.000 franci, urmînd să se vîndă în continuare.

● Universul publică o amuzantă relatare a unui actor german, Fritz Brentano, despre împrejurările în care acesta l-a cunoscut pe I.C. Brătianu. O relatare care — cum apreciază ziarul — dervă-luie „o trăsură necunoscută din viața“ omului politic român și din care reproducem cîteva fragmente, cu unele mici corecturi stilistice pentru o mai bună cursivitate a textului: „Într-un seer de prietenii se leacă într-o seară o conversație foarte animată asupra chestiunilor orientale. Era firesc ca pe atunci să nu se poată duce o asemenea discuție, fără a nu se pomeni de ruși, de englezi, de turci, de români. În special fu comentată pe larg Pacea de la

¹ Este vorba de prima electorală, prin care, potrivit legii electorale din 1926, partidul care intrunește cel puțin 40% din voturi capătă o primă majoritară. Vezi și *Magazin istoric*, nr. 7/1982.

noiembrie
1932

De la Cîrc la Grădina
zoologică

Cronică mărunță

San-Stefano: se vorbi de nerecunoștința politică rusească față de România, care s'arise necondiționat în ajutorul rusilor; se pomeni de singele vărsat de români pe pămîntul Plevnei și de trupurile bravilor români ce umpluseră șanțurile redute. Discuția trecu apoi la cel vii, la domnitorul Carol și, în special, la sfetnicul său, I.C. Brătianu¹. Între altele, continuă autorul, se pomeni și de înfățișarea fizică a omului politice român. „Unii susțineau că-l văzuseră fotografiat, într-un ziar, cu barbă, alții susțineau contrariul, fiecare menținându-și părerea cu atita îndrăzneală încît nu se mai înțelegea nimic. În toată discuția intervenii și eu, zicînd că pe vremea cînd frecventam pe I. C. Brătianu, acesta nu purta decît mustați marle. Fu o lovitură de teatru. Devenii dintr-o dată centrul conversației și o ploaie de întrebări mă năpădi:

— Al vorbit eu Brătianu! Imposibil. Cînd? Unde? În ce scop? Glumești! Din toate părțile curgeau întrebările. Nu mă lăsară în pace, pînă ce nu le povestii împrejurarea, în care președintele Consiliului de Miniștri român a jucat rolul providențial pentru elita artiștilor ambulanți².

Aflîndu-se în anul 1865, împreună cu un coleg de teatru, pe nume Emden, în orașul german Düsseldorf, Brentano și tovarășii săi, lipsiți de mijloace materiale, trăiau, în așteptarea unui angajament, zile grele. Mesaj frugal, chirie neplătită. „Într-o asemenea dispoziție sufletească, ne desășam tocmai cu apă-zisă enfa cu lapte, cînd intră factorul (așteptat zilnic cu mare nerăbdare) pe ușă și îmi întinse o scrisoare voluminoasă. Înalte ca factorul să îl lești, eu și deschiseli plicul și fui atît de mirat de conținutul scrisorii încît căzu amestec pe pat.

Ce se întimplase? Eu bănuial vreun angajament, iar în locul acestuia țineam în mînă, tremurînd de emoție, trei bancnote de o mie de franci francezi, bancnote noi nouțe, așa cum le zărlisem

numai dreptul său și l-a cucerit, că ea și-a împlinit o dreptate istorică, după cum au zis nemții [sașii] cînd au aderat la unire. Și s-a dovedit că a fost țara libertăților și că pe cei oprimați și persecutați în țările lor i-a primit în sinul ei, păstrîndu-le și apărîndu-le conștiința. Nu are nimeni de ce să dorească să iasă din cadrele acestei țări, pentru că ea este prea frumoasă, prea mîndră și promite prea mult pentru ziua cînd vom trece și noi peste greutățile acestea, pe care eu le consider vremelnice și peste care cu siguranță vom trece³.

În același spirit vorbesc, în diversele luări de cuvînt, și alți deputați. În ședința Camerei din 24 noiembrie, scriitorul Victor Eftimiu, ales deputat din partea Partidului Țărănesc-Democrat, aduce un elogiu înaltelor trăsături morale ale poporului român, iubitor și apărător al păcii. „Românul n-are un trecut de vitejie ofensivă, de cuceriri violente; el n-a încălcat niciodată teritoriul nimănui. Victoriile sale au fost totdeauna defensive și, astăzi, acest patrimoniu de pacifism este cel mai strălucit certificat pe care îl poate avea un popor⁴.

Un episod semnificativ privind poziția majorității covârșitoare a parlamentarilor se petrece în ședința din 29 noiembrie a Camerei Deputaților. În timp ce un deputat aflat la tribună condamnă atacurile antisemite din publicațiile organizației extreme Liga Apărării Național Creștine¹—condusă de A.C. Cuza—G.A. Cuza, fiul acestuia, și un alt deputat cuzist sar la bătaie. Camera înfierează cu vehemență această atitudine și, la propunerea Comisiei de disciplină, lui G.A. Cuza i se interzice participarea la viitoarele 20 ședințe ale Camerei.

Împlinirea a zece ani de la instaurarea dictaturii fasciste în Italia prilejuiește presei democratice din România semnificative comentarii. Iată un fragment din articolul intitulat *Zece ani de bluff fascist* apărut în *Adevărul*, din 2 noiembrie: „Dacă fenomenele ce se conturează pe ecranul vieții politice a Italiei și Germaniei nu s-ar privi numai printr-o prizmă sentimentală, ci prin una politică și rațională, desigur că nici fascismul și nici hitlerismul n-ar putea însemna, pentru nimeni, un ideal de renovare spirituală și social-politică. Pentru oamenii decલાસati însă, principiile perimate au format totdeauna alimentul cel mai adecvat organismului lor intelectual².

Criza economică apasă tot mai greu asupra bugetelor celor cu venituri modeste. Implicațiile sînt multiple. Iată, de exemplu, ce probleme creează—cum scrie *Adevărul* din 6 noiembrie—în privința procurării uniformelor școlare: „Un ordin circular al Ministerului de instrucțiune publică fixează fasonul și culoarea uniformelor școlare—obligînd pe fiecare elev să se echipeze de la chipu pînă la ghețe. Altfel i se interzice frecvențarea liceului. Și înainte de război și în perioada postbelică—o astfel de măsură era prea severă. Astăzi însă ea e dezastruoasă.

¹ *Magazin istoric*, nr. 11-12/1973.

D. Culberston, fostul ministru al Statelor Unite, a fost primul care a făcut o călătorie cu barca cu motor pe Dimbovița și Argeș, din București la Oltenești (text și foto din *Realitatea* ilustrată)

Cînd fiecare om de-abia își ține existența — de unde bani pentru uniforme? O lipsă atât de mare e-n țară, încît chiar cei ce pot face față unora dintre îndatoririle școlare — taxe, cărți, uniforme etc. — nu sînt în stare să le satisfacă pe toate“.

Presa aduce, în același timp, numeroase informații despre ravagiile pe care criza le face în diverse țări ale lumii. Săptămînalul *Sînga*, de exemplu, publică o apărută de curînd, scrie: „O statistică pe care o credem binevoitoare fascismului afirmă că în Italia s-au numărat la 31 octombrie anul acesta 956.357 șomeri. La 31 septembrie, cifra era de 949.499. După cum se vede, progresia aceasta este cu totul de natură să ne edifice asupra Italiei fasciste. Milionul de șomeri hrăniți de Mussolini cu vorbe goale au dreptul să strige în obrazul fascizanților de pretutindeni adevărul asupra regimului corporatist“. Un alt ziar, *Dimineața*, din 8 noiembrie, sub titlul *Șomajul în lumea întreagă. Situația mai critică decît anul trecut*, scrie: „Statisticile oficiului internațional de muncă de la Geneva arată pentru lunile iulie, august și septembrie al acestui an în toate țările o sporire generală a șomajului față de anul trecut. Germania număra în septembrie 5.261.000 oameni fără lucru față de 4.214.765 în septembrie 1931.

Semnificativă pentru criticile tot mai insistente care se aude la adresa regimului este și următoarea notă apărută în *Adevărul*, din 3 noiembrie, la rubrica *Glose politice*: „Lista comunistilor primejdioși s-a mai completat cu un nume: P. Andrei, profesor universitar și subsecretar de stat. Operația fixării d-lui Andrei în rîndurile comunistilor aparține întreagă oficiului Partidului Liberal. Dovadă adevădarea d-lui Andrei la concepția Moscovei. *Viitorul* o desprinde din cuvîntarea rostită la Cîmpulung de către subsecretarul de stat de la instrucție, pe ocazia unei adunări generale a Partidului Național-Tăranesc din fiulul d-lui Mihalache. Așadar, d. Andrei e comunist. Sentința e dată. Care sînt temeiurile acestei sentințe? Faptul că d. Andrei a vorbit de două luni între care oscilăm: lumea veche, de care nu ne putem despărți, și lumea nouă, în care nu îndrăznim să intrăm, pentru că nu este încă deslușită. Așadar din constatarea critică a unei mari probleme sociale și politice, a unei crize cum de puține ori a cunoscut istoria lumii, *Viitorul* deduce pur și simplu că d. Andrei e comunist. Cum rămîne însă cu d. Duca și el un spirit critic, care într-o declarație de mare importanță politică a vorbit despre situația gravă care în mod fatal ridică întrebarea dacă însăși bazele societății burgheze nu sînt atinse?“

Ce oferă instituțiile cultural-artistice bucureștenului de acum cinci decenii? Teatrul Național, de exemplu, are, în repertoriul său piese de rezistență din dramaturgia universală și românească. Între acestea, *Hamlet*, *David Copperfield*, după romanul lui Dickens, *Înșir-te Mărgărite* de Victor Eftimiu și, în premieră, *Titanic vals*, al lui Tudor Mușatescu. Universitatea liberă anunță un bogat program de conferințe, multe dintre

Cronică mărunță

de multe ori în vitrinele agențiilor de schimb. Băgai mina în plic și mai găsi și o scrisoare. Altă surpriză. Un scris mărunț și elegant, dar într-o limbă cu totul necunoscută. Mă uitai mai bine la adresă. Visul dispăru dintr-o dată, castelul clădit într-o clipă se prăbșuși tot atît de repede! Scrisoarea nu era adresată mie. «Monsieur I. Brătianu, Düsseldorf» era scris pe plic, pe care mai putui descifra și ștampila poștei: București. Se făcu lumină. I.C. Brătianu era delegatul român trimis în Germania să aducă un prinț străin și care trase împreună cu alți doi delegați cu casa de Hohenzollern în scopul de a oferi coroana României prințului Carol. Brătianu-Brentano! Eroarea era posibilă, foarte neplăcută, însă, pentru mine; dar și mai neplăcută pentru bătrînul factor, care stătea înmărmurit lîngă ușa și se holba la scrisoarea violată.

— Ce mă faci! Interpușe tăcerea factorul.

— Ducl scrisoarea la adresă, răspuse scurt Emden. Românii au tras la hotelul Breidenbacher Hof.

— Dar e deschisă, violată, se tîngu bătrînul. Eu nu mă dau, răspuse factorul; cum voi putea explica violarea scrisorii! Dacă aude cel de la poștă, mă dau afară.

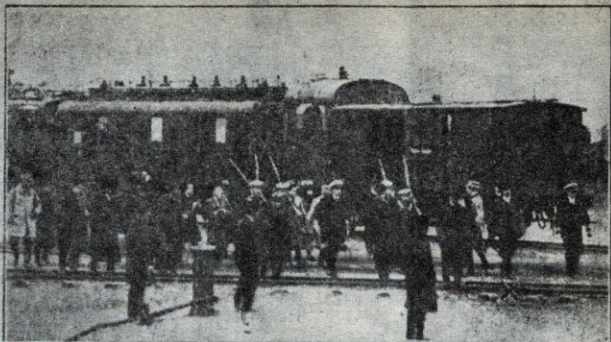
— Bine, o să mergem cu d-ta și vom explica lucrurile, bineînțeles dacă românul va vorbi nemțește sau va înțelege franțuzeasca noastră cam șleohă-pă sau cîteva boabe englezește. Dar, povestește artistul german, „trebua să reprezentăm clasa actoricească germană cu cîinste și aceasta n-o puteam face decît în frac, dar fracul era înecuit“. După tratative cu proprietăreasa pentru a obține frăcurile din garderoba confiscată pentru neplata chiriei, cel doi se prezintă la hotelul unde trăsesse Brătianu.

— După ce trecură primele formalități și după ce ne întrebă foarte politicos ce dorim — cu accent, dar o nemțească corectă astfel că n-am mai fost obligați

noiembrie
1932

Un ex-împărat sub
escortă ultimul
monarh austro-ungar
îmbarcându-se în
portul Gălești pentru
insula exilului său,
Madara

O FOTOGRAFIE ISTORICA

Cronică mărunță

să ne frîngem limbile cu franceza — cu explicul scopul vizitel. La început se cam întuneca la față, mai ales cînd factorul îi predă plicul violat, dar după ce Emden îl povestește cu mult spirit senzația ce făcuse asupra noastră conținutul scrisorii, neplăcerea cu care ne despărțim de bancnotele albastre, răcite la dîmă artiști ce nu-și achitaseră chiria cu lunile și care o clipă se crezuseră nababi, frica factorului, tată a 13 copii, ce se vedea concediat, domnul Brătianu începu să ridă cu hohote. Factorul fu asigurat că nimeni nu va afla de violarea scrisorii și căpătă pe deasupra și un bacșiș bun; pe noi, însă, diplomatul român ne întrebă înăoia oră, făcîndu-ne foarte abili să mărturisim micile noastre neacazuri, chiar și afacerea cu garderobul, care-l amuză grozav.

Cînd ne luarăm rămas bun de la el, trebui să-i promitem solemn că vom veni seara la un mic supeu, cînd urma să facem cunoștința celorlalți delegați români.

Seara respectivă s-a terminat spre mîntuirea tuturor; românii erau oameni foarte veseli și excelenți comensali. Un singur lucru ne-a cam stîngherit. Brătianu insistă să dăm cîteva probe din arta noastră și nu se astîmpără pînă ce Emden nu recită o poezie și eu un monolog.

A doua zi dimineață, gaza le aduce o scrisoare. „Deschileți plicul. În clipa înăoia cînd văzu conținutul mă uita repede la adresă; nu, de data aceasta nu era nici un dubiu „Monsieur F. Brentano, Düsseldorf, cu toate că scrisoarea conținea iar bancnote. E drept că la cel trei mii de franci lipsea un zero, totuși erau trei sute de franci. În plic mai era un bilețel: „Multe mulțumiri pentru producția de ieri — un mic onor — la revedere. I. Brătianu”. (14 noiembrie)

● Scrittoarea și ziarista austriacă Bertha Zuckerkandl-Szeps publică în ziarul Neues Wiener Journal un interviu cu prințesa Martha Bibescu, care s-a aflat două zile la Viena. Scrittoarea își reamintește cu plăcere despre

ele pe teme de istorie. Prima serie din aceste expuneri privește, cum scriu ziarele, „epoca Regulamentului organic în țările române”, prelegerile avînd loc „luni, între orele 6-7 p.m. în sala Fundației Universitare”. Printre cei care conferențiază se numără profesorii I. Nistor, Andrei Rădulescu, Alex. Lapedatu, generalul Radu R. Rosetti etc. În același cadru, un alt ciclu de conferințe se referă la *„Influența bizantină la români”*.

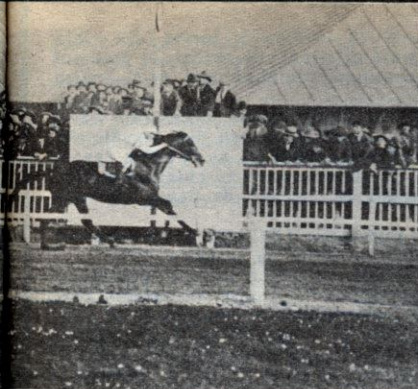
La Cercul „Libertatea” are loc „conferința d-lui Mihail Sadoveanu despre Ion Creangă”, iar „Asociația „Criterion” organizează un simpozion despre André Gide”. O manifestare similară este consacrată „poetului și gînditorului Paul Valéry”.

Ziarele vremii publică, de asemenea, numeroase relatări despre manifestări ale artei și culturii noastre peste hotare, ca și despre modul în care realitățile românești sînt receptate pe diferite meridiane ale lumii. Citim astfel că „în serile de 4 și 6 noiembrie, orchestra Philharmonia Symphony a executat la Carnegie Hall din New York, sub dirijarea marelui Toscanini, *Rapsodia română* a lui George Enescu”, succesul fiind „cu totul remarcabil”, ovațiile întrecînd „cu mult ceea ce se vede obișnuit la astfel de concerte”.

Interesul opiniei publice din diferite țări se reflectă și în articole și lucrări despre țara noastră apărute în publicații și edituri străine. Între acestea și lucrarea *Contemporary Roumania and her Problems*, scrisă de d. Joseph S. Roncek, profesor de științe sociale la Centenary Junior College din Hackettstown (New York). „E un volum de peste 422 pagini — scrie *Universul* din 12 noiembrie — cu ilustrații și hărți și cu o bogată bibliografie, cu o cronologie istorică și un indice.”

Ziarul bucureștean reproduce și extrase din presa străină în legătură cu cartea amintită: „Cea mai bună lucrare generală care există în englezește despre împrejurările și problemele românești” (*Foreign Affairs*): „Printre cărțile care se ocupă cu probleme internaționale și străine e foarte bună *Contemporary Roumania*, de Joseph S. Roncek, un studiu asupra problemelor politice și economice ale uneia dintre națiuni care în Europa au un rol de pivot” (*The American Observer*): „Din citirea cărții d-lui Roncek publicul american are multe de învățat. Va putea să afle astfel altceva decît află de obicei din cele ce se publică în presă despre România. Va afla că 18.000.000 români constituie un popor harnic și vrednic, că țara lor este plină de resurse din cele mai mari și că România luptă cu hotărîre și cu pricepere să rezolve marile probleme politice și economice pe care le întîmpină în prezent” (*The World Telegram*).

Presa informează și despre importante descoperiri de documente și obiecte românești peste hotare. *Universul*, de exemplu, scrie despre comunicarea făcută de prof. Marcu Beza în ședința din 12 noiembrie a Academiei române privind

Emoții pe Hipodromul Floreasca (azi complexul sportiv Dinamo)

Președintele nou ales al S.U.A., Franklin Delano Roosevelt în mijlocul familiei, la începutul primului din cele patru mandate ale sale

cercetările și descoperirile sale „în arhiva Sfintului Mormint, precum și în bogatele biblioteci ale mănăstirilor Sinai și Sf. Sava. Cea mai însemnată descoperire este portretul lui Constantin Brîncoveanu¹, găsit între ctitorii mănăstirii de sub poalele muntelui Sinai”.

Comentînd cele comunicate, profesorul N. Iorga citește „scrisoarea trimisă de soborul mănăstirii Sinai doamnei Ruxandra Lăpușneanu”, relevînd că documentul confirmă faptul că „familiile domnitoare române erau considerate în lumea religioasă a Orientului, pentru dărniciile lor, ca adevăratele urmașe ale marilor împărați bizantini”.

Într-o altă ședință a Academiei, „prof. Al. Lapedatu a făcut o interesantă comunicare despre *Jurnalul principelui Iacob Sobieski*, fiul regelui Ioan Sobieski, asupra campaniei polone în 1686 în Moldova”. „Jurnalul dă cel mai complet itinerar al expediției polone de la 1686, însemnînd și de zi toată localitățile pe unde a trecut armata polonă atît la înaintarea cît și în retragerea sa”.

La 25 noiembrie, *Adevărul* tipărește al 15 000-lea număr de la apariție: „Istoria sbuciumată a acestor 15 000 zile — scrie Tudor Teodorescu-Brașiște la această aniversare —, dintre care nici una nu seamănă cu cealaltă, o veți găsi închisă în cele 15 000 numere pe care le-a tipărit *Adevărul* de la apariția lui și pînă astăzi”.

Efortul ziarului de a-și spori prestigiul în fața cititorilor se vădește și în prezența în paginile publicației a semnăturilor unor personalități de seamă din țară și de peste hotare. În șirul articolelor și comentariilor apărute în cuprinsul cotidianului, în această lună noiembrie 1932, de exemplu, se numără și cele semnate de David Lloyd George, fost prim ministru al Angliei, Franklin D. Roosevelt, președintele S.U.A., Léon Blum, șeful Partidului Socialist Francez. În *Articolul Dezorientarea europeană*, apărut în nr. din 3 noiembrie al ziarului, Léon Blum scrie, între altele: „Sănătatea Europei cere un anumit regim consistent, o anumită coerență disciplinată. Pentru a-și redobîndi echilibrul material, ea trebuie să-și regăsească încrederea în principiile sale și să se orienteze într-o direcție. Ca pe timpul tuturor marilor crize din istorie, se vede cum Europa presimte și așteaptă gestul care conduce și cuvîntul care convinge și antrenează. Ea este timidă, deci bănuitoare și credulă. Problema tragică este de a ști: de către cine se va lăsa ea în sfîrșit să fie convinsă și condusă, de către cei care o vor arunca într-o catastrofă sau de către acei care ar putea s-o îndrepte pe drumul salvării?”

Rubrică de:

**Cristian POPIȘTEANU, Valeriu BUDURĂ,
Ioana URȘU, Ioan LĂCUSTĂ**

Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

¹ Magazin istoric, nr. 5/1969.

Cronică mărunță

vizita ei la Anatole France, care, declară prietesa, „mi-a dăruit atunci manuscrisul nuvelei sale *Le puits de Saint Claire*. Sînt singura care a primit această dedicație. A fost o discuție minunată timp de trei ore, iar la urmă Anatole France, vorbind cu mine despre tema nemuririi, mi-a spus cu melancolia ironică ce-l caracteriza: «Dragă prietenă, pînă și Dante a fost uitat timp de trei secole. Nimic nu-l sigur pe lumea asta. Chiar și nemurirea e acum o afacere riscantă»”.

● La Galați a sosit glob-trotierul Mihail Holbel care face înconjurul lumii pe o roată de biciclete. El a plecat la 23 aprilie 1931 din Friedrichshafen (pe lacul Baden) și a vizitat Germania, Danemarca, Suedia, Norvegia, Olanda, Belgia, Franța, Spania, Portugalia, Africa de Nord, Siria, Palestina, Turcia, Grecia, Iugoslavia, Bulgaria și România. (16 noiembrie)

● Potrivit regulamentului pentru bursa „D. Paclurea” și în urma recomandării comisiei Institutului de ministere, această bursă a fost acordată, pe timp de 2 ani, d-lui sculptor Boris Caragea, absolvent al Academiei de arte frumoase din București. (18 noiembrie)

● Buletinul Canalului de Suez remarcă în ultimul său număr faptul cu totul nou al unei încălcări de șase mii tone petrol române cu destinația Sydney. Buletinul adaugă că aceasta este prima oară cînd Australia importă petrol din Europa. (20 noiembrie)

● Citim la rubrica Glose politice, din ziarul *Adevărul*, următoarea relatare referitoare la cuvîntarea prof. Iorga de la Senat. Vorbind despre oamenii care ar fi putut la un moment dat să la conducere un guvern, fle național, fle în afară de partide, d. Iorga a spus: „Existau trei oameni: d. mareșal Prezan, d. Titulescu și eu. Eu am fost înălțurat; d. mareșal nu primea; iar d. Titulescu nu reușea”. (26 noiembrie)

Septembrie 1981: într-o clinică londoneză, înceta din viață arhitectul Albert Speer, mare criminal de război în procesul de la Nürnberg¹, fost ministru al armamentului al celui de-al treilea Reich.

Deznodământul acestei vieți a demnitarului nazist (ale cărei umbre ucigașe cititorii revistelor noastre le cunosc din dezvăluirile publicate în anii trecuți², care afirmase odată că ar fi putut deveni „unul dintre primii arhitecți ai Germaniei, dacă nu chiar cel dintâi”, mi-a readus în minte un semnificativ episod de acum aproape un deceniu.

Noiembrie 1973: asistam în studiourile BBC-ului de la Sheppherd Bush la pregătirea telejurnalului principal de seară.

Din discuțiile cu confrății britanici am aflat însă că „evenimentul” zilei nu va fi decât abia amintit în cuprinsul telejurnalului. Despre ce era vorba? La Festivalul internațional al filmului de la Londra, desfășurat între 20 noiembrie și 7 decembrie, se prezentau două filme ce stârneau extrem de puternice controverse și proteste: The Double-Headed Eagle (Vulturul cu două capete) și Swastika. Două filme documentare de lung metraj, ale căror personaje principale se numeau Adolf Hitler, Joseph Göbbels, Martin Bormann, Eva Braun și mulți alți potențiali ai Germaniei hitleriste. Desigur, printre figurile filmelor apăreau și o serie de oameni care se împotriviseră din răspuțeri nazismului, plătind rezistența lor cu viața, cum era cazul conducătorului partidului comunist, Ernst Thälmann³.

ÎN EXCLUSIVITATE
PENTRU
MAGAZIN ISTORIC

ALBERT SPEER — confesiuni după 30 ani

JACQUES DE LAUNAY

Date fiind criticile numeroase la adresa modului eminent narativ în care fuseseră montate cele două filme, ca și a manierei detașate a comentariului (cele două documentare conținând o mare cantitate de materiale filmate strict secrete, provenind chiar din arhivele foștilor stăpâni ai celui de-al treilea Reich și arătându-l pe aceștia în posturi dintre cele mai omeneste, ca, de pildă, jucându-se cu copiii, cu cinișii, înotînd sau plimbîndu-se în Munții Pădurea Neagră sau în cei ai Bavariei), BBC-ul inițiasse o dezbateră televizată în care să se înfrunte diferitele puncte de vedere. La emisiune fusese invitat și Albert Speer. În acea zi, Speer sosise pe aeroportul Heathrow și tot în aceeași zi de pe aeroport el se întorsese în R.F. Germania. Motivul? Cu toate insistențele BBC-ului, autoritățile de frontieră nu i-au permis lui Speer să intre în Marea Britanie.

Se vădea în felul acesta că, deși fusese eliberat din închisoarea Spandau din Berlinul Occidental de peste șase ani, după ce-și executase cei 20 ani la care-l condamnase Tribunalul de la Nürnberg, deși memoriile lui apăruseră și în limba engleză, deși era deseori apreciat în istoriografie drept unul dintre puținii membri ai conducerii naziste care a manifestat critici repetate față de Hitler, participarea sa de o extremă eficiență la războiul dus de hitleriști contra Marii Britanii nu fusese uitată. Se vădea în felul acesta că prevalează la factorii de decizie ai imigrației, fie și pentru o viză de scurtă ședere,

¹⁻² Magazin istoric, nr. 9-12/1970; 2-4/1971, 12/1977; 4/1976.

În imagini: Deținutul de la Spandau (sus) și autorul de memorii.

judecată de valoare exprimată cu mulți ani în urmă de istoricul Hugh R. Trevor-Roper (actualmente lord Dacre de Glanton). În ciuda unei anumite tărie de caracter și sincerități în raporturile sale cu Hitler — unică între întinșii dictatorului — pe care Hugh R. Trevor-Roper l-o recunoaște, el, ca și alți istorici, consideră că „adevăratul criminal al Germaniei naziste a fost Speer, pentru că, mai mult decât oricine altul, a reprezentat acea filozofie funestă care a devastat Germania și a adus restul lumii la marginea prăpastiei. Timp de zece ani Speer s-a aflat în inima puterii politice... fără a întreprinde însă nimic“.

Trebuie să nu uităm, deci, că Speer a fost părintele industriei de armament hitleriste, că el a dovedit o asemenea capacitate de organizare și conducere în funcția ce o deținea, încât a asigurat o bază materială indispensabilă, de o calitate excelentă, chiar și în cele mai dificile condiții, pentru agresiunea nazistă împotriva țărilor europene. Istoricul german Joachim Fest, cunoscut drept specialist al perioadei hitleriste, îl definește astfel pe Speer: „De fapt, pînă în 1942 nu se poate spune nici că Speer a ocupat un loc central pe plan politic, dar nici că n-ar fi făcut nimic. El reprezenta însă tipul de om fără ajutorul căruia nazismul nu s-ar fi putut menține la putere: acel tip de tehnician care, sub pretextul așa-zisului apolitism al profesiei sale, încerca să-și asigure o existență la adăpost de orice reproș și să-și îndeplinească doar ceea ce numea datoria sa, făcîndu-și un merit tocmai din inactivitatea sa politică, mascată de această „îndeplinire a datoriei“. Indiferent care a fost influența de care s-a bucurat, această categorie de oameni se ținea departe de evenimentele zilnice, nu îmbrăca uniforma, nu comitea acte arbitrare, nu promulga legi și nu ordona arestări; în felul acesta, din punct de vedere juridic, ea nu se făcea vinovată. Totuși, nu-i mai puțin adevărat că, date fiind poziția și mijloacele de care se bucura, ea n-a acționat îndeajuns pentru a împiedica domnia violenței. Iată de ce ea poate fi acuzată că s-a sustras în general răspunderii ce-i revenea. Pentru că, în definitiv, a-ți face datoria este fără îndoială puțin într-un stat unde cetățenii sînt obligați să îmbrace uniforma, sînt supuși bunului plac, expuși arestărilor sau execuțiilor arbitrare. Cel care încearcă să se justifice referîndu-se doar la comportarea sa corectă nu poate fi prin aceasta absolvit de orice învinuire, indiferent cît este de satisfăcut personal că n-a fost cuprins de corupția generală. Trebuie totuși spus că eroii sînt puțini, iar în epocile grele slăbiciunea și orbirea constituie pentru mulți o modalitate tehnică ce înlesnește supraviețuirea“.

Însuși Speer a ajuns, la Nürnberg, la concluzia: „În viața publică există, cred eu, două genuri de responsabilități: una privește domeniul vieții particulare și desigur că aici fiecare răspunde integral de actele sale. Dar, după părerea mea, pentru lucrurile cu adevărat esențiale există, pentru a mă exprima astfel, o responsabilitate generală; ea există și trebuie să existe în măsura în care ocoli o funcție de conducere, căci altfel cine altcineva ar trebui să poarte răspunderea pentru desfășurarea evenimentelor?“

Desigur, atunci cînd, în sfîrșit, după mulți ani, autoritățile britanice l-au permis lui Speer să intre în Anglia, ele s-au condus după criteriul umanitarist față de un om de 75 ani suferind, care necesita un tratament medical. Și astfel, cel căruia i-a aparținut punerea în scenă a giganticelelor manifestații de la congresele Partidului nazist de la Nürnberg și care avea să dea socoteală tot acolo, în 1946, de vinovăția sa în fața Tribunalului internațional, își sfîrșea viața, beneficiînd de indulgență și ajutor medical în țara ale cărei așezări omenești și monumente istorice, ale cărei grădini și parcuri le distrusesese aviația cu zvonice pe aripi.

Istoricul francez Jacques de Launay — cunoscut cititorilor revistei noastre — ne-a furnizat acum un interviu concludent asupra întîlnirilor sale cu Speer în ultimii săi ani de viață, întîlniri în cursul cărora fostul demnitar nazist a evaluat din nou cu luciditate imensul impact al actului de la 23 August 1944 din țara noastră asupra mersului celui de-al doilea război mondial.

Cristian POPIȘTEANU

Mărturisesc că la sfîrșitul anului 1945 și începutul lui 1946, am fost unul dintre „jefuitorii“ bunkerului Cancellariei Reichului din Berlin, unde murise Hitler, la 30 aprilie 1945. Soldații sovietici care păzeau intrarea nu erau severi; puteai lua „suveneruri“ de acolo.

Mi-au reținut atenția două documente oficiale, semnate de Hitler și Göring. Conțineau numirea lui Albert Speer, la 9 februarie 1942, în funcția de ministru al armamentului și de șef al Organizației Todt¹. Le-am luat cu mine și, după 30 ani, am hotărît să i le dau lui Speer. Acesta, care pe vremea cînd își ispășea pedeapsa la închisoarea Spandau², citise versiunile în germană ale cărților mele, m-a invitat să-l vizitez, în primăvara lui 1975, la proprietatea tatălui său, unde locuia din 1966.

Ciudad destin a avut acest om, a cărei carieră a atins apogeul la 40 ani și care a petrecut apoi două decenii în temniță. Istoria a reținut în ce-l privește altă imaginea unuia dintre acuzații principali ca mare criminal de război în procesul de la Nürnberg, cît și pe aceea a unui tehnocrat de mare clasă, care a pus la muncă pentru înarmarea Reichului cinci milioane de europeni și a reușit să obțină creșterea producției, în ciuda bombardamentelor.

Iată cîteva frînturi din conversația pe care am avut-o în 1975 cu el:

— A fost un adevărat tur de forță, nu-i așa?

— Cînd am preluat activitatea, totul era atît de prost organizat, încît te pierdeai în hîrțogăria birocratică. M-am mulțumit să înlătur obstacolele artificiale. Munca oamenilor a făcut restul.

¹ Organizația Todt, serviciu de lucrări de geniu aferent Wehrmachtului, condus din 1938 de inginerul Fritz Todt, a supraviețuit morții acestuia (survenită în 1942, într-un accident de avion), construind un vast ansamblu fortificat din Norvegia pînă în golful Biscaya, căruia propaganda germană i-a dat numele de „Zidul Atlanticului“.

² Tribunalul de la Nürnberg l-a condamnat pe Speer (1905-1966) la 20 ani închisoare (1946-1966). În 1969, el a publicat în „Ediția Ultimei volumului *Erinnerungen*“ (Amintiri), tradus apoi în mai multe limbi.

În 1975, Speer avea 70 ani, se îngrășase puțin, dar la înălțimea sa, de 1,80 m, rămăsese zvelt.

— Am scris în cartea mea Dossier de Vichy că, în primăvara lui 1944, pregăteam un fel de „20 iulie economic”¹. Faptul rezultă din întrevederile pe care le-ați avut cu domnul Bichelonne, ministrul producției industriale în guvernul de la Vichy, cât și cu feldmarșalul german Erhard Milch.

— Da, am citit! Cu Milch

strânsă cooperare economică franco-germană.

În primăvara anului 1944, toți se minunau de progresele înregistrate de Reich în domeniul producției industriale. Dar eu nu mă lăsam păcălit; aveam convingerea că războiul era pierdut. Din iunie până în decembrie 1944, am înaintat lui Hitler 12 memorandumuri, prin care îl avertizam despre iminenta înfrângere. Știu că Führerul le-a

boi, deci în istoria conflagrației înseși. Încă din primăvara lui 1944, toată lumea se gândea la sfârșitul războiului. La noi, unii sperau într-un compromis germano-sovietic, bazându-se pe faptul că economiile celor două țări erau complementare; alții, printre care și eu, preferau un compromis cu Occidentul. Știți ce s-a ales din toate astea?

— Printre documentele scoase la iveală la Nürnberg s-a aflat și procesul-verbal al unei reuniuni a industriașilor germani, care a avut loc la Strasbourg, la 10 august 1944. Doctorul Bosse, care a prezidat această reuniune, a declarat, în numele dumneavoastră, că războiul era pierdut și că sosise momentul de a se constitui în străinătate baze comerciale secrete pentru perioada postbelică. Ministerul dv. se declara gata să subvenționeze astfel de inițiative. El cerea, de asemenea, ca războiul să continue până la capăt, pentru a se păstra unitatea Germaniei după încheierea ostilităților. Ce credeți despre această reuniune de la Strasbourg?

— Nu mai țin minte exact. Bosse era unul dintre colaboratorii mei apropiați. S-ar putea să fi fost și alte reuniuni ca cea de la Strasbourg, convocate și conduse de adunții mei. Opinia mea era că trebuia evitat cu orice preț să se ajungă la invadarea Germaniei și la distrugerea tuturor uzinelor ei. Încă din vara lui 1944, m-am opus dorinței patologice distructive a lui Hitler. De ce trebuiau deschise digurile Olandei, săbotate regiunile petrolifere ale României, inundate minelă din Pas-de-Calais, distrus Parisul? Nu aveam dreptul să practicăm politica „pământului ars” și să privăm Europa de resursele ei vitale.

La 29 martie 1945, Hitler mi-a reproșat că fi sabotez ordinele și mi-a spus că, dacă n-aș fi „artistul lui”, ar ordona să fiu împușcat. I-am răspuns că nu trebuie să mă menajeze, dar că nu îmi poate

Aprilie 1945. Biroul lui Hitler din Cancelaria Reichului, așa cum arăta în timpul bombardamentelor aviației și artileriei sovietice

aveam relații speciale. Abordam subiecte cam neconformiste, chiar neortodoxe, așa zice, de-a dreptul interzise. Când, în aprilie 1944, Bichelonne a venit la Berlin, am avut cu el numeroase întrevederi particulare; la unele a participat și Milch. Nu le-am ascuns niciodată preocupările mele. Mă simțeam legat în special de Bichelonne, printr-o simpatie reciprocă. Amin-doi eram tineri, el avea 40 ani, eu — 39 și nutream mari ambiții. Scoteam că un vizitor nu prea îndepărtat ne va rezerva înalte însărcinări în țările noastre, de aceea jurasem să acționăm în comun, în cazul unei păci de compromis în vest, pentru o

citit pe toate, dar de cite ori îl întâlneam eluda subiectul.

La 30 iunie 1944, l-am înștiințat în scris că pierdusem cea mai mare parte din rezervele de carburant pentru aviație și că urmările erau catastrofale. Începând din iunie 1944, nu puteam asigura decât sub 50 000 tone de benzină lunar, iar din august, când trupele noastre au trebuit să părăsească România, cifra a scăzut sub 20 000 tone. Era clar că mergeam spre dezastru. Aceasta a fost cauza înfrângerii. Ea a apărut nu ca urmare a bombardamentelor strategice aeriene executate de britanici și americani, întrucât producția continuă să sporească la sondele din Vest, ci prin pierderea, după 23 august 1944, a surselor de aprovizionare din România...

Fără doar și poate, acea zi de 23 august 1944, de la București, a dus la o întorsătură decisivă în istoria producției și economiei de răz-

¹ Autorul interviului face aluzie la cunoscutul atentat împotriva lui Hitler, comis de colonelul von Stauffenberg, în vara lui 1944 (Magazin istoric, nr. 2/1967), lăsând să se înțeleagă că Speer ar fi protecat un sabotaj economic de mare amploare. Faptul este contestat de mulți istorici.

² Alci Speer are în vedere tentativele conducătorilor celui de-al treilea Reich de a proceda — prin diversi emisari — la o pace separată fie cu U.R.S.S., fie cu Marea Britanie și S.U.A., tentative respinse de puterile coaliției antihitleriste.

pretinde să acționez ca un laș. Atunci el mi-a oferit un concediu, pe care l-am refuzat.

— În cărțile dv. vă referiți aluziv la o posibilitate de fugă ce vi s-a oferit și de care nu ați profitat.

— „Operația Groenlanda”. Știți că, în cursul războiului, am ajuns la concluzia că meteorologia putea face mari progrese, prevăzând formarea de cicloni și anticicloni deasupra Groenlandei. Din acest motiv, serviciile noastre instalaseră în Groenlanda două stațiuni de observație meteorologică. La începutul lui 1945, am adus cele două stațiuni de observație din Groenlanda mai întâi în Norvegia, apoi în Germania. Printre consilierii și prietenii mei era și locotenent-colonelul de aviație Werner Baumbach. El mi-a propus, fără nici un ocol, să părăsim infernul în care trăiam și să ne instalăm, pentru cîtva timp, în Groenlanda. Erau vorbe spuse la un păhărel, așa că am acceptat, fără să cred prea mult în seriozitatea ofertei. Dar el m-a luat în serios și, pe la mijlocul lui aprilie 1945, mi-a repetat propunerea. Urma să folosim chiar hidroavionul Heinkel cu patru motoare, care cîndva aprovizionase stațiunile meteo din Groenlanda, decolînd din nordul Norvegiei. Dispuneam de corturi, schiuri, puști de vînătoare, grenade pentru pescuit, hrană pentru un an, medicamente. Chiar și caiacul meu era prevăzută. Am adăugat un top de hîrtie pentru a-mi redacta, într-o primă formă, memoriile. Mă jucam cu acest proiect. Baumbach mi-a arătat hîrțile, mi-a indicat pe ele un fiord ideal, cu temperatură blîndă și constantă. Am ales și echipa care urma să ne însoțească: un pilot și doi copiloti, precum și pe aghiotantul meu, locotenent-colonelul Manfred von Poser. Speram că vom putea trece neobservați în acea insulă, deasupra căreia aliații nu efectuau raiduri aeriene¹. M-am decis să plec. Dar știrea morții lui Hitler și a înlocuirii

lui cu amiralul Dönitz m-a făcut să renunț.

— Odată instalat în Groenlanda, ce-ați fi făcut?

— Aș fi așteptat calmarea patimilor, mi-aș fi scris între timp memoriile și aș fi plecat la sfîrșitul lui 1945 în Anglia, unde m-aș fi constituit prizonier.

— Ați fi evitat astfel condamnarea?

— Nu, dar n-aș mai fi compărut printre marii criminali de război de la Nürn-

berg. M-ar fi judecat într-un proces ulterior și m-ar fi condamnat mai puțin sever, la cinci sau zece ani.

— Acum regretați?

— Deloc. Trebuia să plătesc. Voi am să-mi asum toată responsabilitatea ce-mi reve-

Un soldat sovietic pe canapeaua pe care, cu cîteva zile înainte, s-au sinucis Adolf Hitler și Eva Braun

— Există în memoriile dv. un punct care mă intrigă. La Nurnberg, în timpul instrucției, ați afirmat că ați încercat să-l eliminați pe Hitler, în aprilie 1945, prin introducerea unui gaz asfixiant în bunker. În schimb, la proces, cînd s-a ajuns la acest punct, ați fost mult mai rezervat, aproape sovădălnic. După eliberarea dv., în 1966, ați devenit din nou mai categoric. Ce să credem despre toate acestea?

— Într-adevăr, în februarie și martie 1945, am luat în considerare ideea de a introduce un gaz asfixiant în bunker, dar proiectul n-a depășit stadiul intențiilor în fașă. Pentru mine, Hitler era ca

înțelegeam; era cu totul altceva: instinctul de conservare. La Nurnberg, am interzis avocatului meu să-și întemeieze apărarea pe proiectul de atentat. Nu voiam să se exagereze acest incident. Dar președintele tribunalului, care citise depozițiile mele de la instrucție, a pus întrebări cărora le-am răspuns încurcat și reticent.

În general, în atitudinea mea față de Hitler am comis greșala de a disocia tehnica de politică. Cînd mi-am înțeles eroarea, era prea târziu. Iată de ce mi-am recunoscut vinovăția. Pentru tot acel trecut, am fost răspunzători doar cîtiva oameni. Nu puteam accepta, cu conștiința curată, responsabilitatea colectivă a poporului german. Nici nu aveam voie să ne eschivăm în ultima clipă. Acest adevăr rămîne și astăzi valabil.

În românește de
L. SĂRĂȚEANU

¹Proiectul lui Speer pare bizar. Forțele americane ocupaseră principalele zone strategice ale Groenlandei, la scurtă vreme după intrarea Statelor Unite în război.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

— Cititorii noștri ne pot scrie fie pe adresa indicată, fie la Căsuța poștală nr. 1-702, București.

— Atragem din nou atenția tuturor celor care ne scriu că manuscrisele și documentele anexe nu se înăpoiază. În consecință, corespondenții noștri sînt rugați să-și păstreze copile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliți să subliniem pentru cei care ne scriu de mină, adesea cu creionul și foarte necitit, că le vom răspunde mult mai puțin prompt decît corespondenților care nu ne pun probleme de descifrare a scrisului lor.

— Unii cititori ne adresează — în aceeași scrisoare — zeci de întrebări de amănunt din istoria națională și universală. A le răspunde la fel de amănunțit ar însemna a redacta în fiecare lună încă cel puțin o revistă. Rugăm a ni se scrie mai concis și a ni se adresa eventualele întrebări numai pe marginea articolelor publicate.

— Cititorii care doresc să primească răspuns în scris, la întrebările adresate redacției sînt rugați să includă în scrisorile lor un plic timbrat, pe care să-și scrie adresa completă.

PE URMELE UNEI FOTOGRAFII

STEFAN LĂZĂRESCU, din București: În numărul din luna septembrie 1975 al revistei *Magazin Istoric*, cititorii puteau vedea o stampă de epocă din București de la sfîrșitul secolului trecut, reprezentînd colțul din Călea Victoriei unde se află restaurantul Capșa. Cercetînd între documentele adunate — unele de peste un veac — am ales cîteva care ilustrează prezența acestui restaurant bucureștean cu o vechime de 130 ani în viața capitalei noastre.

Deschis la început ca o mică cofetărie în hanul Damari din Podul Mogoșoarei în fața bisericii Zlătari și a străzii Sîrindari (pe același loc unde se află și astăzi), localul era modest, luminatul se făcea cu luminări de se, iar apa se aducea cu sacuța și se bătea, spre a se limpezi, cu piatră acră. Iată ce scria Grigore Capșa, senator la 1891, președintele Camerei de Comerț și Industrie la 1896 (cîștigătorul multor medalii la expozițiile de la Viena, Paris, Bordeaux) din București, la 24 iulie 1877, fratelui său Ioan, aflat la Paris: „Pe aici pe la noi s-au petrecut lucruri foarte importante de cînd aș plecat voi; acum însă sînt cu totul extraordinare: să vezi pe marele împărat al Rusiei plîmbîndu-se pe străzile noastre, pe prințul Nicolae al Serbiei, pe toți marii dușii al Rusiei și alți o seamă de personaje mari din toată Europa care vin în diferite misiuni aici cu ocazia Războiului.

Săptămîna trecută am avut mai multe recepțiuni ale marelui prinț Gorceakov.

Cît despre iubita noastră patrie, sperăm a leși cu îndepărtarea definitivă și scăpați de tributul greu ce plîdă acum îi plătem.

Grație guvernului actual pînă acum ne-am strecurat foarte bine în chestiunea Orientului și prin o mie și una de ace prin care am trecut de vreo 5 luni încoace. Ostirea noastră acum este vie, mîndră și gata a trece Dunărea și a da plect cu tiranul care de atîta timp ne bîntuie și îl crede și speră tot românul că rezultatul va fi o victorie nemuritoare”.

Iar Universul din 21 Ianuarie 1943, remarcă: „La banchetul pe care Comerțul Capitalii îl dă lui Ion Brătianu, la banchetul dat de amicii literaturii în cinstea lui Vasile Alecsandri pentru izbînda la marile concursuri de la Montpellier, cu Gînta latină [vezi și articolul din *Magazin Istoric*, nr. 8/1977], grija meselor a avut-o Capșa.

Acest din urmă banchet s'a dat de un comitet alcătuit din Crețianu, dr. Davila, Vasile Borescu, V.A. Urechici, Esarcu, Gr. Vulturescu, Ziarul Românul, din 4 Iunie 1878, scria: Serbarea a fost deschisă prin cîntul Gîntei latine... executat de un cor de cîntăreți... și de o numeroasă orhestră. La masă poetul avea în fața sa o mare lîră înecunată cu flori...”

Titu Maiorescu, avînd o nuntă în familie, scrie în ale lui însemnări zilnice, din 1876: „Bun prinț de la Capșa a 20 de franel de persoană, fără vin”. Iar Odobescu, în *Pseudokynegiticos*, îndeamnă un prieten: „Du-te într-o dimineață la Capșa și spune-i să-ți facă... un puteu din cele ce se cheamă Pâté de grives... După ce vei mîncea o să simți... o mustare de euzet pentru că al trecut cu vederea și ai nesocotit vînatul numit grives... pe românește sturzi și cocoșari”.

În timpul ocupației germane din 1917 hotelul și restaurantul au fost transformate în Casa ofiterilor. Intrarea românilor fiind interzisă, după cum se poate vedea din fotografia alăturată, aflată în aceeași colecție de documente.

ADEVÉRUL

Cîtînd în București, acum 50 ani am văzut că vă referiți și la ziarul Adevărul. Aș dori să aflu cînd a fost înființată această publicație, ne scrie DORIN PETRESCU, din Timișoara.

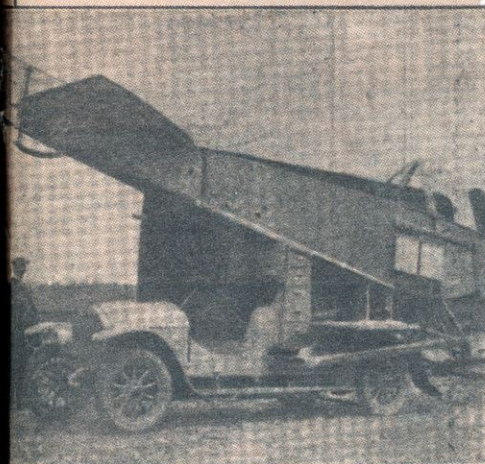
Ziarul Adevărul (Adevărul) a fost fondat la Iași, în 1871, de A.V. Beldiman. În 1888 ziarul reapare la București. Între 1898 și 1920 Adevărul a fost condus de Constantin Mille. În 1898, Enciclopedia română, publicată de ASTRA la Sibiu scria: „Adevărul e republican-democrat, cu o pronunțată nuanță socialistă și apare în trei edițiuni în tirajul zilnic mediu de 12 000 exemplare”.

În 1932, directorii Adevărului erau Constantin Graur, Em. Socor și B. Brănișteanu. Printre redactorii săi se aflau: N. Batzaria, F. Brunea-Fox, N. Delaun, A.I. Graur, Mircea Grigorescu, Barbu Lăzăreanu, M. Sevastos, T. Teodorescu-Brăniște.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

TRANSPORTUL AEROPLANELOR

Pornind de la fotografiile reprezentând câteva tipuri de avioane din primul război mondial (nr. 9/1981), DUMITRU IOAN, din București, ne trimite fotografia de mai jos, reprezentând un automobil pentru transportul aeroplanelor. Fotografia, însoțită de următorul text, a apărut în revista Gazeta Ilustrată, din 26 aprilie 1914: „Societatea de navigațiune aeriană din Berlin — Johannisthal a construit un automobil special pentru transpor-

tul aeroplanelor. Partea dinapoi a vehiculului e amenajată în platformă pe care se fixează aparatul de zburat, de la care au fost demontate roțile de lansare și aripile; acestea din urmă sînt așezate de o parte și de alta a platformei. În interiorul automobilului sînt cutii pentru unelte necesare. În dreapta și în stînga banchetei din față a automobilului — destinată pentru șofer și pilotul aparatului de zburat — se află câte o banchetă suplimentară pentru doi mecanici”.

UN EDITOR

În nr. 6/1982, am înținit menționat numele istoricului Mihail Costăchescu și aș dori să aflu mai multe date despre el, ne scrie VIORELA ȘTEFAN, din Constanța.

Mihail Costăchescu (1894-1958), membru corespunzător al Academiei române (din 1939), a editat documente referitoare la istoria Moldovei, de la începuturi, pînă în sec. XVI. Edițiile sale de documente, consemnează Enciclopedia istoriografiei românești, „sînt valoroase atît prin exactitatea transcrierilor și traducerilor, cît mai ales prin identificarea și localizarea onomasticii și toponimicii vechi moldovenești”.

Dintre lucrările sale menționăm: Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare (2 vol., 1931-1932). Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare (1933). Documente moldovenești de la Bogdan vovodă (1940). (Documente de la Ștefan cel Mare (1948).

În 1933 a fost distins cu premiul „Gheorghe Asachi” al Academiei române.

NOTA CU NR. 7

ION DUMITRĂSCU din București: Aveți dreptate. La lectura noul 7 din p. 35 a nr. 10/1982 trebuie avute în vedere evenimentele din septembrie 1940, legate de abdicarea regelui Carol II. Elise I.I.C. Brătianu a trăit între anii 1870 și 1957.

Nicolae MINEI

CERERI ȘI OFERTE

PETRU STUPARIU, str. Mîstrețului, nr. 2, Iași. solicită: nr. 1-9/1987; colecția 1968-1971: 1-10, 12/1972; 1-12/1973; 1, 3-4, 12/1974; 2-12/1975; 1-12/1976; 1-6, 8, 10-12/1977; 1, 3, 5-12/1978; 1-12/1979; 1-11/1980; 1-6, 11-12/1981; 1-4/1982.

OCTAVIAN LĂTEȘ, str. M. Eminescu, nr. 57, Hateg. Jud. Hunedoara, solicită nr. 2, 5/1987; 4/1980; 3/1982.

NECULAE M. CIOCOIU, sat. Grindu, nr. 46, com. Brănești, Jud. Dimbovită, solicită nr. 1-12/1980.

NICOLAE DIACONESCU, str. Avram Iancu, nr. 1 A, bl. 4, sc. 1, ap. 8, Brad, Jud. Hunedoara, solicită: nr. 1-5/1987; ofera: nr. 7, 9/1987; 1-4, 6-12/1968; 1-9, 11/1969; 2-7, 10-12/1970; 1-12/1971; 1-2, 4-11/1972; 1-3, 5-9, 11-12/1973; 1-3, 5-6, 8-12/1975; 1, 8-12/1976; 1-4, 6-7, 9-12/1977; 1, 3, 5, 7-8, 11-12/1978; 1, 4-5, 7-9, 12/1979; 3-5, 8-10, 12/1980; 1, 3-4, 6, 8-9, 11-12/1981.

LAURA CIORTAN, str. Spiru Haret, nr. 7 A, et. IV, ap. 13, București, oferă colecția completă.

FRIM EVDIOCHIA, bd. H. Botev, nr. 8, București, oferă colecția completă.

OTOKAR COVAR, bd. Gării, nr. 16, sc. B, ap. 9, Brașov, oferă colecția completă.

DUMITRU COTAC, str. 13 decembrie, nr. 23, bl. 10, et. II, ap. 43, București, oferă colecția completă.

Numerosi cititori ne solicită, în scris sau telefonic, diferite numere din revistă. Precizăm că nu avem posibilitatea să satisfacem astfel de cereri. Cel mai bun mijloc de a avea asigurată primirea la timp a tuturor numerelor de revistă rămîne abonamentul.

Nu uitați, deci, să reînnoiți abonamentul dv. la Magazin istoric. După cum știți, abonamentele la revista noastră se pot face la toate oficiile poștale și la toți factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc. de la orașe și sate.

Cititorii și abonații noștri sînt rugați, totodată, să ne semnaleze orice deficiență sau dificultate întîmpinată în procurarea, abonarea sau primirea abonamentului la Magazin istoric, pentru a putea interveni la forurile competente.

Precizăm că prețul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poștală de remitere la domiciliu (25 bani pe număr), taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primește revista la locul de muncă.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, str. 13 Decembrie, nr. 3, cod 79 517, P.O.B. 136-137, telex 11 226.

TALON 3
DE PARTICIPARE LA CONCURS
magazin
istoric

CONTENTS (Romanian History) I. POPESCU-PUTURI A People's History • N. VĂTĂMANU Bălcescu in France • M. CULMAN Maria Cantacuzino in the Paintings of the Pantheon • V. CÂNDEA The Walachian Cantacuzinos • I. CEAUȘESCU Transylvania — Romanian Cradle • The 1915 Socialist Congress • Ș. BURDA The Ostrovul Mare Treasure • I. SPĂLĂTELU 20 000 000 Marks for the Iron Guard • E. PREDA The Murder of V. Madgearu • L. DANDARA The Antifascist S. Fényes • In Bucharest, 50 Years Ago (V)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. POPESCU-PUTURI Une histoire du peuple • N. VĂTĂMANU Bălcescu en France • M. CULMAN Marie Cantacuzène dans les peintures du Panthéon • V. CÂNDEA Les Cantacuzènes Valaques • I. CEAUȘESCU La Transylvanie — berceau des Roumains • Le Congrès socialiste de 1915 • Ș. BURDA Le Trésor d'Ostrovul Mare • I. SPĂLĂTELU 20 000 000 Marks pour la Garde de fer • E. PREDA L'Assassinat de V. Madgearu • L. DANDARA L'Antifasciste S. Fényes • À Bucarest, il y a 50 ans (V)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. ПОПЕСКУ-ПУТУРИ История народа — одна • Н. ВЪТЪМАНУ Бэлцеску во Франции • М. КУЛМАН Мария Кантакузино в живописях Пантеона • В. КЫНДИя Мунтинские Кантакузины • И. ЧАУШЕСКУ Трансильвания — румынская колыбель • Социалистический съезд в 1915 • Ш. БУРДА Сокровище в Островул Маре • И. СПĂЛĂЦЕЛЮ 20 000 000 марок для Железной гвардии • Е. ПРЕДА Убийство В. Маджару • Л. ДАНДАРА Антифашист С. Фенеш • В Бухаресте, 50 лет тому назад (V)

INHALT (Rumänische Geschichte) I. POPESCU-PUTURI Eine Geschichte des Volkes • N. VĂTĂMANU Bălcescu in Frankreich • M. CULMAN Maria Cantacuzino in den Bildern des Pantheons • V. CÂNDEA Die walachischen Cantacuzinen • I. CEAUȘESCU Transilvanien — rumänische Wiege • Der sozialistische Kongress von 1915 • Ș. BURDA Der Schatz von Ostrovul Mare • I. SPĂLĂTELU 20 000 000 Marken für die Eisenerne Garde • E. PREDA Die Ermordung V. Madgearu's • L. DANDARA S. Fényes, der Antifaschist • In Bukarest, vor 50 Jahren (V)

SUMARIO (Historia rumana) I. POPESCU-PUTURI Una historia del pueblo • N. VĂTĂMANU Bălcescu en Francia • M. CULMAN Maria Cantacuzino în las pinturas del Panteón • V. CÂNDEA Los Cantacuzinos valacos • I. CEAUȘESCU Transilvania — cuna rumana • El Congreso socialista de 1915 • Ș. BURDA El tesoro de Ostrovul Mare • I. SPĂLĂTELU 20 000 000 marcos para la Guardia de Hierro • E. PREDA El asesinato de V. Madgearu • L. DANDARA El antifascista S. Fényes • En Bucarest, hace 50 años (V)

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

42427

